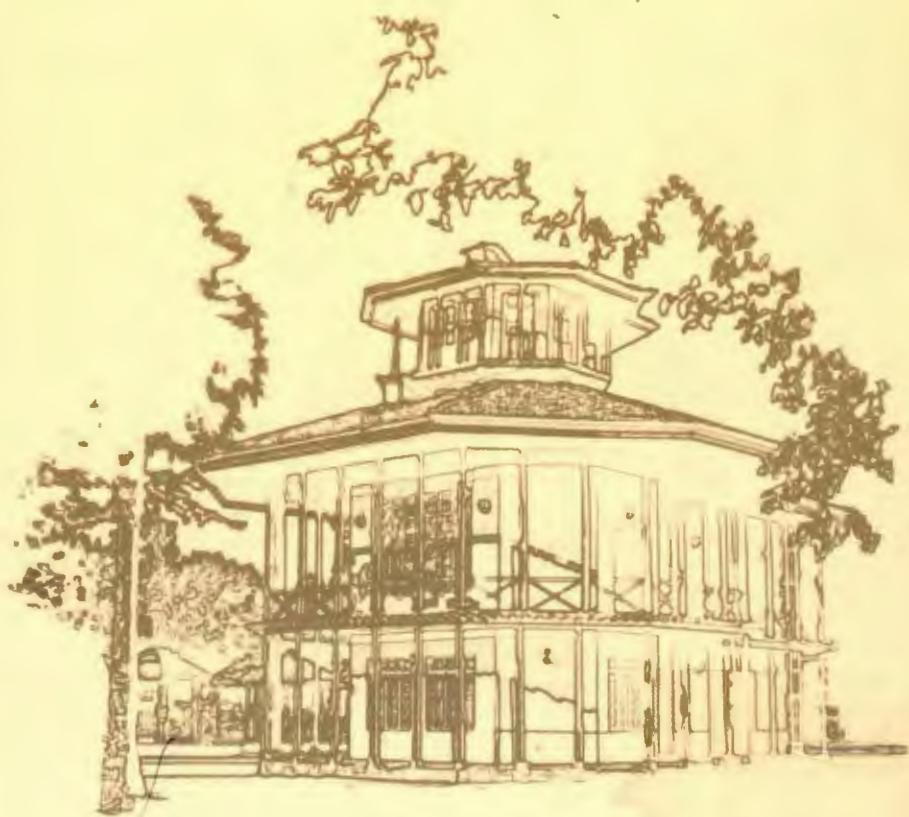

دانشنامه‌ی فرهنگ و تاریخ گیلان

۱۳

جاده‌های تاریخ گیلان
ولی جهانی

ولی جهانی در سال ۱۳۵۱ در روستای لیل از توابع لنگرود به دنیا آمد. تحصیلات ابتدایی را در زادگاهش گذراند و تحصیلات راهنمایی و متوسطه را در مدارس املش به پایان رساند. او دوچرخه‌ی کارданی باستان‌شناسی را در دانشگاه مرکز آموزش عالی میراث فرهنگی و دوره کارشناسی این رشته را در دانشگاه آزاد ابهر گذراند. در سال ۱۳۸۲ در مقطع کارشناسی ارشد باستان‌شناسی از دانشگاه آزاد تهران فارغ‌التحصیل شد.

جهانی از سال ۱۳۷۲ در پژوهش‌های میدانی مختلفی در کاوش‌های باستانی سطح کشور حضور داشته و مقالات متعددی از وی در نشریات مختلف به چاپ رسیده است. کتاب‌های قلعه‌های گیلان و گسکر شهر منفون شده در جنگل هفت دخنان از آثار اوست.

*The Encyclopedia of Guilan
Culture and Civilization*

13

The Guilan's Historical Attractions

Vali Jahani

فروند ایران

شامل ۰۴۵۲۵۶۴۶۹۶

ISBN 964-2535-44-0

9 789642 535446

آثار تاریخی، بخشی از هويت تاریخی هر قوم
به حساب می آيد مطالعه، پژوهش و درنهايت
معرفی اين آثار بخشی از توسعه‌ی فرهنگی و جذب
گردشگری است.

در گilan، که آب و هوای آن چندان سازگار
با سازه‌های تاریخی نیست، آثار گران‌سنجی به جای
مانده است که حفاظت و معرفی آن‌ها جزوی از
وظایف فرهنگی ما می‌باشد.
کتاب جاذبه‌های تاریخی گilan، راهنمای
معرف این آثار، هر چند به اختصار است.

بسم الله الرحمن الرحيم

جاذبه‌های تاریخی گیلان

سازمان مدیریت و برنامه ریزی
استان گیلان

-
سرشناسه : جهانی، ولی. عنوان و پدیدآور : جاذبه‌های تاریخی گیلان / ولی جهانی با همکاری حمیدرضا آذربور. مشخصات نشر : رشت: فرهنگ ایلیا، ۱۳۸۶ مشخصات ظاهری : ۱۳۳ ص. فروشت : دانشنامه‌ی فرهنگ و تمدن گیلان: ۱۳. شابک : ۹۶۴-۲۵۳۵-۴۴-۰ موضوع : گیلان — آثاری تاریخی. موضوع : گیلان — تاریخ. موضوع : گیلان — سیر و سیاحت. رده‌بندی کنگره : DSR ۲۰۴۹ / ۹۴ / ۸۴ ج رده‌بندی دیوبی : ۹۵۵ / ۲۳ شماره کتابخانه ملی : ۴۶۴۹۶ م.۸۵	
-

دانشناسی فرهنگ و علوم گیلان

جادبه‌های تاریخی گیلان

ولی جهانی

با همکاری

حمیدرضا آذرپور

دانشنامه‌ی فرهنگ و تمدن گیلان - ۱۳

جادبه‌های تاریخی گیلان ولی جهانی

سریرست مجموعه: فرامرز طالبی

حروفنگار: متین باقری مترجم چکیده‌ی انگلیسی: شبینم بزرگی طراح جلد: شاهین بسرا

ناشر: فرهنگ ایلیا شمارگان: ۲۱۰۰ نسخه نوبت و سال چاپ: نخست ۱۳۸۷

لیتوگرافی: همراهان چاپ: توکل صاحفی: کتبیه گیل

همهی حقوق محفوظ است.

استفاده‌ی پژوهشی از این اثر با ذکر مأخذ آزاد است.

هرگونه استفاده‌ی تجاری از این اثر، به هر شکل، بدون اجازه‌ی کتبی ناشر، ممنوع است.

نشانی دفتر دانشنامه: رشت. خ آزادگان. جنب دبیرستان بهشتی (خ صفائی). خ حاتم. شماره‌ی ۴۹.

نشانی پستی: رشت. صندوق پستی ۱۸۵۸ - ۴۱۶۳۵ - ۲۲۴۴۷۳۲ - ۲۲۴۴۷۳۳

پست الکترونیکی: guilandaneshnameh@yahoo.com

یادداشتِ شورای پژوهشی دانشنامه

ایران زمین، پهنه‌ی گسترده‌ای است با اقلیم‌ها، فرهنگ‌ها و خردۀ فرهنگ‌های گوناگون. شناخت و معرفی این اقلیم‌ها، نقشی بسزا در شکل‌گیری فرهنگ ملی دارد.

دانشنامه‌ی فرهنگ و تمدن گیلان بر آن است تا با معرفی ویژگی‌های فرهنگی و طبیعی این بخش از سرزمین ایران، گامی کوچک در شناخت فرهنگ بومی و ملی بردارد.

این مجموعه با همراهی و همدلی گروهی از پژوهشگران فرهیخته‌ی دیارمان و با همت سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی گیلان، حوزه‌ی هنری گیلان و دوستانمان در انتشارات فرهنگ ایلیا به سرانجام رسیده است. تلاش همه‌ی آنان را ارج می‌نمیم.

فرامرز طالبی مسعود پورهادی

هادی میرزانزاده موحد

یادداشت حوزه‌ی هنری

گیلان بی‌هیچ گزافه و گمان، یکی از کهن‌سال‌ترین زیستگاه‌ها و خاستگاه‌های فرزندان ایران زمین است. این سرزمین سحرانگیز و خرم چون رشك بهشت، فراخنای تاریخ ایران و فرازگاه تاریخ تشیع ایران است. گیلان از دیرین روزگاران، پناهگاه گریزندگان از ستم خلفاً بوده و چه بسیار از دین‌داران و پناه‌آورانی که در این دیار بالیدند و با یاری مردمان آن، حکام جور و ستم را از تخت فروکشیدند.

این دیار همان دیاری است که علویان را از تیغ ستم خلفای اموی و عباسی پاس داشت، همان دیاری است که بیگانگان یونانی، عرب و ترک هرگز نتوانستند بر آن دست یازند و از آن باج ستانند.

ولی امروز از گیلان بزرگ چه مانده است جز نشانه‌هایی در دل کتاب‌های تاریخ و بنای‌هایی که رو به ویرانی‌اند و یادها و نواهایی در باورها و آینه‌ها و آواهایی که بر زبان مردان و زنان این دیار به زیبایی نشسته‌اند و بر شیوه‌های زیست مردم این سامان دلالت دارند.

برای شناخت آن‌چه از این میراث بزرگ مانده است، باید گام‌های استوار برداشت و دستاورد پژوهش‌ها و تحقیقات اندیشمندان را گرد آورد و به نسل جوان و نسلی که فردای این دیار از آن اوست، سپرد.

شناخت و بازکاوی این زوایای آشکار و پنهان از سال‌ها پیش اساسی‌ترین دغدغه‌ی فکری و فرهنگی ما بود و امروز دانشنامه‌ی فرهنگ و تمدن گیلان گامی کوچک ولی محکم در راستای رسیدن به این هدف است.

این مجموعه حاصل تحقیقات و پژوهش‌های جمعی از گیلان‌شناسان زبده است. پُر بی‌راه نیست که برنامه‌ریزان بتوانند از نتایج این مطالعات و پژوهش‌ها در روند توسعه‌ی فرهنگی، اجتماعی و حتی اقتصادی برای ترسیم چشم‌انداز آینده‌ی استان سود ببرند.

بر خود فرض می‌دانم از تمامی کوشندگان این کار سترگ، به ویژه محققان و پژوهندگان، ناشر‌گرامی و شورای محترم پژوهشی دانشنامه‌ی فرهنگ و تمدن گیلان تقدیر نمایم و سپاس‌گزار ریاست محترم سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی گیلان باشم که از بدِ تصویب این پروژه همواره مشوق ما برای ادامه‌ی این راه بودند.

غلام‌رضا قاسمی

فهرست

پیش‌گفتار.....	۱۳
آستانهای اشرفیه.....	۱۷-۱۹
بقعه‌ی شیخ محمود خیوی / بقعه‌ی پیرقطب‌الدین / مدرسه‌ی شهید حکیم نظامی (شهید مرحبا) / قلعه‌ی لمیر محله	۲۰-۲۳
آستانهای اشرفیه.....	۲۴-۳۱
بقعه‌ی سید جلال‌الدین اشرف / بقعه‌ی آقا سید محمد پنجاه / بقعه‌ی آقا سید جعفر / آرامگاه استاد محمد معین / مجموعه بناهای شیلات کیاشهر / پل خشتی تجن گوکه / پل خشتی نیا کو	امlesh.....
بندرانزلی.....	۳۲-۳۶
مناره‌ی مسجد قائمیه‌ی انزلی / کاخ موزه‌ی انزلی / پل غازیان / ساختمان‌های شهرداری / ساختمان موزیک / برج ساعت / ساختمان دادگستری / بنای تاریخی کلیسای مریم مقدس / خانه‌ی داودزاده / خانه‌ی معتمد	

تالش.....	۳۷-۴۱
مسجد اق اولر / بقعه‌ی شاه میل لرزان / حمام مریان / قلعه‌ی صلصال (لیسار) / قلعه‌ی اگری بوجاق / کاخ سردار امجد / محوطه‌های باستانی آق اولر تالش کاخ‌های بیلاقی سردار امجد (خانه‌های سفید) / روستای تاریخی تول گیلان	
رشت.....	۴۲-۵۵
محلات قدیمی رشت / کاروان‌سراهای بازار رشت / مجموعه بناهای میدان شهرداری / کتابخانه‌ی ملی رشت / مسجد صفائی / مسجد بادی‌الله / آرامگاه میرزا کوچک خان / مقبره‌ی دکتر حشمت / آرامگاه پورداود / باغ محتشم (عمارت کلاه‌فرنگی رشت) / حمام حاج آقا بزرگ / حمام حاجی / خانه‌ی ابریشمی / خانه‌ی قدیری (ساختمان میراث فرهنگی) / خانه‌ی میرزا کوچک جنگلی / عمارت و باغ تاریخی چوکام / موزه‌ی رشت / موزه‌ی میراث روستایی / موزه‌ی جانورشناسی / مسجد جامع جورش رشتنشاء / کاروان‌سرای لات / مدرسه‌ی هورداندانیان و تالار تئاتر آوادیس / خانه‌ی حاجی میرزا جلیل (اولین شهردار رشت)	
رضوان شهر.....	۵۶
مسجد اسپی مزگت / مسجد عبدالله‌ی رینه / آرامگاه (بقعه) سید شرفشاه / مقبره‌ی خوری سو / پل خشتی پونل / خانه‌ی امیرالله خان ساسانی / گورستان باستانی وسکه	
رودبار.....	۶۱-۶۸
پل خشتی لوشان / پل سیاه رود / قلعه‌ی اسپهبدان / قلعه‌ی چیما رود / تپه‌ی مارلیک / تپه‌ی باستانی کلورز / غارهای باستانی دربند / غار چپلک / محوطه‌ی پارینه سنگی قدیم گنج پر / غار اسپهبدان / غارهای هشت دری حشمت آباد / بافت تاریخی روستای انبوه / روستاهای تاریخی اسپابزوی و شاهشهیدان	

رودسر .. ۶۹_۷۴

باقعه‌ی پیر محله / مجموعه‌ی امیر بنده کلاچای / بقعه‌ی آقا سیدسلیمان /
 مجموعه بناهای میدان شهرداری / پل خشتی تیمجان / کاخ رضاخان / برج
 دیده‌بانی بندین / قلعه گردان توللات / خانه‌ی جواد نصری / بابا ملهودی گور /
 غار وربن

سیاهکل .. ۷۵_۸۲

بنای امامزاده ابوالحسن / بقعه‌ی آقا سید ابراهیم بن موسی کاظم (ع) (امامزاده)
 تواری / بقعه‌ی آقا سید محمد / بقعه‌ی آقا سید محمد صالح و سلطان حسین /
 تی کاروان‌سرا / حمام دیلمان / قلعه و برج گرم‌ماور / کافر قلعه‌ی عین شیخ / بافت
 تاریخی روستای کمسی / روستای متروکه اردہ سامان / ساختمان قدیمی سرهنگ
 عضدی / گورستان باستانی ایشتلار مرز کلاک / غار تلابن دیارجان

شفت .. ۸۳_۸۵

امامزاده ابراهیم / بقعه‌ی نهزم / امامزاده اسحاق / بافت تاریخی روستای طالقان /
 روستای کمسار / مجموعه بناهای موسوم به عبدالرزاق شفتی / ساختمان ابوالقاسم
 پور لطفی

صومعه‌سراء .. ۸۶_۹۵

باقعه‌ی مبارکه‌ی بی بی فاطمه (خیر النساء) / گسکر شهری مدفون شده در جنگل
 هفت دغنان / مناره آجری گسکر / مرغانه پرد / پل گازروبار / سردا بهی تنیان /
 خانه‌ی آیت الله ضیابری

فومن .. ۹۱_۹۶

ماسوله / کهنه ماسوله / موزه‌ی مردم‌شناسی ماسوله / قلعه رودخان حمام گلستان /
 غار تاریخی تاووس لاس / غار بوزخانه / مرتع تاریخی دای لاسر / قلعه کول

لاهیجان ۹۷-۱۰۶

محلات قدیمی لاهیجان / مسجد اکبریه / بقعه شیخ زاهد گیلانی / مجموعه میر
شمس الدین / مقابر چهار پادشاهان (چهار اولیا) / بقعه‌ی سید رضا داورکیا / تکیه‌ی
پیرعلی / بقعه‌ی ملا پیر شمس الدین / مسجد جامع لاهیجان / حمام گلشن / پل
خشتشی لاهیجان / موزی تاریخ چای ایران / پل خشتی نالکیا شهر لاهیجان /
خانه‌ی محمد صادقی / خانه‌ی محمد وزیری / خانه‌ی بهرام مخصوصی / خانه‌ی
کیا موسوی

لنگرود ۱۰۷-۱۱۲

عمارت سیگارودی / مجموعه‌ی تاریخی بقعه آقا سید حسین / بقعه‌ی ملات /
بقعه‌ی خانه‌ی حسینیه‌ی تحویلداری / پل خشتی لنگرود / پل خشتی بلوردکان
(بلارده کان) / خانه‌ی منجم باشی / خانه‌ی میر رضا / خانه‌ی دریابیگی در لنگرود

ماسال ۱۱۳-۱۱۶

امامزاده چسلی / امامزاده شالما / امامزاده شفیع / قلعه‌ی تاسکوه / قلعه کول ماسال
/ خانه‌ی وراث رحیمی / محوطه‌ی باستانی اسبه ریسه / بیلاق شاندرمن /
محوطه‌ی باستانی خرزن پشت / بیلاق تاریخی / شهرگاه ماسوله خونی / بیلاق
تاریخی شاندرمن لار

پیشگفتار

سرزمین گیلان که در دو سوی سپیدرود گسترده است و حد جنوبی آن را دامنه های سرسبز و دره های زیبای کوه های البرز احاطه کرده اند که از دیرباز مامن و مسکن اقوامی بوده است که از تمدن و فرهنگ والایی برخوردار بوده اند. گیلان با پشتونهای فرهنگی و تاریخی خود، نقشی تعیین کننده در شکل گیری توسعه ای فرهنگ تمدن ایرانی به ویژه در طول دوره های تاریخی و اسلامی داشته است. این استان به دلیل داشتن اماکن مذهبی، ابینیه ای تاریخی، بافت های مردم شناسی، تنوع اقلیمی و جاذبه های تاریخی، فرهنگی و گردشگری، سالانه پذیرای میلیون ها میهمان، گردشگر و محقق است.

جادبه های تاریخی گردشگری گیلان، مجموعه ای از یادمان های مربوط به ادوار مختلف است که قدمت بعضی از آنها (مانند غارهای باستانی در بند رو دبار) به بیش از ۱۰۰ هزار سال پیش می رسد. این سرزمین که از لحاظ جاذبه های تاریخی از غنای بالایی برخوردار است، متاسفانه کمتر مورد توجه گردشگران داخلی و خارجی قرار گرفته و به این رو در سامان دهی بخش جهان گردی، مطرح کردن این جاذبه ها و عطف توجه به بازسازی آنها، از اولویت زیادی برخوردار است. جاذبه های

تاریخی گردشگری گیلان به پنج گروه زیر تقسیم می‌شوند از جمله: آثار سنگی صخره‌ای (غارها و پناهگاه‌ها)، اینیه‌ی مذهبی (بقاع متبرکه، مساجد، تکایا، حسینیه‌ها، آرامگاه‌ها و مدارس)، بناهای اختصاصی (خانه‌های تاریخی، قلعه‌ها و کاخ‌ها)، بناهای عام‌المنفعه (پل‌ها، حمام‌ها، کاروان‌سراها)، محوطه‌های باستانی (گورستان‌ها و تپه‌ها).

قدیمی‌ترین جاذبه‌های تاریخی گیلان متعلق به غارها و پناهگاه‌های صخره‌ای است که نمونه‌هایی از آن‌ها در ارتفاعات شهرستان‌های رودبار، املش، سیاهکل، رودسر، رضوان‌شهر، تالش و فومن شناسایی شده است. هم‌چنین کهن‌ترین اینیه‌ی مذهبی، که به عنوان جاذبه تاریخی محسوب می‌شود؛ مسجد اسپی مزگت در روستای حوریان بخش پره‌سر رضوان‌شهر است. قلعه‌هایی مانند قلعه رودخان و قلعه صلصال، در نوع خود از شاخص‌ترین جاذبه‌های تاریخی هستند. بافت‌های مسکونی تاریخی‌ای چون روستاهای ماسوله، انبوه، امام و امام‌زاده ابراهیم به دلیل داشتن معماری سنتی گیلان بسیار اهمیت دارند. در این کتاب جاذبه‌های تاریخی هر شهرستان به تفکیک حروف الفباًی معرفی شده و توضیح و توصیف آن‌ها به ترتیب: آثار سنگی صخره‌ای، اینیه‌ی مذهبی، بناهای عام‌المنفعه، اینیه‌ی اختصاصی و محوطه‌های باستانی است. متن کتاب طوری تنظیم شده که هر فرد با خواندن آن بتواند به اطلاعات مفیدی درباره‌ی جاذبه‌های تاریخی هر شهرستان دسترسی پیدا کند. به دلیل حجم کم کتاب جاذبه‌هایی که دارای ارزش فرهنگی و تاریخی شاخصی هستند به اختصار و بقیه با ذکر نام از آن‌ها یاد شده است.

در پایان لازم می‌دانم از جناب آقای مهدی پور ریاست محترم سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری گیلان، جناب آقای قاسمی

ریس محترم حوزه‌ی هنری گیلان که زمینه را برای انجام این پژوهش فراهم نمودند تشکر و قدردانی نمایم. از اعضای محترم دانشنامه‌ی فرهنگ و تمدن گیلان آقایان فرامرز طالبی، مسعود پورهادی، هادی میرزاژاد که همواره مشوق اینجانب در چاپ و انتشار این کتاب بودند، سپاسگزارم. از سایر همکاران سرکارخانم ویدا جعفرپور، محمد شریف، شهرام رامین، مرتضی صلح‌جوخواه که با اینجات همکاری صمیمانه داشتند تشکر می‌کنم.

ولی جهانی

آستارا

شهرستان مرزی آستارا در شمال غربی استان گیلان واقع شده است. این شهرستان از شمال به جمهوری آذربایجان، از غرب به اردبیل و از شرق به دریای خزر محدود است.

● بقعه‌ی شیخ محمود خیوی: این بقعه متعلق به دوره‌ی ایلخانی، در ۵ کیلومتری جاده‌ی قدیم آستارا به اردبیل، در روستای لمیر محله - مدفن شیخ تاج‌الدین محمد خیوی - قرار دارد.

در چهار طرف بنای بقعه از سنگ‌های چهارتراش و مصالح سنگ و آجر استفاده شده است. بنا در بالا، دارای گنبد و چند ناوдан است. گنبد این بنا در سال‌های اخیر مرمت شده است. در داخل اتاق مقبره، سه قبر دیده می‌شود. در قسمت فوقانی قبر شیخ محمود، سنگ سیاه رنگی به عرض ۵۴ و ارتفاع ۹۵ سانتی‌متر قرار دارد. در محوطه‌ی حیاط بقعه، در زیر درختان شمشاد (کیش)، سنگ قبرهای قدیمی با اشكال مختلف و طرح‌های گوناگون وجود دارد.

● بقعه‌ی پیر قطب‌الدین: در ۳ کیلومتری راه آستارا به اردبیل و در داخل قبرستان روستای باغچه‌سرا و بر روی تپه‌ای نسبتاً بلند، بنایی آجری دیده می‌شود که مزار و مدفن پیر قطب‌الدین است و پیشینه‌ی آن به دوره‌ی قاجار می‌رسد.

طول بنا ۱۱/۴۰ و عرض آن ۶ متر است و ورودی آن در سمت جنوب

قرار دارد. در داخل بقعه سنگ مرمری سفید رنگی به طول ۱۲۲، عرض ۳۰ و قطر ۱۶ سانتی‌متر وجود دارد. کنارِ درِ ورودی بقعه، سنگ سیاه توخالی بزرگی به صورت سنگ قبر جلوه‌نمایی می‌کند و نقوش زیبا و پرکار در چهار طرف آن حک شده است. در محوطه‌ی اطراف بقعه تعدادی سنگِ تراشیده‌ی ظریف به صورت پلکان به چشم می‌خورد.

● مدرسه‌ی حکیم نظامی (شهید مرحبا): این مدرسه که در خیابان حکیم نظامی قرار دارد، یکی از قدیمی‌ترین مدرسه‌های شهر آستارا است و نیما یوشیج نیز مدتی در آن تدریس کرده است. به گفته‌ی اهالی، مدرسه‌ی شهید مرحبا، همزمان با تأسیس دارالفنون ساخته شده است.

مدرسه‌ی شهید مرحبا، به شکل مستطیل و با سنگ، گل، چوب و آجر ساخته شده است. کف اتاق‌ها و سقف آن از چوب ساخته شده و بام آن به صورت شیروانی و سفال‌سر است. در حد فاصل بین دیواره‌های دو اتاق، بخاری‌های دیواری به طرز ماهرانه، تعییه شده است. در حال حاضر در محوطه‌ی اطراف این مدرسه، مدرسه‌ای جدید ساخته شده و از اتاق‌های مدرسه‌ی قدیمی به عنوان انبار و سایل آموزش و پرورش استفاده می‌شود.

● قلعه‌ی لمیر محله: بقایای این قلعه در سمت جنوب روستای لمیر محله از توابع بخش مرکزی دهستان ویرمونی آستارا، و بر بالای کوهی بلند با چشم‌انداز بسیار زیبا و جذاب قرار دارد.

مصالح به کار رفته در ساختمان قلعه، از سنگ‌های کوهی رودخانه‌ای، همراه با ملات گل است که در اطراف آن پراکنده‌اند. احتمالاً این قلعه به

عنوان یک پناهگاه در موقع نامنی برای اهالی مناطق هم‌جوار مورد استفاده قرار می‌گرفته است.

● سایر جاذبه‌ها: بقعه‌ی متبرکه‌ی بابامرضی در ارتفاعات چلوند، بقعه‌ی متبرکه‌ی باباحسن لوندویل، بقعه‌ی متبرکه‌ی شیخ محمد دوست چلوند، امامزاده ابراهیم و امامزاده قاسم کانزود، قلعه‌ی بزنو در ارتفاعات بزنو، گورستان‌ها و محوطه‌های باستانی ییلاقات آستارا.

آستانه‌ی اشرفیه

شهرستان آستانه‌ی اشرفیه که در ناحیه‌ی شرقی استان گیلان واقع شده است، از شمال به دریای خزر، از غرب و جنوب غرب به رشت، از شرق و جنوب شرق به لاهیجان و از جنوب به سیاهکل منتهی می‌شود.

● بقعه‌ی سید جلال الدین اشرف: این بقعه در شهر آستانه‌ی اشرفیه و در ۳۴ کیلومتری شرق شهرستان رشت قرار دارد. بر اساس شجره‌نامه‌ی موجود، آقا سید حسین، یا آقا سید ابراهیم معروف به سلطان سید جلال الدین اشرف، پسر امام موسی کاظم (ع) و برادر امام رضا (ع) است. بنای اول بقعه در سال ۳۱۱ق / ۹۲۳م، به دستور گوهرشاد خانم، دختر کیارستم از فرمانروایان گیلان ساخته شد و این موضوع بر عالمی بر بالای گندب قدیمی بقعه ثبت بوده است. در سال ۱۳۵۶ ش مغازه‌های اطراف حرم خریداری و تخریب شد و بنای وسیع و مجللی برپا گردید. نمای داخلی و خارجی آن با سنگ مرمر و کاشی‌های جدید تزیین یافته است. بقعه‌ی فعلی دارای رواق‌های متعدد، سقف‌های آینه‌کاری شده و گندبی بزرگ با کاشی‌کاری‌های ظریف است. روی پایه‌ای از سنگ مرمر گران‌بها در وسط حرم، ضریح فلزی مشبکی قرار دارد. تاسیسات جنبی بقعه شامل: زائرسرا، کتابخانه، مسجد، حسینیه و سرایداری است.

● بقعه‌ی آقا سید محمد پنجاه: این بنا در ۵ کیلومتری جنوب آستانه‌ی اشرفیه قرار دارد و طبق روایت‌های مردم، شجره‌نامه‌ی این امامزاده به

امام جعفر صادق (ع) ختم می‌شود. آقا سید محمد دارای شهرت و اعتبار فوق العاده‌ای بوده و مورد احترام و علاقه‌ی فراوان اهالی است. در گذشته بنای بقعه به شکل مربع و با سقف سفالین، و دیوارهایی با نقاشی‌هایی از مجالس مختلف مذهبی بوده است. متاسفانه در سال‌های اخیر، بنای قدیمی بقعه تخریب و بنای جدیدی احداث شده است.

● بقعه‌ی آقا سید جعفر: این بقعه در بندر کیا شهر در میان محوطه‌ی گورستان عمومی قرار دارد. آقا سید جعفر به اعتقاد مردم محل از پسران امام موسی کاظم (ع) است. این بقعه که به نام شهید مزار نیز معروف است، ۵۰۰ متر مربع زیربنا و یک هکتار مساحت دارد.

● آرامگاه استاد محمد معین (۱۲۹۷ - ۱۳۵۰ ش): استاد معین (فرهنگ نویس، پژوهشگر و ادیب) در شهر رشت و در خانواده‌ای روحانی متولد شد. مهم‌ترین اثر استاد معین، دوره‌ی کامل فرهنگ فارسی در شش جلد است. آرامگاه استاد معین در شهر آستانه‌ی اشرفیه نزدیک آرامگاه سید جلال الدین اشرف قرار دارد. این بنای یادبود بر روی سکویی به ارتفاع ۲ متر، به صورت هشت ضلعی و با طاق‌های هلالی، با آجر ساخته شده و با مسافلین دارد.

● مجموعه بناهای شیلات کیا شهر: بندر کیا شهر در فاصله‌ی ۱۸ کیلومتری شمال آستانه‌ی اشرفیه و در مسیر جاده‌ی آسفالتی لیچارکی - چمخاله و در امتداد سواحل دریای خزر قرار دارد. در این مجموعه، بناهای اداری، تجاری، مسکونی، فرهنگی - به سبک بناهای اروپای شرقی - ساخته شده است.

این مجموعه، به صورت مستطیل و مریع ساخته شده و دارای پنجره‌های چوبی متحдал‌الشكل و با تزیینات خاص است. عمدتی مصالح این ساختمان‌ها از چوب است. در داخل ساختمان‌ها، بخاری‌هایی دایره‌ای شکل از کف تا زیر سقف دیده می‌شود و روی دیواره‌ی بعضی از بخاری‌ها، کنده‌کاری‌های زیبایی وجود دارد. طول و عرض بناها بستگی به نوع کاربری آن‌ها داشته است. در حال حاضر تعدادی از این بناها بلااستفاده مانده و تعدادی دیگر، محل اسکان کارکنان و بخش اداری شیلات است.

• **پل خشتشی تجن گوکه:** این پل در مسیر راه قدیمی سیاهکل به لاهیجان به تجن گوکه بر روی رودخانه‌ی شیم‌رود احداث شده است، قرار دارد. پل تجن گوکه دارای دو دهانه‌ی بزرگ در وسط و دو دهانه‌ی کوچک در طرفین است. عرض دهانه‌های بزرگ 3 m و عرض دهانه‌های کوچک $2/5\text{ m}$ متر است. در پایه‌ی میانی پل، اتاقی به صورت طاقی وجود دارد. در بالای این اتاق 19 طاق نمای تزیینی کوچک به چشم می‌خورد. با در نظر گرفتن جان‌پناه، عرض این پل $4/25\text{ m}$ است. پهنه‌ای دیواره‌های آجری جان‌پناه سانتی‌متر و سطح عابر رو به عرض $3/3\text{ m}$ است. در ساخت پل از دو نوع آجر کوچک و بزرگ استفاده شده است. قسمت شرقی پل تجن گوکه در گذشته تخریب شده و برای مرمت آن، این فضا را با سنگ لشه پر کرده‌اند. در سال 1352 آب این رودخانه را به کانالی که در امتداد رودخانه ساخته بودند، منتقل کردند. در اطراف این پل، طبیعت بسیار زیبایی وجود دارد که با ایجاد امکانات رفاهی و مرمت پل و بازگرداندن آب به مسیر طبیعی خود، می‌توان از آن به عنوان یکی از مناطق توریستی بسیار زیبای منطقه استفاده کرد.

- پل خشتی نیاکو: این پل بر سر راه قدیم آستانه به لاهیجان و در روستای بالامحله‌ی نیاکو قرار دارد و دارای یک چشمه‌ی بزرگ و سه چشمه‌ی کوچک است. عرض دهانه‌ی بزرگ ۱۶ و عرض دهانه‌های کوچک ۴/۲ و ۳/۶ متر است. ضخامت جانپناه آن ۴۰ سانتی‌متر است. این پل از دو قسمت شیبدار ساخته شده و به دوره‌ی قاجاریه تعلق دارد.
- سایر جاذبه‌ها: بقعه‌ی آقا سید احمد یمنی در روستای کیسم، بقعه‌ی امیر سلطان در روستای امیر، بقعه‌ی سیدعلی غزنوی در روستای تجن گوکه، بقعه‌ی امیرسلطان در روستای امیرهنه، بقعه‌ی آقا سید محمد (آخوندزاده).

املش

• **بقعه‌ی سرتربت:** بقعه‌ی سرتربت در ارتفاعات رانکوه شهرستان املش و در منطقه‌ی سرتربت قرار داشته و متعلق به دوره‌ی تیموری است. سرتربت، مدفن دو تن از سلاطین کیایی و دو تن از منسویان آنان است. حیاط محصور با سنگ بقعه، شش گور را در میان گرفته است: چهار گور دارای سنگ قبر با کتیبه و دو گور بدون سنگ قبر. بر دیوارِ بنا وقف نامه‌ای از سنگ مرمر نصب است که بر اساس کتیبه‌ی آن، این مجموعه به امر میرزا علی کیا، سلطان مقتدر گیلان، به عنوان آرامگاه خانوادگی آل کیا ساخته شده است. مصالح بنا از سنگ لشه و سنگ‌های مکعب - مستطیل - سفیدرنگ است. بقعه دو اتاق دارد و سقف اتاق‌ها گهواره‌ای است.

• **سیدسرا بزرگوار:** بر فراز کوهی بلند در فاصله‌ی ۱۰ کیلومتری شمال شرقی دیلمان، دو بقعه در کنار هم دیده می‌شود. بنا به گفته‌ی مردم منطقه، سه مرد و دو زن از سادات جلیل‌القدر در این مکان مدفون هستند، ولی نام هیچ‌کدام از آن‌ها مشخص نیست. دیوارهای بنا از سنگ و آجر و با ملات گل ساخته شده است. چهار طرف بنا ایوان‌کتابی دارد که دور آن را با تخته محصور کرده‌اند. در وسطِ صحنه بقعه، ضریح چوبی پرکاری است که مرقد دو تن از سادات را پوشانده است. دور تا دور بقعه را با قلوه‌سنگ‌های کوهی، حصارکشی کرده‌اند. در محوطه‌ی بقعه، درختان گلابی و حشی به چشم می‌خورند که سایان مناسبی برای زوار هستند. آثاری از آجرهای قرمز رنگ و سفالینه‌هایی با شکل‌های متفاوت، به وفور در سطح محوطه دیده می‌شود.

• امامزاده آقا سید کاظم (باباجان دره): بنای این بقعه در حدفاصل محوطه‌ی باستانی شهر سمام و محوطه‌ی زیارتگاهی سرتربت در کنار دره‌ی شهر سمام -که منطقه‌ای باستانی است - قرار دارد و فاصله‌ی آن با شهرستان املش ۶۰ کیلومتر است. این بنا از سنگ، گل و چوب، به صورت مربع ساخته شده و از سه جهت دارای ایوان بوده و هم‌چنین دیوارهای آن با نقاشی‌های مذهبی، اثر آقا جان لاهیجانی در ۱۳۳۵ ه.ق. تزیین شده‌اند. این بنا به شماره‌ی ۱۰۶۰۶ در تاریخ ۱۳۸۲/۸/۶ در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسید.

• خانه‌ی محمد تقی صوفی سیاوش (جلال خان): این بنا در خیابان امام خمینی شهر املش و در جنب پارک میرزا کوچک جنگلی قرار دارد. این خانه در دو طبقه، در زمینی به مساحت ۳۰۰۰ متر مربع، با زیر بنای ۷۵۰ متر مربع و با آجر، چوب و ملات گل و آهک ساخته شده است. ازاره‌ی نمای بیرونی ساختمان، دارای کاشی‌کاری‌هایی بسیار زیبا به تاریخ ۱۳۲۴ ه.ق. است. این خانه با الگوبرداری از دارالحکومه رشت، توسط استاد رضا، معمار اصفهانی، ساخته شده است. در پشت خانه، مطبخ، اصطبل و خزینه‌داری وجود دارد. خانه به صورت سه پشتہ بوده، بام آن سفالی و کف اتاق‌ها چوبی است. حیاط با غچه‌بندی شده است و حوض بزرگی در وسط آن قرار دارد.

سردر ورودی بنا، بسیار زیبا و پرنقش است. دو شیر گچ‌بری شده در بالای آن دیده می‌شود و بر بدنه‌ی آن قاب‌هایی از سنگ ریزه ساخته‌اند. در پایین نمای بیرونی نیز ۱۱ قاب کاشی‌کاری دیده می‌شود. بر دیوارهای طبقه، گل‌هایی آهک‌بری شده و هم‌چنین داخل اتاق‌ها با نقش‌های زیبای

گچ‌بری تزیین گشته است.

خانه‌ی محمد تقی صوفی سیاوش از بناهای ارزشمند دوره‌ی قاجار است و به شماره‌ی ۴۰۱۹، در تاریخ ۸۰/۷/۱۰، در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است.

● خانه‌ی عبدالعلی‌خان صوفی: خانه‌ی عبدالعلی‌خان صوفی، واقع در محله‌ی سرچور املش، مربوط به اوخر دوره‌ی قاجاریه است. در میان حیاط آن، حوضی بزرگ، چند با غچه و درخت‌کاری‌های زیبا دیده می‌شود. بنا در دو طبقه و با زیر بنای ۴۵۰ متر مربع ساخته شده است. طبقه‌ی هم‌کف مختص به خدمات و طبقه‌ی اول محل تشریفات و تالار پذیرایی بوده است. در مرکز طبقه‌ی اول، شاهنشین خانه قرار دارد و در دو سوی آن، دو اتاق که به ایوان‌های شرقی و غربی راه دارند. نورگیرهای تالار و اتاق‌های جانبی با ارسی‌های زیبا تزیین شده‌اند. هم‌چنین تزیینات داخل اتاق‌ها و سقف خانه با نقش‌های زیبایی گچ‌بری شده است. مصالح این بنا، آجر، چوب و سفال است.

● خانه‌ی سمیعی صوفی: این بنا در شهر املش و در جنب خانه‌ی جلال‌خان صوفی قرار دارد و قدمت آن به ۷۰ سال می‌رسد. این بنا در دو طبقه و با الگوی معماری خانه‌های تاریخی در شهرهای گیلان ساخته شده است. دیوارهای بنا آجری، پله‌های آن متقارن و سقف آن سفال‌پوش است. نوع بهره‌برداری بنا مسکونی و مالکیت آن خصوصی بوده و در تملک خانواده‌ی سمیعی صوفی قرار دارد.

● خانه‌ی گوهر تاج خانم: این بنا در قسمت جلگه‌ای، در آستانه‌ی بافت قدیمی شهر املش و در ابتدای کوچه‌ی رهبری قرار دارد. این ساختمان در مرکز محوطه‌ای وسیع، در دو طبقه و با پنجره‌های چوبی و با مساحت ۵۴۰ مترمربع بنا شده است. دسترسی به آن از دو قسمت شمالی و جنوبی امکان‌پذیر است. در قسمت شمالی محوطه، ساختمان دیگری مشتمل بر حمام، توالت، مطبخ، انباری و آتش‌دان وجود دارد و سقف آن سفال‌پوش است. این بنا در سال ۱۳۱۰ خورشیدی توسط استاد حاج احمد بنا و استاد حسین تهرانی ساخته شده است.

● خانه‌ی خانم نعمتی: این خانه در شهر املش و در حد فاصل کوچه‌ی رهبری و کوچه‌ی خداشناس قرار دارد. بنا در دو طبقه، با دیوارهای ۷۰ سانتی‌متری و با مساحت ۳۶۰ مترمربع احداث شده است. در قسمت میانی و حدفاصل دو در ورودی، پنجره‌ای چوبی قرار دارد که بر کیفیت فضای سرسرای ورودی افزوده است. نمای شمالی و جنوبی ساختمان دارای تزیینات بسیار زیاد است. وجود دو ارسی بسیار زیبا، یکی در قسمت میانی ضلع شمالی و دیگری در ضلع جنوبی، بر زیبایی نماهای بیرونی و هم‌چنین کیفیت فضاهای داخلی افزوده است.

● روستای تاریخی آمام: روستای تاریخی آمام یکی از روستاهای بسیار زیبای شهرستان املش است. جاذیت این روستا بیشتر به خاطر تلفیق معماری با طبیعت است. آمام با ۶۳ خانوار و ۲۲۳ نفر جمعیت، در ۶۰ کیلومتری جنوب شهر املش قرار دارد و راه دسترسی به آن از طریق جاده‌ی املش، رحیم‌آباد، گرمابدشت و پس از عبور از روستاهای

گرمابدشت، زیاز، آغوزین کنده‌سر، شوک، هلوین دره، مطلاکوه، دره‌ی کاکرود، و طی حدود ۲ کیلومتر جاده‌ی خاکی میسر است. این روستای تاریخی از اواخر دوره‌ی صفویه تا سال ۱۳۵۷، مرکز خوانین شهر املش بود. کاوش‌های باستان‌شناسی در دامنه‌های شمالی و جنوبی این منطقه منجر به شناسایی گورستان‌هایی شد که قدمت این روستا را به ۳۵۰۰ سال پیش می‌رساند. آب و هوای خوب، مراتع سرسبز، چشم‌سازهای متعدد و قرار گرفتن در کنار دره‌ای زیبا، موجب شده است تا امام در طول تاریخ مورد توجه اقوام مسکون در منطقه قرار گیرد. در امام ساختمان‌ها دو اشکوبه و به شکل مکعب - مستطیل است که از قسمت زیرین یا طبقه تحتانی برای انبار کردن علوفه یا وسایل مورد نیاز زندگی و گاه آشپزی استفاده می‌شود. استفاده از مصالح موجود در محل از دیگر ویژگی‌های ساختمان‌ها می‌باشد. اکثر بنها دارای دو راهرو میانی و درها و پنجره‌های چوبی متعدد است. مصالح مورد استفاده در بناهای این روستا از سنگ لاشه، خشت به ابعاد مختلف، آجر و تیر چوبی است. جهت اندود سطح خارجی ساختمان‌ها از خاک آهک سفید رنگ که در کل منطقه دیده می‌شود استفاده می‌کنند و دیوارها را با همین خاک اندود می‌کنند. روستای تاریخی امام از روستاهای دارای بافت ارزشمند در کشور شناخته شده است.

● میل (برج) امام: میل امام، در شمال شرقی روستای امام قرار دارد. نقشه‌ی برج مدور بوده و بنای آن با استفاده از سنگ‌های طبیعی و ملات ساروج احداث شده است. در ورودی برج، سوراخ‌هایی - احتمالاً به منظور ایجاد سقف - تعییه شده است. در حال حاضر برج فاقد پوشش و سقف است،

اما با توجه با آوار و سنگ‌های ریخته شده در کفِ بنا، به نظر می‌رسد که در گذشته پوشش کافی داشته است. اهالی بر این باورند که این بنا آتشکده بوده است. با توجه به شکل معماری، به نظر می‌رسد این برج کاربردی مانند دیده‌بانی یا راهنمایی مسافران داشته و یا احتمالاً مکانی برای ارسال پیام با استفاده از دود آتش در دوره‌ی اسماعیلیه بوده است.

● **بافت تاریخی روستای شیرچاک:** روستای شیرچاک در فاصله ۶۳ کیلومتری بخش رحیم‌آباد و ۵۷ کیلومتری شهر امش و در منطقه‌ی کوهستانی بخش رانکوه و در ارتفاع ۲۰۰۰ متری نسبت به سطح دریاهای آزاد قرار دارد. این منطقه زمستان‌ها پوشیده از برف و در بهار و تابستان معتل و مرطوب است. یکی از راه‌های دسترسی به آن از طریق جاده‌ی رحیم‌آباد به گرمابدشت و پس از پشت سر گذاشتن روستاهای زیاز، آغوز کندسر، شوک، دیماجانکش، کمیده تماجان، سیاه‌کوه و مالس‌چال است. روستای شیرچاک دارای بافت معماری سنتی است، اغلب خانه‌های این روستا با سنگ و ملاتِ گل ساخته شده و سقف آن لت‌پوش و شیروانی است. اسکان در این روستا فصلی است و ساکنان آن فقط در فصل تابستان در این منطقه سکونت دارند و ۹ ماه دیگر را در مناطق جلگه‌ای گیلان زندگی می‌کنند. مکان‌های باستانی متعددی در این منطقه قرار دارد که از جمله محوطه و گورستان باستانی شیرچاک، گورستان باستانی آستانه کند، محوطه و مرتع تاریخی بالم بر، بابا لحد و محوطه‌ی تاریخی لوطی مالگاه است که همه‌ی این مکان‌ها در فهرست آثار فرهنگی و تاریخی کشور به ثبت رسیده‌اند و حکایت از شکوه، عظمت و آبادانی این منطقه در زمان گذشته دارد.

● **بافت تاریخی روستای کجید:** روستای کجید یکی از دهکده‌های آباد و قدیمی شهر املش است که در سمت چپ یکی از شاخه‌های رودخانه چاکرود بنا شده است. خانه‌های سنتی روستا معمولاً دو طبقه‌اند و از سنگ، گل و چوب ساخته شده‌اند. طبقه‌ی اول مربوط به نگهداری احشام و حیوانات است و طبقه‌ی فوقانی شامل ۲ تا ۳ اتاق است که افراد خانواده در آن زندگی می‌کنند. سقف بناها در قدیم از پوشش لت سر بوده ولی امروزه به علت عدم دسترسی به چوب، برای پوشش سقف از حلب استفاده می‌شود. در این روستا سه نوع معماری وجود دارد. نوع اول خانه‌هایی با معماری سنتی هستند که بخش عمده‌ی معماری روستا را شامل می‌شود. نوع دوم خانه‌هایی هستند که پلان و ساخت اجزای آن مانند خانه‌های سنتی است و تفاوت آن‌ها با نوع اول در نوع سقف آن‌هاست و نوع سوم تفاوت کلی با نوع اول و دوم دارد. کوچه‌های تنگ و باریک روستا منظره‌ی خاصی به آن بخشیده است. خانه‌های روستایی این ناحیه در مجموع بر روی محوطه‌ای تاریخی واقع شده‌اند.

● **غار تلابن گورج:** غار تلابن گورج در حدود ۲۰۰۰ متری شرق روستای گورج قرار دارد. طول غار ۲۲ متر و عرض آن ۳ الی ۶ متر و ارتفاع دهانه‌ی غار ۳ متر می‌باشد. بقایایی از استخوان انسان و حیوان و انواع فعالیت‌های مربوط به عصر آهن تا دوره‌ی اسلامی در داخل آن مشاهده می‌شود. راه دسترسی به غار بسیار سخت و دشوار است و بدون کمک راهنمای غیرممکن است. غار تلابن گورج از جمله نمادهای استقراری شهرستان املش است. قدمت دقیق غار بدون انجام کاوش‌های باستان‌شناسی دقیق غیرممکن است. موقعیت استراتژیک غار و قرارگیری آن در کنار رودخانه

و دسترسی آسان آن به جنگل و چشمه، از جمله ویژگی‌های این غار است. این غار در سال ۱۳۸۲ توسط گروه بررسی شناسایی شهرستان املش مورد شناسایی قرار گرفت و در همان سال در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسید.

• سایر جاذبه‌ها: بقعه‌ی آقا سید احمد اشکیت، بقعه‌ی آقا سید حسین کشکلایه، قبر باباملهود شیرچاک، مراتع تاریخی بالمبر شیرچاک، خانه‌های قدیمی و راث صوفی در سرچور املش، خانه‌های قدیمی خانه‌ای صوفی در پارک میرزا کوچک املش، گورستان‌های باستانی شیر چاک، گورستان باستانی عصر آهن تماجان و گورستان باستانی عصر آهن بویه، قلاکوتی خرکال، خانه‌ی بیلاقی هادی خان صوفی، قلعه گورج.

بندرانزلی

شهرستان بندرانزلی در شمال استان گیلان واقع شده، این شهرستان از شمال به دریای خزر، از جنوب به صومعه سرا، از شرق به رشت و از غرب به رضوان شهر محدود است.

● مناره‌ی مسجد قائمیه‌ی انزلی: این مناره در خیابان شهید مطهری و نبش خیابان مفتح شمالی قرار دارد و با کاشی‌های زرد، آبی، سیاه و فیروزه‌ای مزین گشته است. قطر مناره ۲ و ارتفاع آن ۱۲ متر است. دارای یک ورودی در سمت شمال است که به وسیله‌ی ۳۰ پله به بالای مناره راه پیدا می‌کند. این پله‌ها به صورت مارپیچ به دور یک ستون به قطر نیم متر می‌گردند. در داخل مناره، به فاصله‌های معین، نورگیرهایی تعییه شده‌اند که هم نور ساختمان را تأمین کرده و هم نور فضای داخل مناره را شکل می‌دهند. مناره‌ی مسجد قائمیه تنها مناره‌ی مربوط به مساجد قدیمی گیلان است که به صورت جداگانه در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است.

● کاخ موزه‌ی انزلی: این کاخ در خیابان تکاوران، میان باغی وسیع با چشم‌انداز زیبایی، رو به دریا قرار دارد و به کاخ رضاشاہ معروف است و متأثر از معماری گذشته‌ی اروپا است. بدنه‌ی آن از سنگ قواره بلوك به صورت دو جداره ساخته شده است. کاخ دارای یازده اتاق و یک تالار پذیرایی است. سقف کلیه‌ی اتاق‌ها از بتن آرمه است. سقف داخلی آن

دارای گچ بری زیبا و برجسته‌ای است که اثر استاد محمود همدانی و پدرش می‌باشد. این کاخ در سال ۱۳۴۸ به نیروی دریایی واگذار شد و در سال ۱۳۵۷ تبدیل به موزه‌ی نظامی انزلی گشت و در سال ۱۳۶۴ بازگشایی گردید. در حال حاضر ۲۵۰۰ شیء از ابزارآلات جنگی، نظیر تانک، توب، شمشیرهای فولادی و طلاکوب، تفنگ‌های شکاری و ... در این موزه نگهداری می‌شود. این موزه همه روزه، به استثنای روزهای تعطیل، از ساعت ۸ صبح تا ساعت ۱۸ برای بازدید عموم باز است.

● پل غازیان: این پل که غازیان را به بندرانزلی متصل می‌کند، در حد فاصل غازیان و میان پشتہ قرار دارد و از سال ۱۳۱۴ تا ۱۳۱۸ توسط مهندسین آلمانی احداث شده است. طول این پل $\frac{210}{4}$ ، عرض آن ۱۰ متر و ارتفاع آن از سطح آب ۷ متر است. پل دارای ۵ دهانه‌ی ثابت و یک دهانه‌ی متحرک با طول ۲۵ متر می‌باشد که در گذشته، هنگام عبور کشتی‌ها آن را بلند می‌کرده‌اند. در ساخت پل از بتن و مصالح فلزی استفاده شده است. این بنا به شماره ۱۵۱۴ در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است.

● ساختمان شهرداری: این بنا در بلوار قدس انزلی، ابتدای خیابان مطهری و در کنار بنای تاریخی موزیک قرار دارد. بنا در زمان شهردار محمدعلی روشن، در سال ۱۳۱۰ ش ساخته شده است و شکل آن مشابه بنای‌هایی است که در دوره‌ی پهلوی اول، برای فرمانداری‌ها و شهرداری‌ها ساخته می‌شد. بنای مذکور که دارای یک تالار بزرگ فوکانی و یک تالار انتظار در طبقه‌ی پایین است، ابتدا در اختیار سینما - تئاتر شهرداری بوده و امروزه در اختیار شهرداری است.

● ساختمان موزیک: این ساختمان که در پارک بلوار انزلی و در محوطه‌ی شهرداری انزلی قرار دارد، در سال ۱۳۱۱ ش توسط معمار یونانی ساخته شده است. معماری ساختمان مطابق الگوی از معماری رومی است و گنبدی به رنگ نارنجی دارد. در پایین گنبد، یک ردیف گچ بری عمودی ساده دیده می‌شود. این ساختمان جهت اجرای اجرای موزیک گروه ارتش برای دانش آموزان ساخته شده و هم‌اکنون نیز از ایستایی بسیار خوبی برخوردار است.

● برج ساعت: این برج قاجاری که در ساحل بندرانزلی و در ابتدای خیابان ابوذر قرار دارد، در سال‌های ۱۲۳۰ تا ۱۲۳۴ ه.ق (زمان حکومت ناصرالدین شاه)، توسط خسروخان گرجی، حاکم وقت، ساخته و در اوایل دوره‌ی پهلوی تعمیر و تکمیل گردید. از آنجا که قسمت‌های فوقانی این برج آجری سفال‌سر، به مرور زمان فروریخته بود، در سال ۱۳۰۸، به دستور رضاشاه، مهندسان آلمانی آن را با سیمان و آجر تجدید بنا کرد و ساعتی بر بالای آن نصب نمودند. این برج از آن پس برج ساعت نام گرفت. ارتفاع برج ۲۰ متر است که با ۱۴۸ پلکان از کف تا ساعت امتداد می‌یابد.

● ساختمان دادگستری: این بنای دوره‌ی پهلوی در ضلع شمال‌شرقی میدان امام خمینی، در ابتدای خیابان شهید مطهری قرار دارد. بنای آن حاجی عباس رمضانی (رمضان‌اف) و معمار آن اسماعیل برهان‌جو است. بنا در چهار طبقه با زیربنای ۴۵۰ متر مربع شکل گرفته و نمای بیرونی آن با تزیینات سیمان‌بری آراسته شده است. کف اتاق‌ها به صورت پلکوبی از جنس تخته نراد روسی است. در دیوارهای بیرونی و دیوارهای داخلی

اصلی، از آجرهای فشرده استفاده شده و روی آنها را با سیمان، سفید کرده‌اند. دیوارهای بین اتاق‌ها از تیرهای چوبی نراد است که به طور افقی با تخته‌های باریک روکوبی شده و گچ اندود گردیده‌اند.

ساختمان یک در ورودی چوبی با سردری زیبا دارد. در سردر ورودی ساختمان کتیبه‌ای دیده می‌شود که تاریخ ساخت آن را ۱۳۴۶ ه.ق. (برابر با ۱۳۰۶ ه.ش) نشان می‌دهد.

• **بنای تاریخی کلیساي مریم مقدس:** این بنا در میدان شهرداری شهر بندرانزلى و در مقابل ساختمان سابق دادگستری قرار گرفته در سال ۱۸۵۵ میلادی ساخته شده است. محراب این کلیسا به وسیله‌ی اختلاف ارتفاع از بقیه‌ی فضاهای جدا شده و گچ بری‌های بسیار زیبایی در دو طرف آن به چشم می‌خورد.

• **خانه‌ی داودزاده:** این ساختمان در ضلع غربی میدان امام خمینی، انزلی قرار دارد و از آثار اوایل قرن چهاردهم شمسی است که توسط اسماعیل برهان‌جو معمار باشی ساخته شده است. این خانه به صورت ساختمان پنج طبقه‌ی آجری به سبک خانه‌های چینی به صورت مطبق ساخته شده، بدین صورت که هر طبقه‌ای نسبت به طبقه‌ی زیرین از ابعاد کمتری برخوردار است. سقف اتاق‌ها تخته کوب و پشت‌بام آن شیروانی از جنس حلب است. در طبقه‌ی همکف آن تعدادی مغازه و سالن غذاخوری احداث شده است. این خانه امروزه به هتل باستانی گل‌سنگ تبدیل شده است. درباره‌ی این ساختمان شایعاتی در بین اهالی جاری است از جمله آن که زمانی این بنا زندان رضا شاه بود و از این رو به قفس معروف گشته است.

- خانه‌ی معتمد: این بنا در خیابان آیت‌الله سعیدی قرار گرفته است و قدمت آن به اوخر دوره‌ی قاجار می‌رسد. این مجموعه بنایی است با حدود ۷۶۰ مترمربع مساحت که به صورت دو طبقه در کنار ضلع جنوب غربی حیاط بزرگی ساخته شده است. پلان کلی بنا تقریباً به شکل چلپا است که طبقه‌ی اول و همکف آن از یک طرح الهام گرفته است. پلان دو طبقه‌ی بنا متتشکل از یک راهروی باریک است که به اتاق‌های متعدد و سرسرها و سرویس بهداشتی راه می‌باید. کلیه‌ی اتاق‌ها و سرسرها به وسیله‌ی پنجره‌های چوبی متعدد از سه ضلع ساختمان نور می‌گیرند.
- سایر جاذبه‌ها: زیارتگاه بی‌بی حوریه، ساختمان بانک ملی، گورستان مسیحیان، سردر اداره‌ی گمرک، بلوار ساحلی انزلی.

تالش

شهر تالش از شمال غربی به جنوب شرقی، در امتداد دریای خزر کشیده شده است و از غرب به اردبیل، از شمال به آستانه، از جنوب به رضوان شهر و ماسال و از شرق به دریا و بندر انزلی محدود است.

● مسجد آق اولر: مسجد تاریخی آق اولر، در فاصله‌ی ۴۰ کیلومتری بافت روستای آق اولر قرار دارد. این بنا منزل مسکونی شیرخان، پسرعموی رامبد، نوه‌ی سردار امجد بود که وقف مسجد شد. ساختمان در دو طبقه، هم‌کف و اول، ساخته شده و مصالح آن از سنگ، ملات‌گل و خشت است. بنا دارای کلافکش‌های عمودی و افقی است. روكش آن کاهگل است و در قسمت‌های شرقی آن تکه‌هایی از گچ بری دیده می‌شود.

● بقعه‌ی شاه میل لرزان: بقعه‌ی چوبی امام سلطان محمود شاه دینوری، از اولاد امام زین‌العابدین (ع)، در روستای شاه میل لرزان از توابع خطبه‌سرا قرار دارد. بنای اصلی از داخل هشت ضلعی است. سقف بنا گنبدی شکل و گچ‌کاری شده است. در وسط بقعه، ستون چوبی متحرکی قرار دارد که معروف به میل لرزان است. در شرق ستون و در کف بنا، سوراخی وجود دارد.

سقف گنبد و ایوان‌ها حلب‌پوش و یک پشته است. در ایوان شمالی گنبد، زایده‌ای آجری وجود دارد که احتمالاً محراب بوده است. در سال ۱۳۴۹ کف و پی بقعه با سیمان مستحکم گردید.

• حمام مریان: این حمام دوره‌ی قاجاری در ۳۷ کیلومتری شرق شهرستان تالش و در منطقه‌ای بیلاقی با ارتفاع ۱۵۰۰ متر نسبت به سطح دریا قرار دارد. حمام مریان به دستور نصرالله‌خان سردار امجد و توسط معماری از کشور آلمان، بر زمینی شب‌دار ساخته شده، مساحت آن ۱۳۱ مترمربع است و در ساخت آن از مصالحی چون آجر، سفال و ساروج استفاده شده است. فضاهای این حمام با حمام‌های سنتی ایران متفاوت است، به نحوی که یک فضای مربع شکل در وسط بنا و در سطحی پایین‌تر از دیگر قسمت‌ها قرار گرفته است. صحنه بزرگ با پوششی گنبدهای در کنار و راهرویی دور تا دور این فضای مربع‌شکل قرار دارد. بر دیوارهای این راهرو پنجره‌هایی تعییه شده است و سقف آن در دو ضلع، گنبدهای شکل است. گنبدها شباهت زیادی به پوشش‌های هلوچینی دارند.

• قلعه‌ی صلصال (لیسار): این قلعه در فاصله‌ی ۱۵ کیلومتری شمال شهر تالش، در ۴ کیلومتری دریای خزر و ۵ کیلومتری قلعه‌ی اگری بوجاق قرار دارد. قلعه‌ی صلصال بر بستر صخره‌ای سنگی به ابعاد 50×40 متر قرار گرفته و از دو قسمت داخلی و خارجی تشکیل شده است. قدمت این قلعه به دوره‌ی سلجوقی می‌رسد. با کاوش‌های صورت گرفته، بقایایی از پی‌اتاق‌ها و مسیر آبرسانی قلعه مشخص شده است که نشان از مسکونی و تدافعی بودن قلعه دارد.

• قلعه‌ی اگری بوجاق: این قلعه در فاصله‌ی ۵ کیلومتری شمال قلعه‌ی صلصال، ۴ کیلومتری غرب دریای خزر و حدود ۳ کیلومتری شرق روستای اگری بوجاق قرار دارد. این مجموعه با مساحت تقریبی ۶۰۰۰

متر مربع، با کشیدگی جنوب به شمال، بر کوه بلندی قرار گرفته و با توجه به وضعیت طبیعی آن به نظر می‌رسد که از سه بخش شمالی، میانی و جنوبی تشکیل شده است. بالاترین سطح قلعه بخش جنوبی آن است که ۱۶۰ متر نسبت به سطح دریا ارتفاع دارد. دسترسی آسان قلعه فقط از ضلع جنوبی ممکن است. صالح ساختمان قلعه نیز از سنگ، گل و سفال تشکیل شده است. این مجموعه متعلق به پیش از اسلام است.

● کاخ سردار امجد: این کاخ یکی از بناهای باشکوه در شهر تالش است که در بافت مرکزی شهر، در خیابان شهید غفاری و داخل پارک واقع شده است. بانی این کاخ، سردار امجد، یکی از فرزندان نصراله‌خان حاکم منطقه‌ی توالش و آقا اولر در دوره‌ی قاجار است. طاق‌نماهای قسمت پیشانی و کاشی‌کاری‌های ظریف، نمای بیرونی بنا را آراسته است.

● محوطه‌های باستانی آقا اولر تالش: ییلاق زیبای آقا اولر در دره‌ی کرگان‌رود، در ۴۵ کیلومتری غرب شهرستان تالش قرار دارد. جاده‌ی ارتباطی این محل با شهر تالش به صورت شوسه و به طول ۳۸ کیلومتر، از جنگل‌ها، دره‌ها و جویبارهای زیبای کرگان‌رود می‌گذرد. این منطقه، به دلیل آب و هوای مساعد، اراضی مناسب کشاورزی و جویبارهای فراوان، از قدیم مورد توجه بوده است. قبور دخمه‌ای و کلان‌سنگ مربوط به هزاره‌ی اول و دوم پیش از تاریخ، به تعداد فراوان در سرتاسر این منطقه پراکنده است. وجود روستاهای مریان، دیزگاه و تول و نیز منطقه‌ای مشهور به آتش‌هیر، حکایت از وجود آثاری مربوط به دوره‌های تاریخی و پیش از تاریخ در این ناحیه دارد. هم‌چنین کاوش‌های باستان‌شناسی، پیشینه‌ی این

آثار باستانی را به اواخر هزاره‌ی دوم و اوایل پیش از میلاد تا دوره‌ی ساسانی می‌رساند.

● کاخ‌های بیلاقی سردار امجد (خانه‌های سفید): بناهای آق اولر (خانه‌های سفید) در ۳۸ کیلومتری شرق شهرستان تالش قرار دارند. این خانه‌ها محل اسکان و تفریح گاه خوانین منطقه بوده‌اند. شامل دو ساختمان آجری بزرگ هستند که در دو طبقه و تقریباً با یک نقشه، به صورت بسیار جالبی بنا شده‌اند و به احتمال قوی معمار آن‌ها آذربایجانی است. هر طبقه‌ی این ساختمان‌ها با یک راهرو در وسط، دو اتاق بزرگ، طاق‌های ورودی و پنجره‌های هلالی شکل است. این سبک طاق‌های هلالی سردرها و درگاه‌های این خانه‌ها در گیلان بی‌سابقه است. این کاخ‌ها در دوره‌ی ناصرالدین شاه قاجار توسط سردار امجد، یکی از خانه‌های آق اولر ساخته شده‌اند. گردآگرد کاخ‌ها آثاری از حصاری تا ارتفاع یک متر از سنگ لاشه دیده می‌شود. آثار سردر ورودی محوطه، در ضلع جنوبی آن نمایان است.

● روستای تاریخی تول گیلان: تول گیلان روستایی است بیلاقی در غرب دره‌ی کرگانرود واقع شده است. این روستا آبادی بیلاقی کوچک است که پیرامون آن را مراتع وسیع و سرسبز احاطه کرده است و به عنوان بیلاق ساکنان بخش ساحلی و جلگه‌ای تالش است. گورستان باستانی تول گیلان در ارتفاع ۱۶۴۰ متری نسبت به سطح دریا قرار دارد. کاوش این گورستان در سال ۱۳۸۲ به سپرستی محمدرضا خلعتبری انجام شد که منجر به شناسایی ۷۶ گور گردید. گورهای مکشوفه از نظر شکل، فرم و مصالح به کار رفته شده در آن با یکدیگر دارای تفاوت‌هایی هستند. جام تول گیلان و

دستبند مفرغی به خط میخی از جمله اشیاء منحصر به فرد گورستان تول
است.

● روستای تاریخی تندوین: روستای تاریخی تندوین، آخرین روستای
دامنه‌های شمالی محوطه‌های باستانی به شمار می‌رود که تماماً پوشیده از
مراتع و باغات میوه و بویژه سیب و فندوق و گردو است.

رشت

شهرستان رشت، مرکز استان گیلان است. از جنوب به رودبار، از شرق به آستانه‌ی اشرفیه و لاهیجان و از غرب به فومن محدود می‌شود.

• محلات قدیمی شهر رشت: نام محله‌های قدیمی رشت از ساکنان آن و نیز از مشاغلی که تا چندی پیش رواج داشته، گرفته شده است. از مهم‌ترین محله‌های رشت می‌توان به دباغیان، خمیران زاهدان، ساغری‌سازان، چهار براذران، خواهر امام، صیقلان، سرخ بند، استادسر، پیرسرا، چمارسر، سبزه میدان، خمیران چهل‌تن و خمیران شریف اشاره کرد.

• بازار رشت: بازار رشت که یکی از مهم‌ترین کانون‌های فعالیت تجاری در استان گیلان است، با مساحتی بالغ بر ۳۳ هکتار، در بافت قدیمی شهر رشت قرار دارد. رایینو در مورد بازار رشت می‌نویسد: بازار رشت شامل راسته‌ای مرکب از سه یا چهار کوچهٔ تنگ موازی با هم است که با کوچه‌های دیگری که به طور عمودی آن‌ها را قطع کرده، مرتبط و دارای کاروان‌سراهای زیادی است که همه از تعدادی دکان‌های نزدیک به هم و انبار تشکیل شده است. این بازارها خوب سنگ‌فرش شده است ولی مانند بازارهای نقاط دیگر کاملاً سرپوشیده نیستند و بام‌های گنبدی و یا منحني شکل، که در سایر نقاط از یک طرف به طرف دیگر کوچه‌ها کشیده است، از هر سمت سایبان‌ها و طارمی‌هایی ساخته‌اند که سبب می‌شود پیاده‌روها از باران و آفتاب محفوظ بمانند. اما کسانی که سواره هستند

ناچارند از وسط بازار عبور کنند و به همین جهت در معرض باران‌هایی که از بام‌ها جاری می‌شوند، قرار می‌گیرند. بازار رشت در طی عمر کوتاه خود، دست‌خوش ناملایمات زیادی شده است و طی چندین مرحله دچار حريق شده است. آتش‌سوزی سال ۱۳۳۰ ه.ق منجر به ازین رفتن هزاران دکان و ده کاروان‌سرا شد.

بازار رشت، دارای مراکز مختلفی است که تعدادی از آن‌ها در سالیان اخیر تغییر کاربری داده و تبدیل به پاساژ شده‌اند، ولی همگی آن‌ها متصل به بازار هستند. در اینجا از مراکز معروف بازار رشت می‌توان به میدان بزرگ، میدان کوچک، راسته‌ی مسکرها، راسته‌ی میخ‌فروشان، بازارچه‌ی صیقلان، بازار بارفروشان، راسته‌ی دوات‌گران یا حلبي‌سازان، راسته‌ی سمسارها، بازار زرگرها، بازار جامع، بازار مهران و پاساژ شیک اشاره کرد.

● کاروان‌سراهای بازار رشت

طاقی بزرگ: این کاروان‌سرا که در ضلع جنوبی کاروان‌سرای طاقی کوچک و در ضلع غربی سرای قیصریه‌ی فخر قرار دارد، در سال ۱۳۲۰ ق ساخته شده است و محل استقرار بخشی از کسبه‌ی بازار رشت است.

طاقی کوچک: این کاروان‌سرا در ضلع شمالی بازار رشت و جنوب مسجد جامع مجتهد قرار گرفته و توسط راسته‌های مختلف به بازار مرتبط می‌شود. این کاروان‌سرا در اوآخر دوره‌ی قاجار و اوایل پهلوی احداث شده است.

طاقی سعادت: در محدوده‌ی میدان بزرگ واقع شده و قدمت آن به دوره‌ی قاجار می‌رسد. این طاقی در گذشته یکی از قطب‌های تجاری مهم محسوب می‌شد.

کاروان‌سرای محتشم: این کاروان‌سرا در سال ۱۳۰۰ خورشیدی ساخته شده است. در ضلع شمال غربی آن، کاروان‌سرای گلشن و در ضلع غربی آن، بازارچه‌ی عطاران قرار دارد.

کاروان‌سرای چینی‌چیان: این کاروان‌سرا که در قسمت شمال غربی بازار و نزدیک چهار سوق قرار گرفته، در سال ۱۳۰۸ خورشیدی توسط برادران چینی‌چیان ساخته شده است.

معماری سراهای: یکی از مسایل قابل توجه در سراهای تزیینات آنها است. در محوطه‌ی داخل سراهای، به علت تجاری بودن آن، تزیینات کمتری دیده می‌شود و توجهی معماران بیشتر به ترکیب فضاهای تزیینات سردرها معطوف بوده است. نقوش سردرها تقریباً یکسان هستند و از جمله‌ی آنها می‌توان به نقش‌های چند پرهی کوچک در اطراف یک کادر اشاره کرد.

● **مجموعه بناهای میدان شهرداری:** میدان شهرداری رشت در برگیرنده‌ی بناهای شهرداری، کتابخانه ملی، استانداری قدیم، هتل ایران و ساختمان پست است. این میدان به عنوان مرکز شهر از طریق خیابان‌های سعدی، امام خمینی و شریعتی با بقیه‌ی شهر در ارتباط است. مجموعه بناهای میدان شهرداری رشت در سال‌های ۱۳۰۲ تا ۱۳۱۴ (دوره‌ی پهلوی اول) به سبک معماری اروپایی شرقی ساخته شده است.

مجموعه بناهای میدان شهرداری رشت با کاربردهای تجاری، اداری، تفریحی و فرهنگی ساخته شد. طراحی نماها و مصالح به کار رفته در آنها از آجر و با روش سیمان‌بری بر جسته است که احتمالاً از قالب‌های روسی اقتباس شده است. سربندی چوبی و شیروانی است و درها و پنجره‌ها نیز چوبی هستند.

• کتاب خانه‌ی ملی رشت: فکر تاسیس کتاب خانه‌ی ملی که کهن‌ترین کتاب خانه‌ی مستقل عمومی در کشور ما است، در شرایطی به میان آمد که کتاب خانه‌های موجود، جواب‌گوی نیاز مردم در بالا بردن سطح دانش عمومی آن‌ها نبود. سرانجام در روز ۱۶ خرداد ماه ۱۳۰۶، این بنا توسط جمیعت نشر معارف گیلان که هدف عمدی آن تشکیل کتاب خانه‌ی ملی بود، تاسیس شد. کتاب خانه‌ی ملی رشت در روز پنج شنبه ۱۹ مهر ۱۳۱۳ هم‌زمان به جشن هزاره‌ی حکیم ابوالقاسم فردوسی گشایش یافت. شادروان محمدعلی پیربازاری اولین کسی بود که مدیریت کتاب خانه ملی را به عهده گرفت. احداث این بنا در میدان شهرداری و در زمان پهلوی اول، به سبک معماری اروپایی شرقی احداث شد. و هم‌اکنون بعد از گذشت ۷۷ سال دارای ۱۵۰ هزار جلد کتاب چاپی و ۱۷۵۰ جلد کتاب خطی است که برخی از آن‌ها منحصر به فرد هستند.

• مسجد صفوی: این مسجد که یکی از قدیمی‌ترین مساجد تاریخی شهر رشت است، در محلی به همین نام قرار دارد و به نام‌های مسجد سفید و مسجد شهیدیه نیز در نزد عموم مردم مشهور است. حسن بیک روملو این مسجد را «مسجد سفید» خوانده است و می‌نویسد که شاه اسماعیل هنگام فرار از اردبیل به گیلان آمده و چند شب نزدیک این مسجد اتراء کرده است. این احتمال وجود دارد که پس از کشته شدن محمد باقر میرزا، معروف به شاه صفوی، در جوار این مسجد، نام «سفید» به مرور زمان به صفوی تبدیل شده باشد. این مسجد دارای نقشه‌ای مربع شکل است؛ طول آن ۲۳ و عرض آن ۱۱ متر است. سه فیلپای با گچ بری‌های زیبا از شرق به غرب، در وسط بنا قرار دارد. سرستون‌ها با گچ بری‌های پر کار به

نقش گل بوته و ازازه ستون‌ها با کاشی‌های چهارگوش منقوش آراسته شده‌اند. محراب مسجد سراسر گچ بری شده و اطراف آن با کاشی‌کاری‌های زیبا مزین گشته است. بر کاشی‌ها آیاتی از قرآن کریم به چشم می‌خورند. بر یکی از کاشی‌های سمت راست محراب، تاریخ جدید بنای مسجد، یعنی ۱۳۴۶ ه.ق، دیده می‌شود. بر هلال سردر ورودی مسجد، پس از آیات قرآنی، به اسم حاجی یوسف کاشی‌ساز و تاریخ ۱۳۴۴ ه.ق بر می‌خوریم. مسجد دارای گل‌دسته‌ای هشت‌گوش و منفرد است.

● **مسجد بادی الله:** این مسجد در کنار یکی از گذرگاه‌های شهر و در جوار بافت قدیمی بازار رشت قرار دارد. با توجه به اینکه این بنا در کنار گورستان بادی الله احداث شد، لذا نام این مسجد را از نام قبرستان بادی الله اقتباس کرده‌اند. در سال‌های اخیر بر اثر طرح‌های عمرانی شهری و احداث خیابان‌های جدید این بنا در، بر اصلی خیابان شهید مطهری قرار گرفته است. از ویژگی‌های آن می‌شود به فرم معماری، نمای سیمان‌بری زیبا، گنبد و گلدسته‌ی قدیمی آن اشاره نمود.

● **آرامگاه میرزا کوچک‌خان:** آرامگاه رهبر نهضت جنگل در محله‌ی سلیمان‌داراب رشت و در کنار نامدارانی چون میرزا حسین‌خان کسمایی و دایی نمایشی قرار دارد. بنای آرامگاه با معماری اسلامی و سنتی در ۴۰ مترمربع و با ارتفاع ۹ متر ساخته شده است. نقشه‌ی این بنا به صورت هشت ضلعی منظم که از اشکال هندسی رایج در معماری سنتی ایران است ساخته شده و در ساخت آن از آجر، کاشی، سفال و چوب استفاده شده است. بام بنا سفالی بوده و دارای سه ردیف سر شیر می‌باشد که با

معماری سنتی گیلان هم خوانی دارد. نمای بنا با کاشی‌کاری و آجرکاری مزین گشته است. سقف بنا از داخل به صورت چوب گره‌چینی بوده و بر بالای دیوارها یک ردیف آیه‌ی قرآنی نوشته شده است.

• **مقبره‌ی دکتر حشمت:** این بنا در شهر رشت و در محله‌ی قدیمی چله‌خانه قرار دارد. دکتر ابراهیم حشمت‌الاطبا، فرزند عباس قلی حکیم باشی طالقانی و معروف به دکتر حشمت، یکی از فدائیان جنگل و یار باوفای میرزا کوچک خان بود. وی در طول مبارزات خود منشاء خدمات بسیاری شد و در نهضت‌های مشروطیت و جنگل فداکاری‌های زیادی نشان داد. دکتر حشمت پس از تسلیم شدن به نیروهای قزاق، در روز چهارم اردیبهشت ماه ۱۲۹۸ شمسی در قرق کارگزاری رشت به دار آویخته شده و شهید راه آزادی و استقلال ایران شد. جسد این بزرگ‌مرد در محله‌ی چله‌خانه دفن گردید و بر روی آن اطافکی ساخته شد. چشم‌انداز امروزی آرامگاه این مرد بزرگ تاریخ ایران به هیچ وجه در شان مقام او نیست.

• **آرامگاه پورداود:** این بنا در داخل بازارچه‌ی سبزه‌میدان شهر رشت قرار دارد و در گذشته مکتب خانه‌ی استاد پورداود بوده است. استاد ابراهیم پورداود در پانزدهم اسفند ۱۲۶۴ ه. ش در محله‌ی سبزه‌میدان رشت به دنیا آمد. وی در سال ۱۳۱۰ خورشیدی در دانشگاه تهران استاد رشته‌ی حقوق در ایران باستان و هم‌چنین صاحب کرسی ادبیات در زمینه‌ی اوستاد و فرهنگ ایران و پارسی باستان شد. معماری آرامگاه خانوادگی استاد پورداود مستطیل شکل و با ابعاد $۴\times ۲\times ۷$ متر بوده و ارتفاع آن از زمین تا زیر شیروانی $۴/۴۵$ متر است. این بنا دارای یک در و ۶ پنجره است.

مهم‌ترین تزیینات بنا آینه‌کاری و نقاشی سقف آن است. استاد پورداود در ۲۶ آبان ۱۳۴۷ ه. ش در تهران درگذشت؛ جسد استاد، بر حسب وصیت او به رشت منتقل شد و در آرامگاه خانوادگی اش که همان مکتب ملا محمدعلی یا آموزش‌گاه اولیه‌ی استاد بود، به خاک سپرده شد.

● **باغ محتشم - عمارت کلاه‌فرنگی رشت:** باغ محتشم و عمارت کلاه‌فرنگی در ضلع جنوبی شهر رشت و در کنار رودخانه‌ی گوهر رود قرار دارند. بانی این باغ صادق اکبر محتشم‌الملک، ملقب به سردار معتمد، از مالکین و حکام گیلان در دوره‌ی مشروطیت (۱۳۲۷ ه. ق) است. گفته می‌شود محتشم‌الملک این بنا را در گوشه‌ی جنوبی باغ و در کنار رودخانه‌ی گوهر رود بنا نهاده است.

دقت در خیابان‌بندی و رعایت فاصله‌ی غرس نهال‌ها، محوطه‌سازی و بهره‌گیری از رویش علمی احداث باغ‌های عمومی، شکل‌گیری یکی از زیباترین و بزرگ‌ترین باغ‌های ایران را در اواخر قرن ۱۳ ه. ق در پی داشته است. مساحت اولیه‌ی باغ محتشم بالغ بر $157/400$ مترمربع بوده است و این باغ حدود ۱۸۶۴ اصله درخت پلاک کوبی شده دارد. هم‌چنین قسمت‌هایی از مساحت باغ - بیش از حدود $150/000$ مترمربع - به احداث بنای ناهمگون استانداری سابق و به همین میزان به تاسیسات شهریاری و ساختمان‌های بعضی از سازمان‌ها اختصاص یافت که موجب شد بخش عمدۀ‌ای از درختان قدیمی باغ قطع شود.

عمارت کلاه‌فرنگی در کنار رودخانه گوهر رود و با بام سفال‌پوش از سه طبقه تشکیل شده است. در طبقات اول و دوم، ۱۸ ستون چوبی کار گذارده شده که بام و بالکن طبقه‌ی دوم را بر روی خود استوار می‌دارند.

محور اتاق‌های طبقه‌ی دوم شکل غلام‌گردشی است، سقف بنا در طبقه‌ی دوم واشنریزی چوبی شده است، دامنه‌ی سه‌پوش دارد و بام آن سفال‌پوش است. نقشه‌ی بنا هشت ضلعی است و بر بالای طبقه‌ی دوم، اتاق‌کی به شکل کلاه‌فرنگی ساخته است. ساختمان کلاه‌فرنگی که سال‌های متمادی محل سکونت حاکمان و فرمانروایان رشت بوده، به دفعات مرمت شده است. مصالح به کار رفته برای بنا از آجر، چوب و گچ است. از سفال‌های خمره‌ای قرمزنگ برای پوشش بام استفاده شده است.

• حمام حاج آقا بزرگ: این حمام قدیمی در خیابان امام خمینی و در محله‌ی آفخارای رشت قرار دارد و در زمان فتحعلی‌شاه قاجار، در سال ۱۲۳۹ق، بنا شده است. وسعت تقریبی این حمام ۱۸۴۰ مترمربع بوده و شامل دو بخش عمومی مردانه و زنانه است که در حال حاضر از هر دو بخش استفاده می‌شود. ازاره‌ی سردر حمام عمومی مردانه با سنگ، آجر و کاشی مزین شده است. ازاره‌ی سرینه و سردرِ حمام کاشی‌کاری است و مالکیت بنا خصوصی می‌باشد.

• حمام حاجی: این حمام در خیابان مطهری و در محله‌ی ساغری‌سازان رشت قرار دارد. با توجه به کاشی‌های به کار رفته در سردر ورودی حمام، قدمت آن به ۱۳۰۸ش می‌رسد. این حمام دارای سردر ورودی بسیار زیبا با کاشی‌های رنگارنگ و طاق هلالی شکل است.

• خانه‌ی ابریشمی: این بنای دو طبقه، در ضلع جنوب شرقی میدان صیقلان و در انتهای کوچه‌ی شاعری واقع شده و یکی از ارزشمندترین ساختمان‌های مربوط به عصر قاجار است. گفته می‌شود بانی آن

حاج قاسم، پسر بزرگ حاج میرزا اسماعیل، حاکم دوره‌ی ناصرالدین‌شاه، بوده است. بنا دارای دو طبقه با نقشه‌ی مستطیل شکل است و دو تالار به نام‌های چینی خانه و تالار آینه دارد. هر یک از تالارها با تزیینات پرکار آرایش یافته‌اند. ورودی اصلی قدیمی خانه یک در چوبی دو لنگه‌ای است که در بخش جنوبی آن قرار دارد. محوطه‌ی آن از چهار طرف با دیوارهای آجری قرمز رنگ که به ارتفاع ۵ متر بوده و با آهک بندکشی شده‌اند، محصور است. مساحت محوطه ۲۰۰۰ مترمربع و مساحت زیربنای آن ۶۵۰ مترمربع است. هر طبقه ۸ اتاق دارد. اتاق‌های هم‌کف، ساده و فاقد هرگونه تزیین هستند. سربندی بنا چوبی و با پوشش سفالی است. تالار آینه، چینی خانه و اتاق‌های مزین به گچ‌بری، بیانگر جلوه‌های هنر عصر قاجاری در این خطه‌اند. سراسر ضلع شمالی و غربی طبقه‌ی فوقانی را بالکنی چوبی، به عرض ۱/۵ متر، احاطه کرده که با پنجره‌های چوبی محصور شده‌است. تزیینات بی‌شمار سقف، گیلویی‌ها، طاقی‌ها و سردرها، به همراه گچ‌بری‌های ظریف در اطراف بخاری، این بنای مسکونی را در ردیف زیباترین منازل دوره‌ی قاجار در آورده است.

• خانه‌ی قدیری (ساختمان میراث فرهنگی): این خانه در شهر رشت، سبزه‌میدان، انتهای کوچه‌ی احتساب قرار دارد و بنایی دو طبقه، با معماری زیبا و بام سفالپوش است. آینه‌کاری، گچ‌بری زیبا همراه با گل و بوته و کارگره در شبکه‌های چوبی، ارسی‌ها و خفتگ‌های بالای آن، از مهم‌ترین تزیینات بنا است. دیوارهای بنا نیز از آجرهای قرمز رنگ است. این بنا دارای یک حیاط خلوت در شمال و یک حیاط با گچ‌بندی در جنوب است.

• خانه‌ی میرزا کوچک جنگلی: این خانه در نزدیکی یکی از میادین اصلی و قدیمی شهر رشت به نام سبزه‌میدان و در محله‌ی استادسرای رشت قرار دارد و تا چندی پیش متروک و مخربوبه بود. در سال ۱۳۸۲ این خانه از طرف شورای اسلامی شهر رشت برای انجام خدمات تاریخی و فرهنگی در اختیار بنیاد پژوهشی فرهنگی میرزا کوچک جنگلی قرار گرفت. این خانه توسط بنیاد میرزا کوچک خان و براساس نقشه‌ی اصلی آن دویاره‌سازی شد. بنای ساختمان دو طبقه و نمای آن از چوب است و نمونه‌ای از خانه‌های صد سال پیش رشت به حساب می‌آید. بازدید از این بنا برای عموم آزاد است.

• عمارت و باغ تاریخی چوکام: این مجموعه در هسته‌ی مرکزی بافت روستای چوکام، از توابع بخش خمام شهرستان رشت، قرار دارد. مجموعه متعلق به ناصرالملک، نایب‌السلطنه‌ی احمد شاه قاجار بوده و اوی آن را به فرزندش حسین‌علی خان قراگوزلو واگذار کرد؛ این مکان تفرج‌گاه اوی در فصول مختلف سال بوده است. این ملک به همراه مُستَحَدثات آن مصادره گردید. عمارت قدیمی باغ از جمله آثار به جا مانده از دوره‌ی قاجار و پهلوی است. بنای آن در دو طبقه ساخته شده و ایوان زیبای آن مزین به ستون‌ها، سرستون‌ها و نرده‌های چوبی است. ورودی اصلی ساختمان در مرکز ضلع جنوبی آن قرار دارد و با ستون‌های تزیینی، سقف سفال‌پوش و تزیینات گچی آراسته شده است. عمارت قدیمی چوکام از یادگارهای مهم عصر قاجار و پهلوی است که باید سخت مورد حمایت قانونی قرار گیرد تا از روند تخریب آن جلوگیری به عمل آید.

• موزه‌ی رشت: موزه‌ی رشت در خیابان بیستون قرار دارد و ساختمان آن دارای قدمتی در حدود هفتاد سال است. این مجموعه ۷۰۰ مترمربع وسعت و ۵۶۰ مترمربع زیربنا دارد. بنا در سال ۱۳۴۹ خورشیدی، توسط وزارت فرهنگ و هنر وقت خریداری و پس از انجام مرمت‌های لازم، توسط کارشناسان مرکز مردم‌شناسی ایران به موزه تبدیل شد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، بنای موزه‌ی رشت تا سال ۱۳۶۷ به عنوان موزه‌ی شهدا زیر نظر اداره‌ی کل فرهنگ و ارشاد اسلامی گیلان اداره می‌شد. پس از تشکیل سازمان میراث فرهنگی کشور، این بنا در اختیار اداره‌ی کل موزه‌ها قرار گرفت و پس از انجام اقدامات حفاظتی و مرمت اساسی، در دهم مهر ماه ۱۳۶۷ با عنوان موزه‌ی رشت بازگشایی شد. این موزه هم‌اکنون از دو بخش مردم‌شناسی و باستان‌شناسی تشکیل شده است. در طبقه‌ی هم‌کف، آثار مربوط به ادوار مختلف تاریخی و اسلامی به نمایش گذاشته شده است. در طبقه‌ی اول (بخش مردم‌شناسی) نیز غرفه‌های ابریشم‌کشی، چادر شب‌بافی، سفال‌گری، شیلات و اسناد تاریخی قرار دارند. این موزه در شش ماهه‌ی اول سال، همه روزه، به استثنای روزهای دوشنبه، از ساعت ۸ تا ۲۰ و در شش ماهه‌ی دوم، از ساعت ۸ تا ۱۸ برای بازدید عموم باز است.

• موزه‌ی میراث روستایی گیلان: این موزه در زمینی به مساحت حدود ۲۰۰ هکتار در پارک جنگلی سراوان، واقع در کیلومتر ۱۸ جاده‌ی رشت به تهران قرار دارد. فکر تأسیس این موزه پس از زمین‌لرزه خرداد ۱۳۶۹ گیلان که روند تخریب بناهای سنتی را تندتر کرد، پیدا شد. فاز مطالعات مقدماتی آن از اوایل سال ۱۳۸۱ آغاز شد. هم‌اکنون سازه‌های روستایی

مربوط به شرق گیلان در موزه مورد بازدید عموم قرار دارد و سازه‌های مربوط به جلگه‌ی مرکزی در دست اجرا است. در طراحی این موزه محل‌های جداگانه برای نمایش‌ها و بازی‌های سنتی، بازار روز، کارگاه صنایع دستی، چاپخانه و رستوران‌های سنتی و... در نظر قرار گرفته است. موزه‌ی میراث روستایی گیلان روزهای پنج شنبه و جمعه به روی عموم باز است.

• **موزه‌ی جانورشناسی:** این موزه در مسیر جاده‌ی رشت - تهران، در یکی از ساختمان‌های دانشگاه گیلان دایر است و در آن انواع خزندگان، پرندگان، پستانداران، حشرات، نمونه‌های آزمایشگاهی موجودات جهش‌یافته‌ی ژنتیکی و... نگهداری می‌شوند. نمونه‌های موجود در این موزه به بیش از ۳۰۰۰ نمونه می‌رسند. بازدید از این موزه در روزهای دوشنبه و با وقت قبلی میسر است.

• **مسجد جامع جورشیر لشتنشاء:** این مسجد در فاصله‌ی ۳۲ کیلومتری شمال شرقی رشت و در شهر لشتنشاء قرار دارد. مسجد جامع جورشیر در دو طبقه، از آجر، گل رس و ملات ساروج و آهک ساخته شده است. دیوارهای داخلی مسجد با گچ سفیدکاری شده‌اند و برای مسقف کردن آن از تیرهای چوبی استفاده کرده‌اند. طول بنا ۲۲ و عرض آن $18/40$ متر است. بار طبقات بالا بر چهار جرز قرار دارد. سقف بر چهار ستون چوبی قطره‌بر با تزیینات لاج‌لنگری قرار دارد. فضای داخلی بنا ساده و گچ اندود است، اما پنجره‌های طبقه‌ی پایین و بالا، مشبک و فضای مشبک‌ها با شیشه‌های رنگی پر شده است.

● کاروان‌سرای لات: این کاروان‌سرا در ۳۰ کیلومتری جنوب شهر رشت، در مسیر اصلی جاده‌ی رشت به قزوین، در شرق جاده و در منطقه‌ی سراوان قرار دارد و در میان مردم منطقه، به کاروان‌سرای شاهعباسی نیز مشهور است. بر اساس نوشه‌ی رایینو، این کاروان‌سرا در سال ۱۲۴۶ قمری، توسط منوچهرخان معتمدالدوله ساخته شده است. نقشه‌ی کاروان‌سرا چهار ضلعی و مستطیل شکل است و از آجرهای ختایی به ابعاد $20 \times 20 \times 4$ سانتی‌متر با ملات آهک و ساروج ساخته شده است. ورودی بنا از جهت شرقی و در میان رواق‌های حجره‌مانند جای گرفته است. سبک معماری بنا اقتصادی از ساخت و ساز کاروان‌سراهای چهار ایوانی دوره‌ی صفویه است. در چهار زاویه‌ی بنا، چهار مالبند ساخته شده و حجره‌هایی نیز در نمای داخلی بنا جهت اسکان کاروانیان احداث گردیده است.

● مدرسه‌ی هوردنادانیان و تالار تئاتر آوادیس: این مدرسه در شهر رشت و در ابتدای خیابان سعدی قرار دارد و توسط آوادیس هوردنادانیان از تاجران ارمنی گیلان در سال ۱۹۰۸ برپا شد. آوادیس بر اساس وقف‌نامه‌ای آن را به نام فرزند خود مگردیچ هوردنادانیان وقف آموزش و پرورش ارمنیان رشت کرد. یکی از نکته‌های جالب این وقف‌نامه‌ی قدیمی، ذکر نام موزه در این مجموعه‌ی فرهنگی است. از نظر سازه ساختمان اصلی مدرسه با توجه به دوره‌ی ساخت آن دارای اسکلت دیوار به ضخامت ۸۰ سانتی‌متر الی یک متر است. بازشوهای پنجره و درهای متعدد آن قابل توجه بوده و به گونه‌ای است که داخل ساختمان از نور فراوانی برخودار است. کف و سقف آن تخته‌کوبی با چوب‌های روسی

است. اهمیت ساخت این مجموعه را باید در اندیشه‌ی فرازمانی سازنده‌ی آن دید. در کنار این مدرسه، تالاری برای تئاتر نیز ساخته شد که به نام آوادیس معروف است و اولین نمایشنامه‌های گیلان در این تالار به تماشگذاشته شده است. این مجموعه نیاز مبرم به مرمت دارد.

• خانه‌ی حاجی میرزا خلیل (اولین شهردار رشت): این خانه در یکی از کوچه‌های فرعی میدان صیقلان قرار دارد و توسط حاجی میرزا خلیل اولین شهردار رشت که خود از روحانیون و مشروطه‌خواهان گیلان بود، بنا شده است و بیش از صد سال قدمت دارد. حاج میرزا خلیل مصالح این ساختمان را از باکو خریداری کرد و باکشتی به انزلی حمل نمود. این خانه‌ی زیبا دارای نقاشی‌ها و گچ‌بری‌های زیبایی است و به تازگی مرمت شده و اکنون محل اداری شواری شهر رشت است.

• سایر جاذبه‌ها: پل خشتی لیشاوندان، پل خشتی گیشه دمرده، پل خشتی مرغانه پرد، پل خشتی چمارسرا، مدرسه‌ی شاهپور (شهید بهشتی)، خانه‌ی قدیمی رحمت سمیعی، جداره‌ی ساختمان‌های تجاری، مسکونی و اداری مربوط به دوره‌ی پهلوی در میادین امام خمینی و شریعتی، بقعه‌ی خواهر امام، بقعه‌ی آقا محمد رضا (ساقی مزار) در لشتنشاء.

رضاون شهر

شهرستان رضاون شهر از شمال به دریای خزر، از جنوب به شهرستان ماسال، از شرق به بندرانزلی و از غرب به تالش محدود است.

• مسجد اسپی مزگت: مسجد اسپی مزگت در شرق رودخانه‌ی دیناچال و داخل پارک جنگلی دکتر رستگار و در محدوده‌ی روستای حوریان از توابع بخش پرهسر قرار دارد. این مسجد در نزد مردم منطقه به نام‌های مسجد جامع دیناچال، آق مسجد، مسجد سفید و مسجد عبدالله شهرت دارد و در محل آن را با نام اسپی مزگت می‌شناسند. محدوده‌ی اطراف و داخل مسجد در طی سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۲ توسط کارشناسان سازمان میراث فرهنگی گیلان مورد کاوش قرار گرفت که منجر به شناسایی آثار باارزشی متعلق به قرون پنجم تا هفتم شد.

اسپی در زبان تالشی به معنی سفید بوده و اسپی مزگت تلفیقی از زبان تالشی و کردی به معنی مسجد سفید است. شکل نقشه‌ی بنا با توجه به کاوش‌های باستان‌شناسی ناتمام انجام گرفته، شامل یک حیاط مرکزی است. این مسجد از ضلع شمال، شرق و غرب با رواقی احاطه شده و هر کدام سه دهنه به سمت حیاط دارند.

هم‌اکنون فقط دو رواق شمالی و غربی، آن هم به صورت نیمه، باقی مانده است. ارتفاع بخش باقی مانده‌ی سردر شمالی بنا ۸۷۰ سانتی‌متر است که بلندترین بخش مسجد را تشکیل می‌دهد. سقف رواق‌های مسجد نیمی چهار طاقی (در سمت ستون‌ها) و نیمی دیگر گهواره‌ای (در

سمت دیوار) است. تمامی قوس‌ها و طاق‌ها به سبک رومی ساخته شده‌اند. تاکنون هیچ اثری از محراب مسجد به دست نیامده است. معماری این بنا معماری بومی منطقه نیست ولی با معماری گیلان به شکل زیبایی تلفیق شده است. در پای دیوارها و از بیرون، سکویی به عرض ۷۱ تا ۸۳ سانتی‌متر و ارتفاع ۴۰ تا ۴۵ سانتی‌متر به بنا الحاق شده است. پی‌بنا از قلوه‌سنگ‌های رودخانه‌ای و ملات گل ساخته شده است. دیوارها، ستون‌ها و سقف‌ها با آجر قرمز و با ملات ماسه و آهک ساخته شده است. بام بنا سفال‌پوش است. برای نصب سفال‌ها بر بام، بر خلاف بام‌های سفال‌پوش گیلان، از ملات آهک استفاده کرده‌اند. کف رواق‌ها با ملات آهک مفروش شده است.

تمام بنا با ملات آهک سفید شده و ازاره‌ی رواق‌ها به ارتفاع ۱۳۷ سانتی‌متر، دارای تزیینات درشت گیاهی است. هم‌چنین در پای یکی از ستون‌های ضلع جنوبی نیز تزیینات درشت گیاهی مشاهده می‌شود. در ارتفاع ۲۳۲ سانتی‌متری دیوارها، کتیبه‌ای به خط کوفی، به ارتفاع ۴۷ سانتی‌متر وجود دارد که هم‌اکنون قسمتی از آن در رواق شمالی و بالای سردر، قابل خواندن است. (...ولم يخش الا لله فعسى اوليك ان يكونوا من المهددين) که قسمتی از آیه‌ی سوره‌ی توبه است. آثار کتیبه‌ی دوم بر بالای طاق‌ها در حیاط دیده می‌شود که قابل خواندن نیست.

● **مسجد عبداللهی رینه:** این مسجد در منطقه‌ی کوهستانی رضوان شهر، بخش پره‌سر، دهستان ارده و در محدوده‌ی بافت قدیمی روستای رینه قرار دارد و به نام‌های مسجد عبداللهی و آق مسجد مشهور است. مسجد عبداللهی به شکل مربع ساخته شده و دارای دو در ورودی در سمت

غرب و پنجره‌هایی با تزئینات ارسی در سمت شرق است. کف مسجد کاه‌گل است. در دوره‌های بعدی الحاقاتی به بنا اضافه شده و در بخش‌های شمالی و شرقی مسجد، جهت جلوگیری از رطوبت، سکوها بی احداث شده است. این مسجد تاریخی به شماره ۱۰۵۹۶ در تاریخ ۱۳۸۲/۸/۲ در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است.

● آرامگاه (بقعه‌ی) سید شرف‌شاه: آرامگاه (بقعه‌ی) متبرکه‌ی شرف‌شاه در روستای دارسرا در حدود ۵ کیلومتری رضوان‌شهر قرار دارد. سید شرف‌شاه شاعر و عارف نامدار گیلان بود. اشعاری از وی به زبان محلی در مجموعه‌ای به نام دیوان پیر شرف‌شاه جمع آوری شده است. این آرامگاه یکی از معروف‌ترین زیارتگاه‌های منطقه است. وجود درختان بلند آزاد و هم‌چنین رودخانه‌ی آرام، جذابیت این فضای عرفانی و معنوی را دوچندان کرده است. این بنا بر روی بنایی قدیمی ساخته شده و دارای گند فلزی کاری معماران اصفهانی است. در دو طرف بنا، در جهت‌های شرقی و غربی، تعداد ۱۰ اصله درخت آزاد دیده می‌شود که قطر تنه‌ی بعضی از این درختان ۳ متر است. رویش درختان قدیمی در کنار مقبره نشان از قدمت آن دارد. ورودی اصلی بنا از سمت جنوب است و بر روی سردرهای ورودی، کاشی‌کاری‌هایی زیبا دیده می‌شود. بنا در دو طبقه و در داخل، بدون تزیینات است.

● مقبره‌ی خوری‌سو: در مقدمه‌ی دیوان پیر شرف‌شاه که احتمالاً در اوآخر قرن نهم هجری کتابت شده است، او را خواهر امیر ساسان گسکری، خان قدرتمند اوآخر قرن هشتم هجری گسکر و طوالش دانسته‌اند. آرامگاه

خوری سوکه وی را خروسه نیز می‌نامند، در کنار رودخانه‌ی واویلای شهر تاریخی گسگر است که زیارت‌گاه اهالی منطقه است.

● پل خشتی پونل: این پل دوره‌ی قاجاری بر روی رودخانه‌ی شفارود در کنار جاده‌ی رضوان شهر به تالش احداث شده است. این پل دارای یک دهانه‌ی اصلی و دو دهانه‌ی کوچک فرعی در جهت شمال و دو جفت موج برگردان، جهت حفاظت پایه‌های اصلی است. مصالح به کار رفته در پل آجر و ساروج است و نحوه‌ی چیدمان آجرها به صورت افقی است. این پل به دلیل هم‌جواری با یک پل بتونی، به صورت متروکه باقی‌مانده است.

● خانه‌ی امیرالشخان ساسانی: این خانه‌ی دو طبقه متعلق به دوره‌ی پهلوی است و در محله‌ی پونل رضوان شهر قرار دارد. این خانه از نظر وسعت، ویژگی‌های معماری و نقشه، شبیه خانه‌های تاریخی املش است. این خانه در دوره‌های بعد چندین بار مرمت و بازسازی شده است. وجود مقرنس‌کاری در بالای سردر ورودی و نرده‌های چوبی با نقشه‌های منحنی از ویژگی‌های بارز این بنا است. طول بنا ۲۷، عرض آن بیش از ۱۵ و ارتفاع آن ۱۰ متر است.

● گورستان باستانی وسکه: گورستان‌های وسکه و میان‌رود در دامنه‌های جنگلی شمال غربی روستای وسکه و ابتدای راه فرعی به روستای ارده قرار دارد. بخش‌های وسیعی از این گورستان زیر پوشش درختان جنگلی بلوط و توسکا است و گسترش آن از شمال غرب به جنوب شرق به سمت رودخانه‌ی شفارود است.

گورستان باستانی وسکه در سال ۱۳۷۰ توسط کارشناسان سازمان میراث فرهنگی کشور مورد کاوش قرار گرفت که منجر به شناسایی قبور باستانی و کشف ظروف فلزی و سفالین در محوطه‌ی آن شد. این محوطه به اواخر هزاره‌ی دوم و اوایل هزاره‌ی اول پیش از میلاد تعلق دارد.

● سایر جاذبه‌ها: بقعه‌ی امیرالسلطان معروف به غریب‌نده، بقعه‌ی دیه‌گاه، قلعه‌ی امیر سasan، قلعه‌ی کول رینه، گورستان جهان‌گیریه، محوطه‌ی باستانی سیا:بیل، بقعه‌ی سیده بانو.

رودبار

شهرستان رودبار، در فاصله‌ی تقریبی ۹۰ کیلومتر جنوب مرکز استان قرار دارد و از سمت شمال به رشت، از جنوب به قزوین و از غرب به فومن و زنجان محدود است.

● پل خشته‌لوشان: پل خشته‌لوشان بر روی رودخانه‌ی شاهروود، یکی از شاخه‌های اصلی رودخانه‌ی سفیدرود قرار دارد. رایینو درباره‌ی این پل می‌نویسد: پل لوشان بنایی از آجر است مرکب از یک طاق کوچک و دو طاق بزرگ و تاریخ بنایش به دوران خسروخان می‌رسد. روس‌ها شب این پل را که تند بود ملایم نمودند. فرهاد میرزا معتمدالدوله، ساخت پل را به حاجی محمد‌هادی تاجر میانجی ساکن قزوین نسبت داده است.

این پل دارای چهار دهنه با طاق جناغی کند در ابعاد مختلف و نیز موج برگردان‌هایی در قسمت پایه‌ها است. بزرگ‌ترین دهنه‌ی پل $\frac{1}{2}/\frac{1}{8}$ و کوچک‌ترین دهنه‌ی آن $\frac{7}{8}$ متر طول دارد. مصالح به کار رفته در ساخت پل، آجر با ملات گچ و ساروج است. طول کلی این پل ۱۰۰ متر و عرض تقریبی آن حدوداً ۷ متر است. در دو طرف پل، مسیر عبور عابر و جانپناه وجود دارد. کف پل با قلوه‌سنگ مفروش شده است. پل خشته‌لوشان پس از زلزله مهیب خرداد ۱۳۶۹ گیلان، دچار آسیب جدی شد و پس از آن به همت سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان گیلان مورد مرمت اساسی قرار گرفت. پل لوشان برخلاف سایر پلهای گیلان، قادر عناصر تزیینی است و معمار سعی کرده بیشتر در استحکام بنا بکوشد.

● پل سیاه‌رود: این پل در سمت راست جاده‌ی آسفالتی رشت - رودبار و بر روی رودخانه‌ی سیاه‌رود قرار دارد و در زمان پهلوی اول به هنگام ساخت جاده‌ی رشت به قزوین احداث شده است. این پل دارای دو دهانه، یکی با قوس دسته سبدی و دیگری با قوس جناغی، از آجر و سنگ ساخته شده و از آن به عنوان راه ارتباطی روستاها و پارک جنگلی مجاور استفاده می‌شود.

● قلعه‌ی اسپهبدان: این قلعه‌ی دوره‌ی اسماعیلیه، در فاصله‌ی ۳۷ کیلومتری شمال غرب روستای جیرنده، دو کیلومتری شمال روستای شاه‌شهیدان و ۵۰۰ متری شمال شرق روستای اسپهبدان، بر بلندای کوه قرار دارد. این قلعه نسبت به زمین‌های اطراف خود ۵۰۰ متر بلندتر است. گسترش قلعه شرقی - غربی است که از جهت شمال غرب به قله‌ی درفک منتهی می‌شود. بقایایی از یک آب انبار به شکل مستطیل و از جنس آجر و سنگ ساروج، در ضلع شمال شرق قلعه نمایان است. در سطح داخلی آن فضاهای متعددی وجود دارد. ورودی قلعه در سمت غرب آن است.

● قلعه‌ی چیمارود: این قلعه‌ی دوره‌ی اسماعیلیه، در فاصله‌ی ۲۵۰۰ متری شمال روستای انبوه و در ناحیه‌ای به نام شاهنشین قرار دارد. ابعاد قلعه ۱۳۰×۲۰۰ متر و مصالح آن از سنگ‌های لاشه، تخته سنگ‌ها، آجر، سفال و ساروج است. آب انبار قلعه به شکل مستطیل است. انتخاب بلندترین نقطه‌ی منطقه و ایجاد تأسیسات متعدد و هم‌چنین وسعت زیاد آن، نشان می‌دهد طراح و سازندگان چیمارود و قلعه‌ی کیسم یک گروه باشند.

• تپه‌ی مارلیک: مارلیک (چراغ علی تپه) در روستایی به نام نصفی، در غرب رودخانه‌ی گوهررود قرار دارد. تپه‌ی مارلیک تپه‌ای سنگی - از سنگ‌های قلیایی آهن - است. کاوش‌های باستان‌شناسی این تپه توسط گروه باستان‌شناسی دانشگاه تهران به سرپرستی دکتر عزت‌الله نگهبان در سال ۱۳۴۰ شمسی آغاز و در پاییز سال ۱۳۴۱ به پایان رسید. دکتر نگهبان معتقد است اقوام ساکن در ناحیه‌ی مارلیک، با تمدن درخشان حدود دو قرن در این منطقه سکونت داشتند. وی آثار به دست آمده در مارلیک را متعلق به سلاطین آماردی می‌داند که به روایتی در نیمه‌ی دوم (آغاز عصر آهن) و آغاز سده‌های هزاره‌ی اول قبل از میلاد، در دو طرف سفیدرود و مناطق مرتفع رودبار سکونت داشتند. وی نتیجه‌ی مطالعات و تحقیقات خود را در سال ۱۳۴۳ در کتابی با عنوان گزارش مقدماتی حفریات مارلیک و در سال ۱۳۶۸ در کتاب دیگری با عنوان ظروف فلزی مارلیک، چاپ و منتشر کرده است.

• تپه‌ی باستانی کلورز: کلورز از دو آبادی کوچک به نام‌های کلورز و جلالیه تشکیل شده است و در فاصله‌ی ۲ کیلومتری غرب شهر رستم آباد و ۵۰ کیلومتری جنوب رشت و در کنار جاده‌ی قدیم رشت - تهران قرار دارد.

این تپه ۸۶۰۰ متر مربع وسعت دارد. محوطه‌های کنار این تپه در فاصله بین سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۴۸ از سوی اداره کل باستان‌شناسی به سرپرستی آقای مهندس حاکمی مورد کاوش قرار گرفته است. وی در گزارش خود، به یافتن بقایایی از یک گورستان و پی خانه‌های مسکونی با پی سنگی و تیرهای چوبی اشاره کرده است. ۲۲ سال بعد، محمدرضا

خلعتبری کاوش در گورستان باستانی کلورز را ادامه داد و به آثاری از گورهای اوایل هزاره اول برخورد کرد. پس از آن هیات مشترک ایران و ژاپن در سال ۱۳۸۰، تپه‌ی باستانی کلورز (جلالیه) را مورد بررسی و کاوش قرار دادند و به بقایایی از معماری پیش از اسلام دست یافتند. مجدداً کاوش در تپه‌ی باستانی کلورز توسط محمد رضا خلعتبری در طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۳ دنبال شد و هیات مذکور موفق گردید بقایایی از آتشاها و دیوارهای دفاعی مربوط به یک دوره‌ی تاریخی را در آنجا شناسایی کنند.

● غارهای باستانی دربند: این غارها در فاصله‌ی تقریبی ۱۰۰۰ متری جنوب روستای سی دشت از توابع بخش رحمت‌آباد بلوکات و در داخل صخره‌های طبیعی قرار دارند. برای رسیدن به آن باید از جاده رستم‌آباد و روستاهای دفراز و رشی گذشت. در دیواره‌ی صخره‌ای سمت شمال و شمال شرق دره‌ی دربند، دو غار باستانی با چشم‌انداز بسیار زیبا جلوه‌نمایی می‌کند.

دهانه‌ی ورودی غارها رو به سمت جنوب و گسترش آنها از جنوب به سمت شمال است. فاصله‌ی دهانه‌ی غار تا دره‌ی دربند ۴۰۰ متر است. فاصله‌ی ۱۵۰ متری سمت غرب غارها، بقایایی از یک پناهگاه صخره‌ای نمایان است. ارتفاع سقف غارها در قسمت‌های مختلف، متفاوت و حداقل در مرکز آنها به چند متر می‌رسد. امروزه چوپانان منطقه از این غارها استفاده‌ی موقت می‌کنند. در داخل غارها، بقایایی از جمجمه‌ی انسان و حیوان و قطعاتی از سفالینه‌ها کشف شده است که به دوران پارینه سنگی تعلق دارند.

• غار چپلک: این غار دوره‌ی نوسنگی در فاصله‌ی ۱۵۰۰ متری روستای نوده، در مرز بین قزوین و گیلان قرار دارد و دسترسی به آن از طریق روستای نوده و بعد از گذشتن از یک جاده‌ی خاکی میسر است.

دهانه‌ی غار به سمت جنوب است. محوطه‌ی ورودی غار یک راهروی گهواره‌ای شکل به عمق ۳۰ متر است که ارتفاع سقف این راهرو در ابتدا ۴۵۰ سانتی‌متر و عرض آن ۹۱۰ سانتی‌متر است. در انتهای این راهرو حفره‌ای به قطر نیم‌متر مشخص است که عبور از آن تنها به حالت درازکش امکان‌پذیر است. بعد از گذشتن از حفره به تالار اول غار می‌رسیم که ابعاد آن 10×10 و ارتفاع آن ۵ متر است. بعد از گذشتن از راهرو، محوطه‌ی دیگری قرار دارد که در کف آن یک نهر آب در جریان است. در داخل نهر آب تکه‌هایی از اسکلت انسان و سفال دیده شده که نشان از قدامت دیرینه‌ی این غار دارد.

• محوطه‌ی پارینه سنگی قدیم گنجپر: مکان پارینه سنگی قدیم گنجپر در ۴۲ کیلومتری جنوب و جنوب غرب شهر رشت و در غرب شهر رستم آباد واقع شده است این محوطه که حدود نیم هکتار مساحت دارد در سال ۱۳۸۱ به وسیله‌ی فریدون بیگلری شناسایی و نمونه‌برداری شد. در بررسی این مکان از ۱۰۰ قطعه مصنوعات سنگی شامل ساطور - سنگ مادر - تبر دستی و ... گردآوری شده است. این مجموعه نخستین و بزرگترین مجموعه آشولی ایران است که تاکنون در کشور یافت شده و شbahت‌های آن از لحاظ فن‌آوری و گونه‌شناسی با مجموعه‌های آشولی پارینه سنگی قدیم قفقاز و خاور نزدیک قابل توجه است.

● غار اسپهبدان: روستای سرسبز و مرتفع اسپهبدان از روستاهای زیبای رودبار است که در دامنه‌ی غاری به همین نام قرار گرفته است. دکتر محمد معین اسپهبدان را از خاندان اشکانی دانسته است. آن‌ها در زمان ساسانیان نیز از خاندان‌های ممتاز به حساب می‌آمدند و نیز ملوک طبرستان را در قرون اول اسلامی اسپهبدان می‌گفتند. اسپهبدان به سالار سپاه و خداوندان لشکر نیز گفته می‌شد. غار اسپهبدان در فاصله‌ی ۳۶ کیلومتری شمال‌جیرنده در بخش خورگام و ۱۰۰۰ متری شرق شاهشهیدان قرار دارد.

عرض دهانه‌ی غار ۹ و طول آن حدوداً ۲۰ متر است. حفره‌ای در فاصله‌ی ۳۰ متری سمت راست غار مشخص است که دست‌یابی به آن در شرایط عادی غیرممکن است. ابعاد دهانه‌ی آن به ارتفاع ۲ و عرض ۱/۸۰ و عمق آن ۱/۵ متر است.

● غارهای هشت دری حشمت‌آباد: در فاصله‌ی ۲۲ کیلومتری غرب روستای حشمت‌آباد و در ارتفاع ۱۲۱۷ متری نسبت به سطح دریا بقایایی از ۴ غار تاریخی با ابعاد متفاوت در دل صخره جلوه‌نمایی می‌کند، که در نزد عموم مردم به نام غارهای هشت دری معروف است. در داخل اکثر غازها آثاری از دربند در ضلع جنوب آن واقع شده است. در داخل اکثر غازها آثاری از سفال و استخوان کشف گردید، که نشان‌دهنده آثار سکونت در گذشته است. این غارها در جوار همیگر با فاصله حدوداً بین ۱۰۰ الی ۲۰۰ متر قرار دارند. در اثر زلزله سال ۱۳۶۹، دهانه و ورودی تعدادی از غارها، ریزش کرده بتایران امکان بازدید و بررسی از داخل بعضی از غارها بسیار مشکل است.

● بافت تاریخی روستای انبوه: این روستا در فاصله‌ی ۶۰ کیلومتری شهر لوشان، ۲۰ کیلومتری جنوب شرق کلیشم و در ۶ کیلومتری شرق روستای لایه و در کنار دره‌ای زیبا که از دو محله‌ی بالامحله و پایین محله تشکیل شده، قرار دارد و دارای ۱۹۶ خانوار است و راه دسترسی به آن از طریق جاده‌ی آسفالتی لوشان به جیرنده و روستای ناوه است. مختصات آب و هوایی این روستا پیش از آن که مشابهتی با گیلان داشته باشد، به اقلیم برّی خشک کوهستانی قزوین شبیه است. مذهب اهالی روستا شیعه‌ی دوازده امامی است و به زبان تاتی - شبیه گوییش‌های مردم ارتفاعات مناطق عمارلو، خورگام، دیلمان، امام، اشکورات روسر - تکلم می‌کنند. علاوه بر تات‌ها، تعدادی از کردهای مهاجر و خانوارهای تالشی نیز در این روستا سکنا دارند. عمدت‌ترین محصولات روستا انار است. اول مهر ماه هر سال، جشن انارخوران در این روستا برگزار می‌شود. مساکن این روستا به صورت دو طبقه و به شکل زگالی و رجیسی از سنگ و گل و چوب ساخته شده است. بام خانه‌ها تخت و شبیه بام‌های ماسوله و روستای کمنی دیلمان است. در اثر زلزله سال ۱۳۶۹ تعدادی از مساکن این روستا تخریب شد ولی اهالی روستا در ساخت و ساز مجدد آن کوشیده‌اند از شبیه‌ی سنتی معماری گذشته استفاده کنند. یکی از مهم‌ترین آثار تاریخی آن پل انبوه است.

● روستاهای تاریخی اسپابزول و شاه شهیدان: روستاهای تاریخی اسپابزول (اسپهبدان) و شاه شهیدان از روستاهای سرسبز و مرفوع شهرستان روdbar است که در بر دارنده‌ی آثار تاریخی از قبیل: قلعه، غار، امامزاده، گورستان اسلامی، گورستان تاریخی و خانه‌هایی به سبک

قدیمی و سنتی است. مردم این روستاها به گویش گالشی صحبت می‌کنند. از جمله میراث معنوی این روستاها، مراسم علم و اچینی شاه شهیدان است که زیان‌زد خاص و عام است و هر ساله در ماه مرداد در این روستا به شکلی باشکوه برگزار می‌شود.

• سایر جاذبه‌ها: امامزاده حنیفه، بقعه‌ی شاه شهیدان، امامزاده شمام، غار ولی گورد، غار دیورش، پناهگاه صخره‌ای خلوشت، قلعه‌ی کول دوگاهه، قلعه‌ی کلیشم، پیلا قلعه‌ی نصفی، سردابه‌های منجیل، سرو هرزه‌ویل، تپه‌ی باستانی خورگام و استخر زیبای آن.

رودسر

شهرستان رودسر در شرق استان گیلان قرار دارد و از شمال به دریا، از جنوب به سلسله جبال البرز، از شرق به رامسر و از غرب به لنگرود محدود است.

• **بقعه‌ی پیر محله:** بقعه‌ی پیر محله در ۷ کیلومتری جنوب شرقی رودسر و در روستایی به همین نام قرار دارد. این بقعه دارای یک ایوان ورودی با دو اتاق کوچک و یک گنبدهای هشت ضلعی بسیار ساده است که سطح آن را با انوده‌گچ پوشانده‌اند. قطر دیوارها حدود ۶۵ و قطر دیوار گنبده ۱۱۵ سانتی‌متر است. از مشخصات بنا، گنبدهای دولایه‌ی آن است. در داخل اتاق میانی، محرابی با دهانه‌ای به عرض ۹۰ و بلندی ۱۷۰ سانتی‌متر تعبیه شده است. این بنا نمونه‌ی یک معماری اصیل سنتی گیلان است. طاق‌نماهایی در بیرون بنا در کادرهایی چهارگوش و مستطیل جای گرفته و دارای طاق جناغی است. آجرکاری خارجی بقعه ساده و در قسمت فوقانی دیوارها، قرنیزهای متمایل به خارج وجود دارد. پی‌بنا از آجر و ملات آن گچ است و داخل بنا را با انوده‌گچ پوشانیده‌اند. این بقعه در طی سالیان اخیر مرمت شده است. با توجه به معماری بقعه و استفاده از قوس‌های جناغی تیز و پیش‌آمدگی قرنیزها، می‌توان این بنا را قابل مقایسه با بناهای دوره ایلخانی دانست.

• **مجموعه‌ی امیربنده‌ی کلاچای:** مجموعه‌ی امیربنده - بقعه و مسجد - در فاصله‌ی ۴ کیلومتری جنوب غربی شهر کلاچای قرار دارد. با توجه به

ساخت این مجموعه و شباهت آن با بقایه دیگر شرق گیلان، قدمت آن را می‌توان به دوره‌ی کیاییان و هم‌زمان با حکومت صفویه نسبت داد. این مجموعه در دوره‌های قاجار و معاصر مرمت شده است. نقشه‌ی بنا مستطیل شکل و بام آن سفال‌سر است. دامنه‌ی بام و سرستون‌ها، چکش برگردان‌های ظریف دارد. بقعه‌ی امیربنده دارای اتاق میانی و اتاق‌های جانبی است و ستون‌های چوبی ساده و لاج لنگری در حاشیه‌ی ایوان به کار رفته است.

● **بقعه‌ی آقا سید سلیمان:** این بقعه در کنار قبرستان عمومی روستای کاکرود در منطقه‌ای کوهستانی قرار دارد. بنای بقعه زگالی است و نقشه‌ی تقریباً مربع دارد. در چهار طرف بقعه، چهار ایوان وجود دارد و دارای ستون‌های لاج لنگری ظریف است. سقف بنا واشان و لبه‌ی بام سه پشته است. ضریح چوبی آن دارای تزیینات گره چینی است و در داخل بنا چهار فیلپای چوبی به شکل بسیار زیبایی در چهارگوش آن مشخص است. بنا دارای در مشبک ظریف به ابعاد ۱۶۰×۹۰ سانتی‌متر است. با توجه به ویژگی‌های معماری این بنا، قدمت آن به دوره‌ی قاجار می‌رسد.

● **مجموعه‌ی بناهای میدان شهرداری:** مجموعه‌ی بناهای میدان شهرداری رودسر شامل ساختمان ثبت احوال، آموزش و پرورش، عمارت شهرداری و ساختمان نیروی انتظامی است. این مجموعه در بخش مرکزی میدان امام خمینی قرار دارد. این بناهای در دو طبقه بر اساس الگوهای رایج معماری ساختمان‌های اداری زمان خود، ساخته شده‌اند. ساخت این بناهای نشان دهنده‌ی اولین یورش معماری غرب در شرق گیلان است، که اکثراً توسط معماران آلمانی ساخته شده است. این مجموعه اکثراً دارای نقشه‌ی

همگون است و نمای آن‌ها سیمان‌بری گل بوته با طرح سربندی همگون در لبه‌ی بام منطبق است. این بناها احتمالاً بین سال‌های ۱۳۰۸-۱۳۱۴ ش هم زمان با ساخت نمونه‌های دیگر آن در ایران، شکل گرفت.

• پل خشتی تمیجان: این پل در روستایی به همین نام در غرب شهر رودسر و بر روی رودخانه‌ی کنه‌گوراب، در مسیر راه قدیمی شاه عباسی قرار دارد و به همت بهزاد بیک حاکم، در زمان شاه عباس ساخته شد. این پل دارای سه دهنه‌ی بزرگ و دو دهنه‌ی کوچک با طاق‌های جناغی است. طاق میانی ۶ متر ارتفاع دارد و قسمت میانی پل مسطح و اطراف آن شیب‌دار است و جانپناهی به ارتفاع ۵۰ سانتی‌متر دارد. دو اتاق کوچک در طرفین پایه‌های پل وجود دارد و دو اطاقک دیگر در جوانب پل، میان پایه‌ها و دهانه‌های کوچک جای گرفته است، مصالح به کار گرفته شده در آن آجرهای قرمز رنگ، ملات و ساروج است. این پل در سال‌های اخیر مورد مرمت و بازسازی قرار گرفته است.

• کاخ رضاخان: این کاخ در محوطه‌ی پارک و جنب ساختمان فرمانداری اسبق رودسر قرار دارد. این کاخ در دو طبقه با نقشه‌ی مستطیل شکل به ابعاد 23×13 متر بنا شده است. دو فضای نعلی شکل در قسمت شمالی دارد و دارای سقف شیروانی است و با سیمان نمازای شده است. سالن اصلی آن با گچ‌بری‌های ساده مزین شده است. رضاشاه از این کاخ برای اقامات‌های موقت استفاده می‌کرد. در حال حاضر این مکان در اختیار سپاه پاسداران ناحیه‌ی رودسر است و در طی سالیان اخیر، تغییراتی در داخل و محوطه‌ی آن داده شده است.

● میل‌های تاریخی لسبو: در مسیر راه‌های قدیمی لسبو، مناطق قزوین و بر بلندای کوه‌ها بقایایی از آثار سنگ‌چین‌های مدوری که تا ارتفاع ۲ متر ادامه داشت مشاهده می‌شود، که این سنگ‌چین‌های مدور به صورت میل راهنمای بود. مردمی که کالاهای خودشان را از لسبو به سایر مناطق می‌بردند، در فصل زمستان که مناطق پوشیده از برف بود به جهت اینکه در مسیر خودشان اشتباہ نکنند بر بلندای این کوه‌ها سنگ‌چین‌های مدور را ساخته بودند. این سنگ‌چین‌های مدور که به صورت خشکه‌چین و بدون ملات بود. در بالاترین ارتفاع کوه‌ها با فاصله‌های معین و در کنار راه‌های قدیمی قرار داشتند. اکنون تعدادی از میل‌ها، در مناطق راه‌های قدیمی لسبو به سایر مناطق بر جای مانده است.

● برج دیده‌بانی بندبن: این برج در روستای بندبن از توابع شهرستان رودسر بر روی تپه‌ای طبیعی قرار دارد. ارتفاع آن ۹ تا ۱۲ متر، قطر داخلی آن ۴۶۰ سانتی‌متر، قطر دیوار این برج از کف موجود تا بالا یک متر تا ۱۷۰ سانتی‌متر است. بلندی برج از کف اصلی در حدود ۷ متر است و هشت سنگ انداز سالم دارد. در سایر نقاط کوه، آثار برج و باروهای دیگر مشاهده می‌شود. درختان زیادی در محوطه‌ی برج و بر دیوارها روییده که شکل اصلی آن را از میان برده است.

● قلعه گردن تول لات: این قلعه‌ی دوره‌ی اسماعیلیه در بخش رحیم‌آباد شهرستان رودسر و در ساحل رودخانه پلرود (رو به روی روستای تول لات) ساخته شده است. بنای قلعه، از سنگ لاسه با ملات ساروج است. طول و عرض بنا ۵۰×۴۰ متر و ضخامت دیوارها بیش از یک متر است.

سوراخ‌های موجود در دیوارهای جنوبی نشانگر تیرریزهای چوبی و طبقاتی بودن آن است. در قسمت شرقی قلعه، وجود سکوهای سنگی - احتمالاً پله - به عنوان ورودی دیده می‌شود. این قلعه به در تاریخ ۱۴/۵/۱۳۸۲ به شماره‌ی ۹۴۰۸ در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است.

● خانه‌ی جواد نصری: این بنای تاریخی در قسمت غربی بافت قدیم رودسر و در محله‌ی قدیمی نصری‌ها قرار دارد. بنابر اظهارات مالک، برای ساخت بنا، از معماران، نجاران و استادکاران روسی که از شهرهای لنگرود و لاهیجان می‌آمدند، استفاده شده است. این بنا به دوره‌ی قاجار تعلق دارد و دارای دو طبقه است و از خشت، کاهگل، آجر و سنگ در ساخت آن استفاده شده است. ورودی آن در محور مرکزی آن است و تقارن محوری موجود، بر زیبایی کالبدی آن افزوده است. داخل ساختمان دارای نقاشی‌های دیواری منحصر به فرد و پنجره‌ها دارای نورگیرهای چوبی منقوش است.

● بابا ملهودی گور: بر سر راه قدیمی دهکده‌ی هیلاش و پشت دهکده‌ی تاریخی سیاکشان اشکور، بقایایی از یک گور که پوشیده از هزاران قطعه سنگ کوچک سفید است جلب نظر می‌کند که در نزد مردم منطقه به بابا ملهودی گور شهرت دارد. از این گورها در نقاط دیگر مانند اشکور، رانکو و رودبار نیز مشاهده شده است. معمولاً هر رهگذری که از کنار این قبور عبور می‌کند سنگی کوچک به سوی قبر پرت می‌کند و بر بلندی توده‌ی سنگ که به صورت تپه‌ای درآمده می‌افزاید. این عمل جز سنگسازکردن گور بابا ملهودی چیز دیگری نیست و کسانی که این عمل را انجام می‌دهند نمی‌دانند بابا ملهودی کیست؟ در راه املش به قزوین در میان منطقه‌ی شیرچاک به

تالشکوه، دو گور از بابا ملهودی وجود دارد که به دست رهگذران سنگساز می‌شود و نزدیک شلیل در اشکور و حوالی کلیشم از بلوک عمارلو نیز نظیر این گورها دیده می‌شود. به نظر می‌رسد کلمه «ملهود» همان «ملحد» باشد که بر رفیقان اسماعیلی اطلاق می‌گردد و این گورها مدفن پیروان ایشان است.

غار وربن: بر بالای دهکده‌ی کوهستانی و صعب‌العبور روستای وربن از توابع اشکور سفلی شهرستان رودسر بقایای از یک غار باستانی وجود دارد که به نام غار وربن معروف است. سطح این غار پوشیده از فضولات دامی است و حفاری‌های غیرمجاز فراوانی بر سطح آن صورت گرفته است. طبق نظر و نقل قول اهالی روستای وربن در گذشته از داخل این غار زره، شمشیر و استخوان به دست آمده است. غار باستانی وربن از جمله غارهای مربوط به دوران نوسنگی است و در صورت کاوش و گمانی زنی در داخل آن احتمالاً می‌توان بقایایی از فرهنگ و تمدن منطقه را بازیافت.

- سایر جاذبه‌ها: بقعه‌ی سید ابو جعفر ثائری حسنی روستای میانده چابکسر، مسجد و امام‌زاده گیری در روستای گیری بخش رحیم‌آباد، بقعه‌ی لشکان روستای لشکان بخش رحیم‌آباد، امام‌زادگان معین و مبین روستای تمیجان، بقعه‌ی لسبوی روستای لسبو، بقعه‌ی شاه‌شهیدان، بقعه‌ی شیخ زاهد روستای شیخ زاهد محله‌ی چابکسر، حمام قدیمی لسبو، قلعه‌ی لیما، قلعه‌ی تیلکان، قلعه‌ی توپلا، ساختمان ارفع‌زاده، گورستان قدیمی تکامجان، محوطه‌ی باستانی کیکاووس، محوطه‌ی باستانی شهرکشان، گورستان‌های باستانی توکاس، بقعه‌ی تاریخی آقا سید علی‌اکبر و سید علی‌اصغر، بقعه‌ی نصیر‌علی‌کیا، خانه‌ی مسکونی زرکشوری، خانه‌ی آیت‌الله معصومی کیارشی.

سیاهکل

شهرستان سیاهکل، در بخش شرقی استان گیلان و در ۶۰ کیلومتری شهر رشت واقع شده است و از شمال به لاهیجان، از غرب به رشت، از جنوب به رودبار و از شرق به املش و لنگرود محدود می‌شود.

● بنای امامزاده ابوالحسن: این بنا در محلی به نام گرده‌کول و در یک کیلومتری شرق روستای کمنی از توابع دهستان پیرکوه شهرستان سیاهکل قرار دارد.

بر اساس سنگ نوشته‌ای که بر سینه‌ی دیوارِ کفشکنِ بقیه نصب بوده، امامزاده ابوالحسن از پسران امام موسی کاظم (ع) و تاریخ بنای قدیمی آن «ثماناربعین و الف» (۱۰۴۸ق) است. این بنا از خارج، هشت ضلعی و از داخل شامل دو قسمت کفشکن و حرم است و هر یک توسط دری به هم راه دارد. این بنا در اثر زلزله‌ی سال ۶۹ به کلی تخریب شد و هیات امنی بقیه با همکاری مردم منطقه، نسبت به ساخت بنای جدید با مصالحی از سنگ، آجر و گچ اقدام کردند. ورودی بنای جدید از غرب است. در محوطه‌ی پیرامون بقیه، قبرستان بزرگی است و جنس بیشتر سنگ قبرها از مرمر است. این سنگ قبرها را از قزوین به این جا می‌آورند. هم‌چنان در کنار قبرستان، بقایایی از قطعات فراوان سفالینه‌های قرمز رنگ به دست آمده که احتمالاً متعلق به دوره‌ی صفویه و قاجار است.

هر ساله مراسم باشکوه علم‌واچینی در محوطه‌ی اطراف این امامزاده برگزار می‌شود. مردمان ساکن در روستای کمنی دو روز قبل و دو روز بعد

از مراسم علم‌واچینی، پذیرای میهمانانی هستند که از نقاط دور، جهت برگزاری مراسم علم‌واچینی به این منطقه می‌آیند.

● **بقعه‌ی آقا سید ابراهیم بن موسی کاظم (ع) (امامزاده تورار):** این بقעה بر فراز کوهی بلند و در ارتفاعات روستای جلیسه از توابع دهستان پیرکوه قرار دارد. این بقעה در نزد مردم گیلان به ویژه مناطق رودبار، املش، رودسر، دیلمان، سیاهکل، و اشکورات به نام امامزاده تورار شهرت دارد و نزد اهالی دارای قدس و احترام خاصی است. راه دسترسی به آن از طریق روستای جلیسه و نیز از طریق روستای کلیشم میسر است. بنای امامزاده به شکل مربع و هر کدام از ضلع‌های آن ۱۰ متر است. طاق‌های هلالی و طاق‌نمایان زیادی هم در بیرون (نمای ساختمان) و هم در درون ساختمان دیده می‌شود و بنا دارای یک گبد مدور دوپوش است. ارتفاع بنا از رأس گبد تا کف بنا مجموعاً ۸ متر است. ورودی بنا در قسمت جنوبی آن قرار دارد. سقف بنا در قسمت‌های دور گبد، آسفالت شده و با لایه‌های ایزوگام پوشش داده شده است. این بنا در زلزله‌ی سال ۱۳۶۹ آسیب جدی دید، ولی اسکلت اصلی آن هنوز پابرجاست. در محوطه‌ی اطراف بنا، سنگ قبرهای مرمرین دیده می‌شود. بنای مذکور به عنوان نگین بناهای تاریخی کوهستان‌های شرق گیلان است.

● **بقعه‌ی آقا سید محمد: بقعه‌ی آقا سید محمد در روستای زیارتگاه از توابع سیاهکل واقع شده است. این بنا متعلق به دوره‌ی قاجاریه است اما با بررسی در محوطه‌ی بقעה، آثاری از سفال‌های دوره‌ی ایلخانی در اطراف آن به دست آمده است. بدین ترتیب می‌توان تصور کرد که این بنا در**

دوره‌ی قاجاریه بر روی بنای قدیمی‌تر شکل گرفته است. بنا دارای نقشه‌ای مربع شکل بوده و دور تا دور بقعه را ایوان فراگرفته است. در مرکز صحن بقعه، ضریح و صندوق چوبی مقبره قرار دارد. سقف بقعه از نوع خرپشته‌ای است که به وسیله‌ی چوب‌های چهارتراش، واشان‌کشی شده و روی آن تخته کوبی شده است. بام بقعه سفال‌پوش است. این بنا به شماره‌ی ۹۴۰۶ در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است.

● **بقعه‌ی آقا سید محمد صالح و سلطان حسین:** این بقوعه‌ی قاجاری در بخش مرکزی شهرستان سیاهکل و در روستای لمش قرار دارد. بنا دارای نقشه‌ی مربع شکل است و هر چهار ضلع بقعه را ایوان ستون‌دار فراگرفته و دارای ۲۷ ستون سنگی و چوبی است. ورودی بقعه به صورت دری دو لنگه است و دو در دیگر در بدنه‌ی دیوارهای بقوعه قرار گرفته است.

سقف بقوعه از نوع خرپشته‌ای است که به وسیله‌ی چوب‌های چهارتراش، واشان‌کشی و روی آن را اخیراً لمبه کوبی و تخته کوبی کرده‌اند. در زیر گبد ضریحی مشبک به طول ۲/۵۰، عرض ۲/۲۰ و ارتفاع ۱/۸۰ دیده می‌شود.

دامنه‌ی این بنا به صورت شیرسرهای چهارپشته ساخته شده و در سال‌های اخیر، در مرکز آن فضایی گنبدی شکل از جنس حلب اضافه کرده‌اند. این بنا در سال ۱۳۸۲ ش، به شماره‌ی ۹۴۰۴ در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است.

● **تی‌تی کاروان‌سرا:** این کاروان‌سرا بر ساحل رودخانه‌ی شیم‌رود و در محل تلاقی دو رودخانه‌ی شیم‌رود و باباکوه، در ۱۰ کیلومتری جاده‌ی

سیاهکل به دیلمان و بر پای تپه‌ای نسبتاً بلند و سرسبز قرار دارد. در گذشته راه اصلی کاروان‌رو از لاهیجان به دیلمان و طالقان از این مسیر می‌گذشت. تی کاروان‌سرا، بنایی است تقریباً مربع شکل به ابعاد ۴۵/۳۱ در ۷۰/۳۱ متر و همانند سایر کاروان‌سراهای ایران از سنگ و آجر ساخته شده است. این کاروان‌سرا دو ایوانی بوده و شیوه و سبک معماری آن شباهت زیادی به کاروان‌سراهای مناطق کوهستانی دارد. با این تفاوت که کاروان‌سراهای مناطق کوهستانی فاقد حیاط مرکزی هستند.

ورود به داخل بنا از ضلع شمالی است و دیواره‌های خارجی این بنا از سنگ رودخانه‌ای و ملاط ساروج ساخته شده، اما بخش‌های داخلی آن از آجر و ملاط گچ است و ورودی کاروان‌سرا از یک هشتی با طاق مُدور آجری تشکیل شده و دو ایوان در طرفین این هشتی وجود دارد. و از آنجا به حیاط کاروان‌سرا راه می‌یابد. تی کاروان‌سرا از جمله بناهای دوره‌ی صفوی در گیلان است. با توجه به محدود بودن مقدار کاروان‌سراهای گیلان، این بنا به عنوان نمونه می‌تواند اطلاعات ارزشمندی درباره‌ی راه‌های قدیمی در گیلان در اختیار پژوهشگران قرار دهد.

- حمام دیلمان: این حمام در منطقه‌ی کوهستانی و اقلیم سرد منطقه و در داخل بافت مرکزی شهر دیلمان قرار دارد. بنابر روایت موجود، این حمام به دستور شخصی به نام میرزا علی میربلوک از دل خاک بیرون آورده شد و با حمایت مالی شخص وی مورد بازسازی و مرمت قرار گرفته است و به همین جهت به نام حمام میربلوک مشهور است و به احتمال قوی جزء بناهای دوره قاجار است که در دوره‌های مختلف، ضمن اضافه کردن الحالات به آن، مورد مرمت و بازسازی قرار گرفته است. در گذشته جهت

ورود به داخل حمام، توسط چند پله از سطح زمین به سرینه می‌رفتند و در آن جا سکوها بی‌جهت ایستادند و تعویض لباس در دو طرف این سرینه تعییه شده بود. در زیر این سکوها فضاها بی‌طاقي شکل جهت قرار دادن کفش در نظر گرفته بودند.

این بنا دارای ساختار ساده و بی‌پیرایه است و بیشترین سعی معمار آن در جهت استحکام و عوامل کاربردی آن بوده است. در حال حاضر با خاک برداری‌هایی که در محدوده‌ی اطراف آن صورت گرفته، مجموعه‌ی بنا کاملاً از خاک بیرون آورده شده است و سازمان میراث فرهنگی گیلان در نظر دارد که این بنای ارزشمند را تبدیل به موزه‌ی مردم‌شناسی کند.

● قلعه و برج گرمماور: این قلعه بر فراز کوهی بلند، در کنار روستای گرمماور و در فاصله‌ی ۳ کیلومتری روستای تاریخی مربو واقع شده است. با توجه به موقعیت سوق‌الجیشی کوه گرمماور، این قلعه مکان مناسبی برای دیده‌بانی و کنترل دشت‌های اطراف به شمار می‌رفت. در بخش غربی برج، نشانه‌هایی از ساختمانی با آثار خشت قرمز رنگ مشاهده می‌شود. مصالح به کار رفته در قسمت تحتانی برج، قطعات سنگ‌های صیقل داده شده با ملات گل و آهک است. در بخش فوقانی آن از خشت خام استفاده شده است. این قلعه به دوره‌ی سلجوقیان تعلق دارد.

● کافر قلعه‌ی عین شیخ: این قلعه در فاصله‌ی تقریباً ۳ کیلومتری شمال روستای عین شیخ، بر فراز صخره‌ای جدا و منفرد قرار دارد. صخره‌ای که قلعه بر فراز آن بنا شده، از سه جهت؛ شمال، شرق و غرب شیب تندی دارد که تقریباً ۲۰۰ متر ارتفاع آن است. اما در سمت جنوب، شیب

ملايم‌تر است و در حال حاضر راه باريک ورود به قلعه نيز در اين جبهه قرار دارد. از حصار ديوار قلعه چيزی بر جاي نمانده و حفاری‌های غير مجاز، گودال‌هایی در اطراف قلعه و داخل آن ايجاد کرده است.

گسترش قلعه شمالی - جنوبی است و در مرکز قلعه بقايايی از آثار ساختماني مشاهده می‌شود که به نظر می‌رسد مرکز فرمانروايی قلعه و کهن دژ بوده است. هم‌چنين در بعضی از قسمت‌های قلعه آثار معماري از قبيل درگاه ورودی - که با آجر، ملات و ساروج ساخته شده - به چشم می‌خورد.

• بافت تاریخي روستای کمنی: اين روستا در منتهی‌الیه غرب منطقه‌ی اشكور سفلی و در ۱۵ کيلومتری جنوب شرق کليشم قرار گرفته و فاصله‌ی آن تا شهرستان سياهکل ۱۰۰ کيلومتر و تا روستای انبوه ۸ کيلومتر است.

محثصات آب و هوایی اين روستا همانند روستای انبوه پيش از آن که مشابهتی به گیلان داشته باشد، شبيه به اقلیم برّی و خشک کوهستانی قزوین است. يکی از راه‌های ماشین‌رو به اين روستا، جاده‌ی رودبار زيتون به کليشم است. بافت اين روستا به صورت متراكم است و در لابه‌لای تعداد زيدی از درختان گردو قرار دارد. تا قبل از زلزله‌ی سال ۱۳۶۹ کليه‌ی ساختمان‌های آن به صورت تخت و همانند خانه‌های ماسوله بود، ولی بعد از زلزله، تعداد زيدی از اين ساختمان‌ها تخریب و مردم از آن‌جا به شهرهای ديگر مهاجرت کردند. در فاصله‌ی ۳ کيلومتری جنوب روستا، چشمه‌های متعدد وجود دارد که از آب آن‌ها برای آب آشامیدنی روستا و آبیاری باغات فندق و گردو و زمین‌های زراعی گندم، جو و حبوبات استفاده می‌شود.

● روستای متروکه‌ی ارده‌سامان: ارده سامان نام منطقه‌ای گالش‌نشین در ارتفاعات شهرستان سیاهکل است. دسترسی به این منطقه از طریق جاده‌ی سیاهکل به اسپیلی و با عبور از پل آهنی روی رودخانه چاک‌رود میسر است. پس از پشت‌سر گذاشتن روستاهای بن‌زمین، پیرکوه، ملامحله، چمچال، جلیسه، پیشکل‌جان و لشکستان به ارده سامان می‌رسیم. در این منطقه آثار و خرابه‌های پی‌بناهای متعددی دیده می‌شود، که نشان‌دهنده‌ی سکونت در ادوار مختلف در این منطقه بوده است. از ارده‌سامان می‌توان به ییلاق‌های سیه‌دشت، باچو، لشکستان و بقعه‌ی گردکول کمی رفت. این منطقه که در گذشته بسیار آباد و پررونق بوده، مشخص نیست که از چه زمانی و به چه صورت متروکه شده و خالی از سکنه گردیده است.

● ساختمان قدیمی سرهنگ عضدی: این بنای قاجاری در خیابان ۱۶ متری شهر سیاهکل و در داخل یکی از محلات قدیمی واقع شده است. ساختمان در دو طبقه با نقشه‌ی متقاضی است و دیوارهای خارجی سمت کوچه، تزیینات هنرمندانه‌ی زیبای گچبری دارد. قسمتی از این گچبری‌ها در طی سالیان اخیر از بین رفته و تخریب شده است. نمای دیوار ضلع شمالی‌بنا دارای نقاشی‌های بسیار زیبا و با ارزش از نوع فرسک است. سقف خانه همانند دیگر بناهای قدیمی گیلان سفال‌چین بوده و از مصالح سنگ، گل، آجر و چوب در ساخت بدنه‌ی آن استفاده شده است. ساختمان سرهنگ عضدی تنها ساختمان قدیمی به جا مانده در شهر سیاهکل است که حفاظت از آن، می‌تواند این بنای ارزشمندی منحصر به فرد را، از خطر انعدام قطعی نجات دهد.

● گورستان باستانی ایشتارمرز کلاک: این گورستان در ۲ کیلومتری دامنه‌ی شمال غربی روستای کلاک، از توابع دهستان پیرکوه و در منطقه‌ای به نام ایشتار مرز و در ارتفاع ۱۶۹۳ متری نسبت به سطح دریای آزاد قرار دارد. عمدۀ آثار این گورستان در دامنه‌ی شرقی و جنوبی کوهستان کشف شده است. در سطح گورستان، تعداد زیادی از قبور متعلق به دوره‌های مختلف باقی‌مانده که بخشی از آن (بالغ بر ۴۰۰ گور) در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۷۹-۸۳ شمسی توسط افراد چاولگر و قاچاق‌چیان اشیای عتیقه و حشیانه مورد تخریب قرار گرفته است. با توجه به گورهای حفر شده توسط حفاران غیرمجاز می‌توان قبور چهار چینه‌ای سنگی و دخمه‌ای را در آن تشخیص داد.

● غارت‌لابن دیارجان: غارهای تاریخی در حد فاصل بین روستای شیرچاک و روستای دیازجان و در سمت چپ دره‌ی فرعی و بر بالای شیب صخره کوه و در ارتفاع ۱۵۱۶ متری نسبت به سطح دریا واقع شده است و روستای شیرچاک در شمال شرق آن، روستای دریاجان در جنوب شرق آن می‌باشد، که مشرف به دره فرعی است. جاده‌ی خاکی دریاجان در فاصله ۱۰۰۰ متری غرب غارها واقع شده. با توجه به شواهد و مدارک به دست آمده قدمت این غارها را می‌توان نوسنگی متنسب نمود.

● سایر جاذبه‌ها: مجموعه‌ی زیبا و دیدنی فیروزکوه، کافر قلعه ایشکوه، قلعه کتل‌شاه، غار دیارجان، پناهگاه یرسلمان، قلاکوتی کوه‌پس.

شفت

شهرستان شفت در فاصله‌ی ۲۲ کیلومتری شهر رشت قرار دارد و از شمال به مرکز استان، از جنوب به زنجان و از غرب به فومن محدود است.

• امامزاده ابراهیم: بنای امامزاده ابراهیم در روستای طالقان از توابع شهرستان شفت و در جنوب شرقی آن قرار دارد. امامزاده ابراهیم از بقاع مورد احترام در گیلان است، وی را فرزند امام موسی کاظم (ع) می‌دانند. این بقعه در گذشته مانند سایر بقاع گیلان با چوب ساخته شده بود، ولی در طی سالیان اخیر، اداره کل اوقاف، ساختمان قدیمی را تخریب و به جای آن بنای جدید ساخته است. روستاییان اطراف برای این بقعه احترامی بیش از اندازه قائلند تا جایی که می‌گویند کسی را یاری آن نیست که در این ده دزدی کند. عده‌ی زیادی به زیارت این امامزاده می‌روند.

• بقعه‌ی نهرم: این بقعه در روستایی به همین نام از توابع احمدسرگوراب، در فاصله‌ی ۵ کیلومتری جنوب شرقی شفت قرار دارد. این بنا مدفن دو تن از روحانیون و پرهیزگاران به نام‌های آقا سید احمد و آقا سید ابوالقاسم است. به روایتی آقا سید احمد در زمان قاجار، امام جمعه شهر اصفهان بود. بقعه‌ی آقا سید احمد و سید ابوالقاسم، بنایی آجری است که به صورت کرسی بلند ساخته شده است. ابعاد آن $12/9 \times 11/6$ متر به صورت هشت ضلعی و دارای ایوانی در ضلع شرقی است.

● امامزاده اسحاق: این بنا در جنوب کوه‌های شفت و بر بالای تپه‌ای طبیعی، که مشرف بر زمین‌های اطراف است قرار دارد. بنای اصلی شامل اتاقی به شکل مربع و مستطیل به طول ۹ و عرض ۷ متر است و در شرق بقعه، مسجدی با نقشه‌ی ساده وجود دارد و در اطراف آن قبور قدیمی و جدید دیده می‌شود.

● بافت تاریخی روستای طالقان: روستای تاریخی طالقان که معروفیت آن بیشتر با نام امامزاده ابراهیم است، در فاصله‌ی ۳۵ کیلومتری جنوب شرقی فومن و در ۲۲ کیلومتری جنوب شهرستان شفت و در منتهی الیه دهستان چوبر قرار دارد. این روستا از گذشته‌های دور مورد توجه مردم گیلان بوده و به علت ییلاقی بودن نیز، در تابستان هر سال از گوشه و کنار برای توقف چند روزه و گاه چند هفته به آن روی می‌آورند. پس از احداث جاده‌ی ماشین‌رو، میزان رفت و آمدها در این منطقه افزایش یافته است. بناهای این روستا در ۳ طبقه با چوب ساخته شده‌اند و دارای ارزش تاریخی هستند. در فصل بهار و تابستان در این روستا بازارچه احداث می‌شود و مردم اطراف جهت بازدید و زیارت به این منطقه می‌آیند.

● روستای کمسار: کمسار در فاصله‌ی ۱۵ کیلومتری جنوب شرقی شفت قرار دارد و آن چه آن را از روستاهای دیگر متمایز می‌سازد، وجود آثار و اینیه‌ی قدیمی است. در گذشته این روستا محل اقامت خانه‌ای منطقه‌ی شفت بود. رایینو می‌نویسد: این روستا دارای اینیه‌ی قدیمی همچون دو مسجد، دو حمام، ۲۰۰ باب خانه است که در میان باستانی سرسیز و در کنار رودخانه‌ی لیفكو قرار دارد. بنابراین می‌توان تصور کرد، کمسار در

گذشته بسیار پر روتق و دارای بافت معماری سنتی بوده است. متأسفانه گذشت زمان و عدم استقرار و سکونت در این محل موجب شده، بخش‌های عمدۀ‌ای از آثار تاریخی این روستا تخریب و یا از بین بروند.

• **مجموعه‌ی بنایها، موسوم به عبدالرزاق شفتی:** این مجموعه، در فاصله‌ی ۲۰۰۰ متری شرق روستای کمسار، رو به روی تپه‌ای بلند - مشرف به رودخانه - قرار دارد. این مجموعه شامل بقایایی از زندان، خانه‌ی قدیمی و حصار است که از آجر، سنگ، گل و چوب ساخته شده است. خانه‌ها در دو طبقه، با قوس‌های جناغی و تزیینات گچ بری بودند. در ضلع جنوبی و در فاصله‌ی ۱۵۰ متری، زندان این مجموعه قرار دارد که به صورت شش‌گوش است. در جای جای این محوطه، سازه‌های دیگری به چشم می‌خورد، که عملکرد آن‌ها به درستی مشخص نیست و نیازمند به خاکبردای و پی‌گردی است.

• **ساختمان ابوالقاسم پورلطفي:** این بنا در یک کیلومتری جنوب غرب کمسار و در داخل محوطه‌ای باز قرار دارد. بنا در دو طبقه با آجر، چوب، سنگ و کاه‌گل ساخته شده است و دارای اتاق‌های تو در تو به صورت قرینه است.

• **سایر جاذبه‌ها:** آثار قدیمی در لشگرگاه شفت، قلعه کول چوبر شفت، گورستان‌های باستانی در مناطق ییلاقی شفت.

صومعه‌سرا

شهرستان صومعه‌سرا در ۲۳ کیلومتری غرب شهر رشت و در شمال غربی فومن قرار دارد. این شهرستان دارای اراضی مسطح و هموار است و از غرب، به ماسال و شاندرمن، از شمال به انزلی و از شرق به رشت محدود است.

● بقعه‌ی متبرکه‌ی بی‌بی فاطمه (خیرالنساء): این بقعه در غرب صومعه‌سرا و در منتهی‌الیه پارک کودک قرار دارد. می‌گویند که او دختر شیخ عبداله صومعی است. مزار بی‌بی فاطمه - که به خیرالنسا مشهور است - همه ساله پذیرای افراد زیادی از اهل تسنن و فرقه‌ی قادریه است که به فصل زیارت و اهدای نذورات، از مناطق کردنشین غربی به این منطقه مسافرت کرده و مراسم خاصی را در محل مزار برگزار می‌کنند.

● گسکر، شهری مدفون شده در جنگل هفت‌دغنان: این شهر تاریخی با مساحت بیش از ۱۰۰ هکتار، در فاصله‌ی ۵۵ کیلومتری رشت و ۲۵ کیلومتری شهرستان صومعه‌سرا در غرب گیلان و در میان جنگل هفت‌دغنان قرار دارد. این شهر برای اولین بار در فواصل ۱۳۸۵-۱۳۸۲ توسط کارشناسان سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گیلان به سرپرستی ولی جهانی مورد کاوش و بررسی قرار گرفت. در حدود یک چهارم از جنگل هفت‌دغنان را آثار ویرانه‌های باروی شهر، حمام‌ها، پل‌ها، معبر و مساکن پوشانده است. در زیر ریشه‌های تنومند درختان و تل‌هایی

که زمانی خانه و کاشانه‌ای بوده است، آثار معماری بسیار پیشرفته‌ی اماکن، به همراه قطعات سفال‌های لعاب‌دار منقوش به دست آمده است، که حاکی از رفاه اقتصادی شهر و یادآور اوج شکوفایی هنر و تمدن اسلامی در قسمت کوچکی از دشت‌های سرسبز گیلان است.

جنگل هفت‌دغنان به دلیل مشروب شدن توسط هفت رودخانه -که به گویش تالشی دغن می‌گویند- بدین نام مشهور شده است. این مجموعه، شهری را که حد شمالی آن روستای سید شرف‌شاه و حد جنوبی آن به بازار رود متصل می‌شود، در خود جای داده است. محلات شهر به وسیله‌ی پل‌های آجری که بر روی رودخانه واویلا احداث شده به یکدیگر مرتبط می‌شوند.

ویرانه‌ی پل آجری یک دهنده‌ای بر روی رودخانه‌ی واویلا وجود دارد که واسطه‌ی ارتباطی واحدهای مسکونی دو سمت رود بوده. این پل در مسیر جاده‌ی سنگ‌فرشی قرار دارد که از یک طرف مستقیماً به بقعه‌ی سید شرف‌شاه می‌رسد و به جاده‌ی میرزا کوچک‌خانی معروف است.

در فاصله‌ی کمی از این پل و بر حاشیه‌ی رود واویلا، مقبره‌ی کوچکی خوری سو، خواهر امیر ساسان گسکر و همسر سید شرف‌شاه واقع شده که در جوانی دارفانی را وداع گفته است و محل زیارت ساکنین اطراف جنگل است. آثار دیواره‌های آجری در دور و اطراف این قبر، حاکی از وجود بنایی بر روی آن بوده است. از حاشیه‌ی رود واویلا به سمت جنوب، کم کم تل‌ها و تپه‌هایی که منازل و یا دکان‌ها و بازار بوده است، بیشتر می‌شود و تراکم این آثار تا حدودی هسته‌ی مرکزی شهر را مشخص می‌کند. به طور کلی واحدهای مسکونی شهر، آجری ساخته شده بود.

بعضی از ظروف چینی وارداتی منقوش به گل و بوته در این مجموعه به دست آمده که نشانگر رابطه‌ی تجاری این شهر با شهرهای دور و نزدیک و ممالک همسایه است. این شهر تا دوره‌ی شاه عباس صفوی معمور و آباد بود، چراکه فرزند شاه عباس به نام شاه صفی در همین شهر متولد شده است. یکی از علل انهدام شهر از بین رفتن حکومت مقتدر محلی و تقسیم شدن این سرزمین به قطعات کوچک، به خصوص در دوره‌ی قاجاریه است که هیچ‌گونه انگیزه‌ای را برای سکونت تجار عمدہ و ثروتمندان در پی نداشته است و از سوی دیگر شیوع یک بیماری همه‌گیر، نظیر و بانیز موجب مرگ و کوچ جمعی مردم و نهايتأً متروک شدن شهر شده است. این علل و شاید علل عمدہ‌ی دیگری، در فروپاشی شهر گسکر تاثیری به سزا داشته است.

- **مناره‌ی آجری گسکر:** این مناره در روستای مناره‌بازار و در فاصله‌ی ۹ کیلومتری غرب شهرستان صومعه‌سرا و در سر راه روستای جاده‌کنار به مناره بازار بنا شده است. این مناره $\frac{15}{9}$ متر ارتفاع دارد و قطر پایه‌ی آن حدود ۳ متر و محیط آن $\frac{18}{30}$ متر است. ورودی این بنا در جنوب غربی است که از آجر و ملات ساروج ساخته شده است. راه ورود به داخل مناره به وسیله‌ی پلکانی ماریچ با ۴۹ پله است که در انتهای آن مسطح برج منتهی می‌شود. تنها تزیین این مناره دو ردیف آجرکاری با نقوش هندسی بوده که به دلیل فرو ریختن قسمت فوقانی آن مشخص نیست. در طی سال‌های ۱۳۸۲-۱۳۸۱ بخش‌های قابل ملاحظه‌ای از قسمت پایین برج و نیز بخش‌های از قسمت فوقانی برج مرمت شده است.

• پل تاریخی گوراب: این پل قاجاری در منتهی الیه شمال غربی گوراب، از توابع شهرستان صومعه‌سرا و بر روی رودخانه‌ی گازروبار قرار دارد. جهت پل شرقی - غربی است، طول آن ۱۷، عرض آن ۳ متر و دارای یک دهنه با قوس جناغی است. گذرگاه اصلی پل با آجر فرش شده است. مصالح به کار رفته در ساخت پل از آجر با ملات ساروج است. فاصله‌ی سطح آب (کف) تا روی ضخامت قوس‌ها در پل، ۴/۸۵ متر است.

• مُرغانه پرد: در اصطلاح گیلکی به پل‌های شبیه تخم مرغ، مُرغانه پورد گفته می‌شود. این پل در ۲۵۰ متری شمال غرب روستای خطیبان و ۵۰۰ متری شرق روستاهای چنه‌سر و چوبه از توابع صومعه‌سرا بر روی رودخانه‌ی گازروبار قرار دارد. طول پل ۲۰ و عرض آن ۳/۷ متر است. عمدۀی مصالح به کار رفته در ساخت پل از آجر است. این پل دارای یک چشمۀی اصلی و دو چشمۀی جانبی است. این پل قاجاری در وضعیت حفاظتی خوبی قرار دارد.

• پل گازروبار: این پل در حاشیه‌ی شرقی شهر صومعه‌سرا و در مسیر جاده‌ی اصلی رشت و بر روی رودخانه‌ی گازروبار ساخته شده است و در ارتفاع ۱۶ متر نسبت به سطح دریا قرار دارد. این پل دارای یک چشمۀی اصلی در مرکز و چهار چشمۀی فرعی در دو طرف است. پهناه چشمۀی اصلی پل حدود ۱ متر است. طول این پل ۴۸/۵ و عرض آن ۴/۵ متر است. این پل در سال‌های اخیر مرمت شده است.

مصالح ساخت این پل تماماً از آجر به ابعاد $19 \times 5 \times 19$ سانتی‌متر است. روگذر پل از هر دو سو، دارای شیب ملایمی به سمت مرز پل است.

در سال‌های اخیر این پل مرمت شده و اکنون از وضعیت حفاظتی خوبی برخوردار است. در فاصله‌ی ۳ متری آن، پل جدیدی برای عبور و مرور وسایل نقلیه ساخته شده است.

● سرداربه‌ی تنیان: این بنا، یک بنای منفرد به شکل هشت ضلعی است و در سید محله‌ی روستای تنیان صومعه‌سرا قرار دارد. ارتفاع کنونی این بنا ۲/۲۵ متر است و سقف آن به صورت گنبدی و دیوارهای داخلی آن دارای انودگچی و به ضخامت ۷ سانتی متر است.

● خانه‌ی آیت‌الله ضیابری: این بنا در شهر ضیابر و در انتهای راسته‌ی بازار آن قرار دارد. ساخت آن با توجه به وضعیت کالبدی به دوره‌ی قاجار می‌رسد و با توجه به سکونت شخصیت مذهبی شناخته شده - آیت‌الله ضیابری - این مجموعه به خانه‌ی حسینیه‌ی ضیابری در منطقه شهرت دارد. بنا دارای دو طبقه با اسکلت چوب است. طول بنا ۲۰، عرض آن ۱۱/۵ متر و ارتفاع آن از سطح زمین ۷ متر است. در طبقه‌ی بالای این بنا، در ایام سوگواری امام حسین(ع) مراسم عزاداری برگزار می‌شود. تزیینات بسیار زیبایی از چوب در این بنا به چشم می‌خورد.

● سایر جاذبه‌ها: بقیه‌ی محمدجان ضیابر، ساختمان نشست سران جنگل، غار تنیان، درخت تاریخی روستای نوده، کوره‌های زغال روستای بیجار کند، حمام کسما.

فومن

شهرستان فومن از شمال به صومعه‌سرا و ماسال، از جنوب و شرق به شفت، از غرب به استان اردبیل (شهرستان خلخال) و از جنوب غرب به استان زنجان (طارم) محدود است.

● ماسوله

ماسوله در ضلع شرقی یکی از کوه‌های تالش و در فاصله‌ی ۶۰ کیلومتری منتهی‌الیه جنوب غربی رشت و ۳۵ کیلومتری غرب فومن قرار دارد. وضع طبیعی ماسوله طوری است که از ۳ جهت شمال، جنوب و مغرب به کوه وصل است و ۱۶۰۰۰ مترمربع مساحت دارد. خانه‌های آن طوری ساخته شده که از کنار رودخانه‌ی ماسوله به صورت پلکانی به طرف شمال کشیده شده و خانه‌های فوقانی، مشرف بر خانه‌های تحتانی است. ماسوله در گذشته به نام‌های خورتاب خانی، ماسالار، بیشه‌البقر و قزل دره خوانده می‌شد. گروهی معتقدند، مسکن اولیه‌ی مردم ماسوله‌ی فعلی در فاصله‌ی ۱۰ کیلومتری شمال غرب این شهر تاریخی قرار داشت که به کنه‌های ماسوله معروف بود. مردم به دلیل بیماری وبا و طاعون از آن جا کوچ کردند و ماسوله‌ی فعلی را بنا نهادند. آن چه امروز بیش از هر چیز دیگر توجه جهانگردان و گردشگران داخلی را به خود جلب می‌کند، معماری و بافت و ترکیب سنتی منازل ماسوله است. خانه‌های ماسوله اغلب دارای دو طبقه بوده و از قسمت زمستان‌نشین و تابستان‌نشین، تشکیل شده است.

زمستان‌نشین: از اتاقی کوچک که معمولاً در پشت خانه جای دارد و فاقد نور کافی است، تشکیل شده که تنها منبع نوری آن روزنه‌ای دایره شکل است که در اصطلاح محلی به «لون» معروف است. در وسط اتاق، کوره - برای آشپزی و تأمین گرما - تعییه شده است.

تابستان‌نشین: این بخش که رو به بیرون است، دارای پنجره‌های ارسی چوبی بالارو است. این پنجره‌ها دارای گره چینی هندسی است و با شیشه‌های رنگارنگ تزیین می‌شوند. بعضی از خانه‌ها علاوه بر پیش‌خوان، اتاقکی بر بام منزل دارند که به زبان محلی به آن «برج» گفته می‌شود.

بافت روستا بسیار زیبا، همگون و در خور تحسین است. مجموعه‌ی خانه‌ها به هم پیوسته و فرم ابینه بروونگرا و مکعب شکل با بازشویی رو به دره و آفتاب است. نوع مصالح خانه‌ها در تطبیق کامل با محیط کوهستانی سرد و نیمه مرطوب منطقه است. دیوارهای منازل را تا طبقه اول با سنگ لاشه که مقاومت و فشار خوبی در برابر رطوبت دارد، اجرا می‌کنند و در طبقات فوقانی از خشت استفاده می‌شود. برای پوشش بام از پایین به بالا به ترتیب تنہ درختان، تخته‌های چوبی، شاخه‌های سرخس و حشی - که در اطراف شهرک تاریخی رشد می‌کند و تا حدی رطوبت بام را به خود جذب می‌کند - مورد استفاده قرار می‌گیرد، و نهایتاً یک لاشه کاهگل که در محل «گل‌خوش» نامیده می‌شود و در مقابل بارندگی مقاومت نسبتاً خوبی دارد، بر روی سطح بام می‌کشند.

- کهنه ماسوله: کهنه ماسوله در فاصله‌ی ۱۰ کیلومتری شمال غربی شهرک تاریخی ماسوله و در ۳۶ کیلومتری جنوب شهرستان فومن و در ارتفاع

۲۰۰۰ متری نسبت به سطح دریا قرار دارد. این محوطه‌ی باستانی بر بستر تپه‌ای طبیعی که از معادن آهن تشکیل شده، قرار گرفته و راه دسترسی به آن از طریق روستای ماسوله به سمت رشته کوه‌های ماسوله داغ است. این محوطه‌ی باستانی در سال ۱۳۷۴ توسط کارشناسان سازمان میراث فرهنگی گilan به سرپرستی علی اصغر مقری مورد کاوش قرار گرفت و منجر به کشف بقاوی‌ای از کوره‌های آهنگری و پی اتاق‌های قدیمی شد. در حال حاضر آثار و بقاوی‌ای از پی ساختمان‌های قدیمی، انواع جوش کوره، سفالینه‌های لعب‌دار و فاقد لعب و لاشه سنگ‌ها در سطح این محوطه پراکنده و مشخص است. ضلع جنوب و جنوب غربی که بر روی تراسی نسبتاً مسطح و هموار قرار گرفته، مرکز داد و ستد مردمان کهنه ماسوله در گذشته بوده است و بیشترین مواد فرهنگی (سفال و جوش کوره) نیز در همین قسمت‌ها به دست آمده است. مصالح ساختمانی کهنه ماسوله از سنگ‌های لاشه است. فضای اتاق‌ها به صورت تو در تو، مربع و یا مستطیل شکل با کاربری مسکونی یا صنعتی بود.

● **موزه‌ی مردم‌شناسی ماسوله:** این موزه در مدخل ورودی شهر تاریخی ماسوله به همت فرهاد شرفی تاسیس شد. در داخل موزه در سه بخش، مجموعه‌ای از اشیای مربوط به فرهنگ مردم ماسوله به نمایش گذاشته شده است. بخش اول اسناد و وسایل مربوط به صد سال اخیر منطقه‌ی ماسوله و اطراف آن است. بخش دوم اسناد و وسایل مربوط به دو قرن اخیر منطقه‌ی ماسوله و روستاهای اطراف آن است. بخش سوم وسایل ۱۴ قرن اخیر است. این اشیاء عبارت از وسایل زندگی مردم و روستاهای اطراف آن است. جنس وسایل از چوب، سنگ، شیشه، چرم، کاغذ و... است.

● قلعه رودخان: این قلعه در ۲۲ کیلومتری جنوب شرقی فومن و بر روی قله‌ی کوهی مشرف به رودخانه‌ای به همین نام قرار دارد و ارتفاع آن بین ۷۱۵ تا ۷۸۰ متر بالاتر از سطح دریا است. این قلعه در نزد عموم مردم به قلعه رودخان، قلعه‌ی هزار پله، قلعه‌ی حسامی و قلعه‌ی سکسار شهرت دارد. در متون تاریخی تا قبیل از قرن دهم، نامی از قلعه رودخان برده نشده است. مهم‌ترین سند آن مربوط به کتیبه‌ی سر در آن است. این سنگ نوشته در دوره‌های مختلف توسط علاوه‌مندان خوانده شده است و قدیمی‌ترین گزارش آن در سفرنامه‌ی خودزکو آمده است. سنگ نوشته‌ی این قلعه به نام قلعه‌ی حسامی برای اولین بار در سال ۹۱۸ تا ۹۲۱ هجری ق به فرمان سلطان حسام الدین امیر دباج علاء‌الدین فومنی مرمت شده است.

این بنا به وسیله‌ی سنگ آجر ساخته شده و در بخش‌های آسیب‌پذیر و نقاط حساس، سنگ با ملاط ساروج به کار رفته است، اما در مسیر اتاق‌ها، برج‌ها و سقف‌های گبدی شکل، از آجر، گچ و ملات ساروج استفاده شده است. مساحت این قلعه ۵۰/۰۰۰ متر مربع است و سراسر کوه به وسیله‌ی ۶۵ برج و بارو و دیواری به طول ۱۵۵۰ متر احاطه شده است. فرم کلی نامنظم قلعه از سه بخش تشکیل شده است.

بخش غربی: شامل آب‌انبار و سرداخانه، حمام، آبریزگاه، اتاق‌های فرمانروایی و تعدادی واحد مسکونی است که به وسیله‌ی برج و باروهایی محصور شده است.

بخش میانی: شامل دروازه‌ی ورودی، اتاق‌های سربازان، چشمه، حوض و مکان‌های بازرگانی است.

بخش شرقی: مساحت این بخش از بخش غربی کمتر است و بیشتر جنبه‌ی نظامی داشته و شامل زندان، تعدادی واحد مسکونی، در اضطراری،

برج‌های نگهبانی، مکان افسران ارشد و... است.

درِ ورودی یا دروازه‌ی قلعه، شمالی است و در دو طرف آن دو برج توپر بسیار عظیم ساخته‌اند. قطر دایره‌ی اتاقی که بر بالای برج قرار گرفته، از داخل به $5/5$ متر می‌رسد. پس از عبور از درِ ورودی اصلی، در سمت راست، اتاق‌های متعدد به چشم می‌خورد.

• حمام گلستان: این حمام در خیابان دی شهر فومن قرار دارد. بنا دارای قوس‌های فراوانی است و دارای چند گنبد است که گنبد مرکزی از همه بزرگ‌تر است و تقریباً بر همه‌ی گنبدها احاطه دارد و نمای زیباتری نسبت به بقیه دارد. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های بارز بنا کاشی کاری زیبای سردر ورودی بناست که دارای نقش و نگارهای زیباست. در ساخت این بنا از مصالحی مانند آجر و ساروج استفاده شده است.

• غار تاریخی تاووس لاس: غار تاوه لاس در داخل صخره طبیعی ضلع جنوب غربی دژ عظیم قلعه رودخان قرار دارد، که راه دسترسی به آن از طریق روستای سیاه‌مزگی و روستای قلعه دهنه به سمت ارتفاعات و پس از پشت سر گذاشتن جنگلهای انبوه و عبور از خار و خاشاک که یک راه بسیار دشوار و مشقت‌بار است میسر است. رفتن به داخل غار بدون مدد راهنمای محلی، امکان‌پذیر نیست. دهنه‌ی غار به سمت شمال است که از طریق ضلع شمالی مشرف به دژ عظیم قلعه رودخان می‌باشد و ارتفاع آن غار ۲۷۵ سانتی متر است که به نظر می‌رسد مربوط به سکونتگاه ادوار مختلف باشد.

- **غار بوزخانه:** این غار در ارتفاع ۲۵۰۰ متری ارتفاعات رشته کوه‌های تالش و در شمال غربی شهرک تاریخی ماسوله قرار دارد. غار مذکور دارای دو در ورودی است که یکی در ارتفاع ۲۵۰۰ متری و دیگری در ارتفاع ۲۵۲۵ متری قرار دارد و عبور و از ورودی دوم برای رفتن به غار راحت‌تر است. غار بوزخانه یکی از آثار ارزشمند منطقه‌ی ماسوله است.
- **مرقع تاریخی دای لاسر:** دای لاسر یک مرتع و آبادی مربوط به دامداری شهرستان شفت و فومن است که دسترسی به آن از طریق شهرستان شفت و شهرستان فومن به سمت ارتفاعات است. آثار پی خانه‌های قدیمی که با مصالح سنگ، گل، چوب ساخته شده است، در سطح این منطقه به وفر دیده می‌شود که این امر نشان‌دهنده‌ی روتق اقتصادی این منطقه در گذشته بوده است.
- **سایر جاذبه‌ها:** حمام تاریخی گلستان، غار فوشه، غار بوزخانه (غار یخی)، مناره‌ی کلده، گورستان‌های قدیمی منطقه‌ی ملاقی دای لاسر، مراتع تاریخی تیکاو، قلعه کول.

لاهیجان

شهرستان لاهیجان در ۴۵ کیلومتری مرکز استان قرار دارد و از شمال به دریای خزر، از جنوب به کوه‌های نیمه مرفوعی که شهر را در برگرفته‌اند و به منطقه‌ی باستانی دیلمان، از شرق به لنگرود و از سمت غرب به رودخانه‌ی سفیدرود متنه می‌شود.

• محلات قدیمی لاهیجان

اردوبازار: این محله در نزدیکی سبزه‌میدان سابق قرار دارد که در گذشته به آن قلعه و قصر می‌گفتند و در بخش شمالی شهر قرار گرفته بود. اردوبازار از شرق به محله‌ی امیر‌شهید و از غرب به خمیرکلایه محدود می‌شود و مرکز شهر را به جاده‌ی روبدنه وصل می‌کند. کوچه‌های تنگ و باریک و خانه‌های قدیمی به سبک سنتی از جمله ویژگی‌های این محله است.

خورکلایه: این محله به نظر می‌رسد قدیمی‌ترین محله‌ی شهر لاهیجان است که در شمال‌غربی شهر قرار دارد. محله‌ی مذکور جایگاه فرمان‌روایان شهر بوده که هنوز آثاری از برج و بارو و خانه‌های قدیمی با متراز بسیار بزرگ در جای‌جای این محله دیده می‌شود. این محله از شمال به غریب‌آباد، از شرق به اردوبازار و از جنوب به پرده‌سر محدود می‌شود.

شعربافان: محله‌ی قدیمی شعربافان در گذشته به کوهستانک شهرت داشت و متاسفانه در طی چند سال اخیر بخش عمده‌ای از خانه‌ها و کوچه‌های قدیمی آن از سبک قدیمی خارج شده است.

گابنه: این محله که دربر دارنده‌ی خانه‌های قدیمی و اماکن مذهبی است،

در جنوب شهر لاهیجان قرار دارد. کوچه‌های پرپیچ و خم و دیوارهای بلند خانه‌ها، نشان از قدمت آن دارد. نام این محله از دو واژه‌ی «گاه» و «بنه» تشکیل شده است که گاه به معنی جایگاه و بنه به معنی زمین کشاورزی است که مجموعاً به معنی کشتگاه است.

امیر شهید: این محله که نام خود را از بقعه‌ی امیر شهید گرفته در شمال شرقی لاهیجان قرار دارد. به دلیل ساخت و سازهایی که در طی این چند سال اخیر انجام شده است این محله از حالت قدیمی خارج شده است. پرده‌سر: این محله در جنوب غربی شهر لاهیجان قرار دارد. محله‌ی مذکور از شمال به محله‌ی خمیر کلایه و کاروان‌سرا و از جنوب به گابنه و از شرق به میدان و از غرب به رودخانه‌ی لاهیجان محدود می‌شود.

- مسجد اکبریه: این مسجد در محله‌ی گابنه و رویه‌روی بقعه‌ی متبرکه‌ی سید ابراهیم قرار دارد و راه دسترسی به آن از طریق خیابان کاشف‌السلطنه‌ی غربی به سمت محله‌ی گابنه می‌سرد. بنا شامل دو بخش مسجد نو و کهنه است. بر اساس کتیبه‌ای که روی دیوار داخلی مسجد به چشم می‌خورد، در سال ۱۲۳۹ق، علی‌اکبرخان، حاکم وقت، مسجد جدید را در کنار مسجد کهنه احداث کرد و به همین مناسبت این مسجد به نام اکبریه شهرت یافت. بنا از آجرهای نازک قدیمی با ملات، گچ و خاک ساخته شده است. ازاره‌های مسجد تا ارتفاع ۸۰ سانتی‌متر کاشی‌کاری شده و بالای سردر محراب، جمله‌ی تقدیمی حاج عبدالله یزدانی نوشته شده است. ضلع شمالی مسجد به وسیله‌ی در بزرگی با کهنه مسجد ارتباط دارد. کهنه مسجد دارای دو طبقه است، طبقه‌ی هم‌کف دارای یک شبستان است که حوضی سنگی در وسط آن تعییه شده است.

این مسجد دارای مناره‌ی آجری با نوک کاشی کاری شده می‌باشد که ارتفاع آن از سطح زمین ۱۸ متر است. گل‌دسته‌ی مسجد - در ضلع شمال شرقی - دارای سقفی هرمی شکل با پوشش بیرونی، از کاشی‌هایی به رنگ آبی آسمانی، زرد، سیاه و سفید است. قدمت این مسجد به دوره‌ی تیموری و قاجار می‌رسد.

● **بقعه‌ی شیخ زاهد گیلانی:** این بنا در روستای شیخانور در فاصله‌ی ۳ کیلومتری جاده‌ی لاهیجان به لنگرود، در میان مزارع سر سبز قرار دارد و مدفن شیخ زاهد تاج‌الدین ابراهیم گیلانی است که مرشد شیخ صفی‌الدین اردبیلی بود.

همانگی اجزاء و نوع ساخت بنا، نشانگر آشنایی معماران و سازندگان به اقلیم خاص گیلان است. بنای بقعه دارای دو اتاق مریع و مستطیل شکل است که در کنار هم قرار گرفته‌اند. در کنار اتاق‌ها در سمت شمال، ایوان طولی با هفت فیلپا، و در شرق ایوانی با ۶ فیلپا و در جنوب همین اتاق، ایوان دیگری با ۶ فیلپا دیده می‌شود. از ارتفاع دیوارهای ایوان‌ها تا ارتفاع ۱۱۵ سانتی‌متری با کاشی مزین شده است. زیباترین قسمت بنا، گنبد هرمی و هشت ترک آن است که شب تند آن را با کاشی زرد، آبی، سفید و سیاه، با نقوش هندسی و گلدار پوشانده‌اند. سقف گنبد سفال‌پوش است.

● **مجموعه‌ی میرشمس‌الدین:** این مجموعه در محله‌ی اردو بازار و در سمت شمال غربی میدان شهدا قرار دارد و متعلق به امیر شمس‌الدین حسینی، فرزند امام موسی کاظم (ع) است. صحن مجموعه مستطیل شکل، با اضلاع نامنظم است. در سمت شرق حیاط، مدخل و بنای مربوط به آن،

در سمت غرب حیاط، بنای اصلی بقعه و در سمت شمال، در حد فاصل دو بنای یاد شده، حسینیه قرار دارد. حیاط از دو طرف شرق و غرب به خیابان‌های اطراف متصل است. مدخل شرقی تقریباً به همان صورت قدیمی پابرجاست. صندوق چوبی بقعه دارای کتیبه‌ای به خط نسخ، نوشته‌ی محمد بن داود کیا است و واقع آن زنی به نام تی‌تی سلطان بود. تاریخ صندوق ۱۰۱۷ و ۱۰۱۸ ه.ق. است. بنا به صورت چند ضلعی است و ورودی اصلی از سمت شرق، دارای سردری رفیع به صورت دو طبقه می‌باشد. در چوبی عظیم و ارتفاع آن، نظر هر بیننده را به خود جلب می‌کند. چهار در ورودی در چهار جهت اصلی نصب کرده‌اند و بالای درها خفنگی تعییه شده که نور داخل آن را تامین می‌کند. هلال طاق درگاه‌ها، دارای گچ بری‌های ظریفی است.

• مقابر چهار پادشاهان (چهار اولیاء): مقابر چهار پادشاهان، در ضلع جنوبی میدان چهار پادشاهان و رویه روى مسجد جامع و حمام گلشن، که از سه طرف توسط خانه‌ها و معازه‌ها محصور است، قرار دارد. قدیمی‌ترین مقبره‌ی این مجموعه متعلق به سید خورکیا یا سید خرم کیا است. بقیه‌ی مقابر پس از جنگ سال ۷۹۱ قمری در رشت، که به کشته شدن چند تن از حکام کیا بی منجر شد، به این محل انتقال یافته و در جوار قبر قدیمی مدفون شدند. از وجوده زیبای این بنای به ظاهر ساده که دارای بامی سفالین است، باید به صندوق‌های چوبی قبرها اشاره کرد که هر یک در نوع خود، اوج هنر مثبت‌کاری و گره‌چینی است. سازندگان درها و خوش‌نویسان آن‌ها هنرمندان به نامی چون علی نجار التبریزی، عبدالکاتب خواجکی کرمانی، محمد بن داود کیا و حسن بن علی صالحی الجبلائی بوده‌اند. بر حاشیه‌ی

بالای ایوان، اشعاری از ترجیح بند محتشم کاشانی، در رثای سالار شهیدان، به خط نستعلیق و به صورت گچ بری برجسته دیده می شود. ساختمان بقعه مستطیل شکل است و به وسیله‌ی چند پله به ایوانی راه پیدا می کند. دیوار آن را با نقاشی‌های صحنه‌ی رزمگاه کربلا و سواران آراسته‌اند. ستون‌های این ایوان را به وسیله‌ی سنگ پوشانده‌اند. نمای داخلی بقعه تاریک است و حالت روحانی و عرفانی به مکان می بخشد. از دیگر موارد می توان به نقوش کاشی‌های ازاره‌ی ایوان اشاره کرد که دارای نقوش جانوری است. این بنا با توجه به کتیبه‌های موجود، به قرون ۷ تا ۹ هجری تعلق دارد.

● بقعه‌ی سید رضا داورکیا: این بقعه در فاصله‌ی ۳ کیلومتری شمال شهر لاهیجان و در کنار گورستان عمومی روستای داورکیا قرار دارد. در ورودی بقعه از سمت شرق است. دیوارهای سمت غربی، شمالی و داخلی حرم، هر یک ۳ طاقچه دارد. دیوارهای داخلی مقبره، دارای نقاشی‌های مذهبی از وقایع صحرای کربلا و... است. این بنا از چهار جهت دارای ایوان است که سقف این بقعه‌ی چهارایوانی، واشانکشی شده است. لبه‌ی بام سفالی آن دو پشته است. بر دیوار خارجی بقعه، در چهار طرف، نقاشی‌های مذهبی دیده می شود.

● تکیه‌ی پیرعلی: این بنا با طول ۲۷ و عرض ۷ متر در محله‌ی گابنه شهر لاهیجان و در کنار بقعه‌ی پیرعلی قرار دارد و دارای شش ستون در ضلع شمالی است که بار سنگین سربندی را به همراه دیوارهای حمال، تحمل می کند. سربندی بنا توسط سرشیرهایی که لبه‌های آن‌ها پخ خورده و تزیین

شده به صورت سه پشته احداث شده است. تیرهای قطوری در داخل سربندی به کار رفته که کمک زیادی به حفظ تعادل دامنه سربندی می‌کند. در داخل بنا آثاری از نقاشی، بر روی اندود گچی دیوارها به چشم می‌خورد.

● **بقعه ملا پیر شمس الدین:** این بقعه در ابتدای روستای لاشیدان قرار دارد. بنا از خارج به ابعاد 720×730 سانتی‌متر است. کف بقعه از کاشی‌های سبز رنگ مفروش شده و دور تا دور از ازاره‌ی آن را از کاشی گل دار به ارتفاع 104 سانتی‌متر، در هفت ردیف، ساخته‌اند. ورودی بقعه از ضلع جنوبی است که بالای آن خنگی نورگیر دارد. بر هر یک از دیوارهای داخلی بقعه سه طاق‌نمای بلند با طاق‌جناغی قرار دارد. ابیاتی از هفت‌بند محتشم کاشانی در دو ردیف، در بالای طاق‌نما دیده می‌شود. در پایین این اشعار، مجالسی از نقاشی‌های مذهبی است. سقف آن واشان‌کشی و پلکوبی و بام سراسر بنا سفال‌پوش است. بر بدنه‌ی خارجی دیوار بقعه، مجالسی از نقاشی‌های مذهبی و در حاشیه‌ی زیر سقف، ابیاتی از هفت‌بند محتشم کاشانی است. پایین دیوارها و سه فیلپای ایوان‌ها، ازاره‌ای از کاشی دوره‌ی قاجار است.

● **مسجد جامع لاهیجان:** این مسجد در مقابل حمام گلشن و بقعه‌ی چهار پادشاهان قرار دارد. بنای کنونی مسجد به شکل مستطیل است. ورودی اصلی آن در ضلع شرقی، این مسجد را به مرکز « محله میدان » ارتباط می‌دهد. بنای مسجد جامع به سبک معماری جدید ساخته شده و بالای مسجد، مناره‌ای کوتاه و قدیمی دارد که در سال‌های اخیر مرمت شده است.

● حمام گلشن: حمام گلشن لاهیجان در محله‌ی میدان، و در مقابل مسجد جامع و مقابر چهار پادشاهان قرار دارد. این حمام در سال ۱۲۳۹ ه. ق، توسط حاج علی‌اکبر حاکم لاهیجان ساخته شد. بنای حمام نقشه‌ی کثیر‌الاصلای دارد و برای ساخت آن از آجر قرمز محلی، ساروج و گل آهک استفاده شده است. وسیع‌ترین قسمت بنا صحن حمام است.

گند میانی حمام در حدود ۸ متر ارتفاع دارد و حباب‌هایی بر روی آن کار گذاشته شده که نور داخل حمام را تأمین می‌کند. در فاصله‌ی طاق‌های جناغی و دیوارهای جانبی، گنبد‌های کوچکی به صورت کاسه برگردان، به ارتفاع حدود ۳/۵ متر، فضاهای فوقانی را مسقف می‌سازد. در شمال شرقی صحن، دو هشتی وجود دارد. در قسمت‌های مختلف حمام، معمار با استفاده از اسلوب‌های خاص و با انواع آجرچینی، به مسقف کردن بنا همت گماشته است. گرم‌خانه‌های آن در قسمت فوقانی قرار دارند. خزانه یا مخزن آب گرم‌خانه که بین هشتی‌ها قرار گرفته، دارای گنبد با فیل‌پوش‌هایی در چهار کنج است. امروزه این حمام فعال است و سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گیلان، در طی سال‌های اخیر، اقدام به مرمت و بازسازی این بنا کرده است.

● موزه‌ی تاریخ چای ایران: موزه‌ی تاریخ چای ایران، در شهر لاهیجان، خیابان کاشف‌شرفی، رویه‌روی ایستگاه کشاورزی، بر روی تپه‌ای بلند قرار دارد. در گذشته مزار کاشف‌السلطنه بر روی تپه‌ای از بوته‌های سبز چای، در همین مکان قرار داشت. در سال ۱۳۳۵، بنای فعلی به سبک معماری مدرن طراحی شد و به همت انجمن آثار ملی، با اسکلتی از بتن و نمای سنگ تیشه‌ای طوسی رنگ، با زیر بنای ۵۱۲ متر مربع ساخته شد.

از سال ۱۳۷۱ کل مجموعه به سازمان میراث فرهنگی کشور واگذار شد و تالار مستطیل شکل نسبتاً وسیعی - در جوار برج آرامگاه - برای احداث موزه‌ی چای ایران در نظر گرفته شد. موزه در سال ۱۳۷۵ آماده‌ی بهره‌برداری شد. موزه‌ی چای دارای سه قسمت است. قسمت آرامگاه که با برجی مرتفع و چهارگوش در غرب و تالار اصلی که با دو اتاق به ابعاد حدود ۱۴ متر مربع، در شرق جای دارند. ورودی اصلی بنا در قسمت شرق است. تالار اصلی توسط یک طبقه‌ی چوبی به دو بخش فوقانی و تحتانی تقسیم می‌شود. کاشف‌السلطنه پس از اتمام تحصیلات در اروپا، در تاریخ ۱۳۱۴ ق، در سن ۳۵ سالگی به سمت قنسولی ایران به هندوستان رفت. او در هند فن زراعت چای را آموخت و این محصول گرانبها را به ایران آورد و چای‌کاری را در ایران رواج داد. موزه‌ی تاریخی چای ایران، به استثنای روزهای دوشنبه، همه روزه برای بازدید عموم، باز است.

• **پل خشتی لاهیجان:** این پل در منتهی‌الیه شمال غربی شهر لاهیجان، در محله‌ی پرده‌سر، بر روی رودخانه‌ی شیم‌رود احداث شده است. بنای اصلی پل را متعلق به دوره‌ی کیائیان (صفویه) می‌دانند. در زمان قاجار، این پل توسط حاج جعفرخان مرمت شده است. جهت پل شمال غربی و جنوب شرقی است و دارای دو دهانه‌ی بزرگ با طاق جناغی است. در قسمت پایه‌ی میانی پل، سیل برگردان دیده می‌شود. طول آن ۵۰، عرض آن $\frac{4}{5}$ و ارتفاع تقریبی آن ۱۱ متر است. پل دارای یک سطح آبروی مسطح و دو سطح شیب‌دار جانبی است، که کف آن با قلوه‌سنگ‌های رودخانه‌ای مفروش شده است. از مصالح به کار رفته در ساخت پل می‌توان به آجر، سنگ، ملات ساروج و آهک اشاره کرد.

● پل خشته نالکیاشهر لاهیجان: این پل قاجاری در حد فاصل بین روستای نالکیاشهر و لیالستان، در فاصله‌ی دو کیلومتری جاده‌ی اصلی لاهیجان به لنگرود قرار دارد و بانی آن حاج یحیی نامی است. او هنگام ساخت جاده‌ای که مناطق غرب گیلان را به فرح آبادِ ساری متصل می‌کرد، این پل را ساخت. مصالح آن از آجر، سنگ و ساروج است. این پل یک طاق بزرگ مرکزی و دو طاق کوچک در طرفین و چند موج برگردان دارد، طول پل ۲۵ و عرض آن، با احتساب دست اندازها، $\frac{3}{80}$ متر و ارتفاع آن تا سطح موجی شکل، $\frac{7}{5}$ متر است.

● خانه‌ی محمد صادقی: این خانه داخل بافت تاریخی شهر لاهیجان، در کوچه‌ی توکلی قرار دارد و دارای یک تالار و شاهنشین با طاق گنبده و سقف مقرنس کاری شده و اُرسی‌های مشبک است. اتاق‌های جانبی نیز دارای تزیینات و نقاشی گچ بری است. تزیینات این بنا بسیار ظریف و استادانه اجرا شده و مشخصه‌ی یک معماری دوره‌ی قاجار در گیلان است؛ دو در ورودی به شاهنشین راه پیدا می‌کند. بر بالای درها، پنجره‌های مشبک نصب شده و یک نوار مقرنس، ایوان را احاطه کرده و ایوان دارای دو ستون چوبی است. قسمت بالای ستون‌ها، با نقوش مختلف تزیین شده است. چهار لنگه در بسیار نفیس با نقش گل و بوته، تالار را به اتاق‌های جنبی ارتباط می‌دهد. طاقچه‌ها و ... همه دارای نقش‌های تزیینی با رنگ و روغن است.

● خانه‌ی محمد وزیری: این بنا در محله‌ی گابنه و در مجاورت منازل مسکونی که اغلب دارای قدامت قاجاری است، قرار دارد. بنا در دو طبقه با

نقشه‌ی مستطیل شکل، از آجر، گچ و خاک ساخته شده است. سقف بنا شیروانی و سفالی است.

● خانه‌ی بهرام مخصوصی: این بنای دوره‌ی قاجار، در داخل محله‌ی قدیمی پرده‌سر قرار دارد. بنا با زیربنای ۱۶۰ مترمربع با نمای متقارن و بازشوهای ارسی و نقشه‌ی مستطیل شکل، با مصالحی از آجر، گچ، چوب و سفال ساخته شده است. عمدترين تزيينات آن را، کارهای چوبی ظريف و زيبای ارسی‌ها، سرستون‌ها و سرشيرها تشکيل می‌دهند. پوشش دیوارهای ساختمان با تزيينات گچ‌رنگ است و حوضی در حیاط آن وجود دارد. بنا در دو طبقه دارای فضاهای متعدد است.

● خانه‌ی کیا موسوی اصمیعی: این بنا در داخل بافت قدیم لاهیجان، خیابان کاشف غربی قرار دارد. مصالح آن از آجر، چوب، سنگ و ملات آهک است. بام آن سفال‌پوش است و از مصالحی مانند خشت و چوب برای تزيينات در و پنجره‌ی آن استفاده کرده‌اند. بنا در دو طبقه بر روی دیوارهای ضخیم و در جهت شرقی - غربی استقرار یافته. نمای اصلی بنا به تبعیت از ویژگی‌های اقلیمی منطقه به سمت جنوب بوده و با تزيينات و تناسبات خارق‌العاده آراسته شده است. این بنا دارای گچ‌بری‌ها و نقاشی‌های بسیار زیبا در داخل ساختمان است.

● سایر جاذبه‌ها: بقعه‌ی پیر علی، بقعه‌ی آقا سید ابراهیم، حسینیه‌ی پرده‌سر، حمام قدیمی پرده‌سر، قلعه‌ی دیزبن، بقعه‌ی آقا سید ابراهیم (معروف به چهل تن)، بقعه‌ی میر شهید، بقعه‌ی سیدعلی کیا.

لنگرود

شهرستان لنگرود در ۶۰ کیلومتری شرق استان گیلان قرار دارد. این شهرستان از سمت غرب و شمال غرب به لاهیجان، از سمت جنوب و شرق با شهرستان‌های املش و رودسر و از سمت شمال شرقی با دریای خزر هم‌جوار است.

• **عمارت سیگارودی:** عمارت سیگارودی یکی از بناهای ارزشمند روستای سیگارود شهرستان لنگرود است این بنا در دو طبقه، سقف سفالین و اتاق‌های تودرتو، دارای اتاق حسینه با نقوش گچبری بسیار زیبا است. مصالح به کار رفته در عمارت سیگارودی عموماً از گچ، شیشه، سفال، چوب، کاه‌گل و آجر است. آجر اصلی‌ترین مصالح بنا و بیشترین مصرف را داشته و اسکلت اصلی بنا با آن شکل گرفته، تمام درهای این خانه از چوب است و با نورگیرهای شیشه‌ای مزین گشته است. ورودی بنا از سمت جاده است که بدون حصارکشی می‌باشد. تزیینات در نمای ساختمان به صورت شیر مهرهای خراطی شده و ارسی‌های مشبک با شیشه‌های رنگین و هم‌چنین گچبری‌های زیبا همراه با شومینه‌ها در اتاق حسینیه که بسیار زیبا می‌باشد. زیباترین تزیینات در اتاق حسینیه عمارت سیگارودی است که به نظر می‌رسد این قسمت به عنوان اتاق اصلی ساختمان محسوب می‌شد. در پای دیوارهای این اتاق دارای تزیینات نقاشی در داخل قاب‌های مختلف دیده می‌شود.

● مجموعه‌ی تاریخی آقا سید حسین: مجموعه‌ی بناهای آقا سید حسین، شامل؛ مسجد، بقعه، سقاخانه و مقبره‌ی خانوادگی منجم باشی، در فاصله‌ی ۲۰۰ متری شرق رودخانه‌ی لنگرود و در کنار بازار قدیمی شهر، در فضکالی محله قرار دارد. بقعه‌ی آقا سید حسین، به شکل مربع، شامل اتاق مرکزی و ایوان‌هایی در دو طرف جنوبی و شرقی و فضای حسینیه مانندی در جهت‌های شمالی و غربی است. این بنا، در گذشته دارای چهار ایوان بود، ولی بعدها ایوان‌های شمالی و غربی تبدیل به حسینیه شد. از ارده دیوارهای حرم و ایوان‌ها دارای کاشی‌کاری عصر تیموری، صفوی و قاجار است. درهای بقعه از قدمت زیادی برخوردارند و دارای کتیبه‌هایی با آیات قرآنی هستند. تاریخ کتیبه ۱۲۰۰ و ۱۲۷۲ قمری را نشان می‌دهد. بر دیوارهای ایوان، دیوارنگارهای مذهبی از واقعه‌ی کربلا، نقش بسته است. بر حاشیه‌ی بالای دیوار، اشعاری از محتمم کاشانی که چجوری شده، به چشم می‌خورد.

مسجد آقا سید حسین، ۱۴ متر طول و ۱۳ متر عرض دارد و قسمت‌های زیادی از آن در سال‌های اخیر بازسازی شده است. این مسجد ستون‌هایی از جنس چوب به شکل چهارگوش در طرفین ایوان‌ها دارد. دری با کتیبه‌ای به خط محمد حسین طالقانی به تاریخ ۱۲۷۷ ق، در این مجموعه دیده می‌شود. سقاخانه‌ای نیز به صورت بنای مستطیل شکل دارد که بر روی دیوار داخلی آن، چهار مجلس از رویدادهای قیام کربلا - در قالب کاشی - نقاشی شده است. نقاشی کاشی‌ها اثر عبدالله نامی به تاریخ ۱۳۲۰ قمری است.

● بقعه‌ی ملات: در فاصله‌ی ۸ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان لنگرود، مدفن دوازده تن از سادات کیایی قرار دارد، که به امامزادگان ملاط شهرت

دارند. این بنا در گذشته به صورت چهارگوش با ایوان‌هایی در اطراف بود که در حاشیه‌ی ایوان‌ها، ستون‌های چوبی قرار داشت و نقوش مذهبی آن، از بهترین نمونه‌های نقاشی‌های مذهبی در گیلان بود. متأسفانه در طی چند سال اخیر، بنای بقیه با مجموعه‌ی اطراف آن را تخریب کرده و به جای آن بنای جدیدی ساختند.

- خانه‌ی حسینیه‌ی تحویلداری: این بنا در مرکز محله‌ی قدیم شلمان، در مجاورت مسجد و حسینیه و در فاصله‌ی ۲۵۰ متری گورستان و امامزاده سید ستون قرار دارد. بنا متعلق به خانواده‌ای مذهبی و عالم است که توسط حاج نعمت‌الله، در اواخر دوره‌ی قاجار ساخته شده است. نقشه‌ی ساختمان به شکل مستطیل و جهت‌گیری آن در راستای شرقی - غربی است و در دو طبقه‌ی هم‌کف و اول ساخته شده است. مصالح به کار رفته در این بنا عموماً از گچ، شیشه، سفال، چوب، کاهگل و آجر است. سریندی (دامنه) بنا برای جلوگیری از برخورد رده باران با بدنه‌ی ساختمان، به صورت سرشار خراطی شده و در سه طبقه در این بنا دیده می‌شود. پوشش سفال سریندی بنا به رنگ قهوه‌ای بوده و به شکل نگینی در فضای سبز محیط، جلوه‌نمایی می‌کند. تمام ورودی‌های طبقه‌ی هم‌کف، رو به سمت شرق باز می‌شود. تزیینات در نمای ساختمان، به صورت سرشارهای خراطی شده، مقرنس‌کاری، ارسی‌های مشبك با شیشه‌های رنگین و گل‌میخ‌ها در اتصالات درها و هم‌چنین گچ‌بری‌های زیبا با آئینه‌کاری هستند. این بنا سال‌ها مسکونی بود و در ایام محرم و صفر به عنوان حسینیه مورد استفاده قرار می‌گرفت.

● پل خشتی لنگرود: این پل بر روی رودخانه‌ی لنگرود در مسیر راه قدیمی لاهیجان به لنگرود و در مرکز شهر، در نزدیکی بازار ساخته شده است و محلات قدیمی را پشت و انزلی محله را به فشکالی محله متصل می‌کند. این پل دارای دو دهانه با طاق جناغی نسبتاً کند است که از یک قسمت مسطح میانی، به طول ۱۵/۱ متر و دو سطح جانبی شبیه دار تشکیل شده و هر کدام ۱۰ متر طول دارد. سطح روی پل از سنگ فرش پوشیده شده و بر بدنی جانبی پل، محل نصب کتیبه‌ای به چشم می‌خورد که در حال حاضر نشانی از کتیبه وجود ندارد. با توجه به سبک بنا و شکل ظاهری پل، می‌توان قدمت آن را به دوره‌ی تیموری و صفوی نسبت داد.

بر روی پایه‌ی پل، بالاتر از موج شکن‌ها، یک دهانه‌ی کوچک با طاق جناغی به عرض ۱/۲ و ارتفاع ۲/۱۰ متر تعییه شده که هنگام افزایش آب، از فشار واردہ بر پل می‌کاهد و جریان آب را آسان‌تر می‌کند. این پل در سال‌های ۱۳۵۶-۱۳۵۴ توسط، دفتر فنی حفاظت آثار باستانی مرمت شده است.

● پل خشتی بلوردکان (بلاردکان): این پل دوره‌ی صفوی، در روستای بلوردکان از توابع دهستان لات لیل و در ۱۲ کیلومتری جنوب غربی شهر املش، بر روی رودخانه‌ی سیاه‌رود و زیل‌بره واقع شده است. این پل دارای یک دهانه‌ی بزرگ و دو دهانه‌ی کوچک در طرفین، به طول ۵۰ و عرض ۵ متر است. متأسفانه دهانه‌ی بزرگ آن تخریب شده است. مصالح به کار رفته در پل، تلفیقی از آجر و سنگ است که زیبایی خاصی به بنا بخشیده است. این نوع معماری را می‌توان مختص این منطقه دانست.

● خانه‌ی منجم باشی: مجموعه‌ی منجم باشی در بافت قدیمی شهر لنگرود، و در سبز میدان شهر قرار دارد و دسترسی به این بنا از طریق جاده‌ای آسفالتی که از ابتدای جاده‌ی چمخاله جدا می‌شود، میسر است. این بنا از مصالحی مانند چوب، گچ، آجر، کاشی، سفال بام و شیشه ساخته شده است و فرم کلی آن به صورت مجموعه‌ای به هم پیوسته است. بنا در گذشته به عنوان یک مجموعه‌ی حکومتی و جهت اسکان افراد خانواده‌ی منجم باشی مورد بهره‌برداری قرار می‌گرفت، ولی امروزه به دلیل قدمت زیاد آن و کوچ و رثه به شهرهای دیگر، بیشتر به صورت متروکه در آمده و هرازگاهی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این بنا دارای گچبری، کاشی کاری، ارسی‌های مشبك زیبا و نقاشی‌های ظریف روی چوب - در داخل اتاق‌های پذیرایی - است.

● خانه‌ی میررضا: این بنا در مجاورت جاده‌ی لنگرود - رودسر و رو به روی مسجد امام حسین و نبش خیابان شهید ثابت قرار دارد. بنا مستطیل شکل بوده و از دو طبقه تشکیل شده و در ضلع‌های شمالی و جنوبی دارای ایوان است. به گفته‌ی مالکین، مساحت این بنا در گذشته دو برابر بنای فعلی بوده است. داشتن ایوان، نرده‌های چوبی و استفاده از سبک معماری سنتی و داشتن نقاشی‌هایی به سبک خاص در اتاق اصلی حسینیه، از ویژگی‌های خاص این خانه‌ی تاریخی است. با توجه به اسناد و مدارک به دست آمده، قدمت این بنا به دوره‌ی قاجاریه می‌رسد.

● منزل دریابیگی در لنگرود: یکی از منازل قدیمی شهرستان لنگرود، منزل دریابیگی از خانواده‌های سرشناس گیلان است. این بنا دارای دیوار آجری بلندی است که دو طرف آن، به دو بخش برج مانند ختم می‌شود.

بنا از دو طبقه تشکیل شده و اتاق‌های طبقه‌ی بالا دارای ارسی‌های چوبی مشبك است، درها به دالان و هشتی کوچکی راه می‌یابد که به حیاط منتهی می‌شود. بنای اصلی، مقابل در ورودی قرار گرفته و شامل دو طبقه است. که هر طبقه سه اتاق دارد. جلوی هر طبقه، ایوان چوبی زیبایی به چشم می‌خورد. در ساختن ایوان‌ها نهایت ظرافت و دقیقت به کار رفته است. تالار شاهنشین بنا، سراسر مقرنس‌کاری شده و دارای گچ‌بری و نقاشی‌های بوته‌ها و نقش پرندگان به شکل استادانه‌ای نقاشی شده است. بر دو طرف هر یک از این درها طاقچه‌هایی قرار گرفته، که داخل آن، آینه‌های سنگی قدیمی نصب شده است. این بنا از نظر تزیینات داخلی آن، از آثار تاریخی مهم گیلان به شمار می‌رود.

- سایر جاذبه‌ها: امامزاده پانصد سو، بقعه‌ی متبرکه‌ی آقا سید ستون و سید کریم شلمان، باغ تاریخی شلمان، عمارت قدیمی سیگارودی شلمان، ساختمان قدیمی میرفضل میررضا در کیاکلایه، غار لیارو، ساختمان قدیمی نیکوکار، عمارت قدیمی در اتاقور، محوطه‌ی باستانی کهنه سره تیکسولیل، گورستان‌های باستانی ارباب گردن و پشته سرالیارو، قلعه امیراعلم، امامزاده‌گان شصتن رود (شاه نجف).

ماسال

ماسال در شمال غربی گیلان و در جنوب غربی تالش قرار دارد. از شمال به رضوان شهر، از غرب و جنوب به خلخال و از شرق به فومن و صومعه سرا محدود است.

• امامزاده چسلی: این امامزاده در روستایی به همین نام در ۱۰ کیلومتری جنوب غرب شهر ماسال قرار دارد و راه دسترسی به آن، از مسیر اصلی بیلاقات ماسال در جنوب غرب شهر به سوی ارتفاعات است. بنای امامزاده به شکل مربع است. ستون‌های ایوان، دارای تزیینات خراطی شده‌ی مشابهی هستند. ابعاد مقبره‌ی امامزاده $\frac{3}{45 \times 3}$ متر است. در داخل مقبره یک ضریحی چوبی بر روی گور مشاهده می‌شود که ابعاد آن 2×1 متر است. در محوطه‌ی اطراف امامزاده، گورهای متعددی به چشم می‌خورد.

• امامزاده شالما: امامزاده شالما در مرکز روستای شالما و در ۱۰ کیلومتری جنوب غرب شهر ماسال قرار دارد. بنای اولیه‌ی امامزاده شالما، هم‌چون دیگر امامزاده‌های قدیمی گیلان، بنایی چوبی بود، ولی امروزه بر اثر ساخت و سازهای جدید، این امامزاده در داخل یک بنای تازه‌ساز قرار گرفته است. در ۱۰۰ متری این امامزاده، در محدوده‌ی داخل روستا، آثار گورهایی که با تخته سنگ‌های مسطح، دیوارسازی و مسقف شده‌اند، دیده می‌شود. بر اساس شجره‌نامه‌ی موجود، این محل مدفن دو تن به نام‌های سید رضا علی و سید محمد علی، از پسران امام موسی بن جعفر (ع) هستند.

• امامزاده شفیع: این امامزاده در فاصله‌ی ۹ کیلومتری شمال غرب ماسال و ۳۵۰۰ متری غرب شهر شاندرمن، در مسیر جاده‌ای که به ییلاقات جنوبی ماسال منتهی می‌شود، قرار گرفته است. بنای امامزاده شفیع، بنایی است چوبی، به ابعاد $۷۵ \times ۳ / ۹۵$ متر و دیوارهای آن دارای تزیینات مشبک به صورت هشت‌ضلعی، لوزی و مربع است.

• قلعه‌ی تاسکوه: این قلعه در ۵ کیلومتری شرق و جنوب شرق، به خط مستقیم از شهر ماسال قرار دارد و راه دسترسی به آن از طریق جاده‌ی ماسال به سمت تاسکو میسر است. این محوطه متشکل از رأس دو تپه‌ی متصل به هم است که توسط باریکه‌ای به هم پیوند می‌خورند. بخش‌هایی از رأس این تپه‌ها، طبیعی و مسطح است. بر سطح این محوطه، سنگ‌های بزرگ و کوچکی به چشم می‌خورد، ترتیب قرارگیری برخی از آن‌ها تقریباً منظم و مستطیل شکل است. تراکم سنگ‌ها بر رأس برجستگی‌های شمالی بیشتر است.

• قلعه‌کول ماسال: نام قلعه، برگرفته از نام روستایی به همین نام است که در فاصله‌ی ۲ کیلومتری جنوب شهر ماسال قرار دارد و راه دسترسی به آن، مسیر جاده‌ی آسفالتی ماسال به کیشخانی است. محوطه‌ی قلعه‌کول بر بالای بستر تپه‌ی طبیعی بزرگی قرار دارد و ارتفاع آن از سطح زمین‌های اطراف حدود ۳۰ تا ۳۵ متر است. این محوطه در بالا، دارای سطح نسبتاً مسطحی است که به صورت پشته‌ی کشیده دیده می‌شود. این محوطه‌ی مسطح از ۳ جهت توسط شیب‌های تند در میان گرفته شده است.

• خانه‌ی وراث رحیمی: این خانه در ۱۰ کیلومتری جنوب شهر ماسال و در روستای بی‌تم و در ارتفاع ۱۰ متری نسبت به سطح دریای آزاد قرار دارد و مربوط به دوره‌ی قاجار است. ساختمان در دو طبقه و به صورت قرینه، دارای اناق‌های متعدد و تو در تو است. مصالح بنا از چوب، سنگ و ملات گل است. در ساخت این بنا، کاملاً از شیوه‌ی معماری سنتی بناهای شرق گیلان، الگوبرداری شده است.

• محوطه‌ی باستانی اسبه‌ریسه: محوطه‌ی باستانی اسبه‌ریسه در فاصله‌ی ۱۳ کیلومتری، به خط مستقیم، در جنوب غرب شهر ماسال واقع شده و مسیر دسترسی به آن از طریق جاده‌ی آسفالتی ماسال به شالما است. محوطه‌ی تاریخی اسبه‌ریسه همان محدوده‌ی کنونی روستای اسبه‌ریسه و بخشی از دره‌ی ماسال است. این محوطه شیب نسبتاً کمی دارد. در سطح این محوطه، انبوهی از سفالینه‌های مربوط به ادوار مختلف و هم‌چنین قبور سنگی به شکل مستطیل مشاهده می‌شود.

• محوطه‌ی باستانی خرزن پشت: این محوطه در فاصله‌ی حدود ۱۴ کیلومتری، به خط مستقیم، در جنوب غرب شهر ماسال واقع شده و راه دسترسی به آن از مسیر ماسال به شالما و ادامه‌ی آن به سوی ییلاقات بالاتر است. این محوطه به صورت برجستگی کوتاهی با سطح فوقانی نسبتاً مسطح است. جاده‌ی خاکی فوق، بخش شمال این برجستگی را قطع و دیواره‌ای به ارتفاع ۱ تا ۴ متر در آن ایجاد کرده است. بر سطح این محوطه آثار بسیاری از سنگ‌چین‌های گور، به شکل‌های بیضوی، دایره‌ای، مربعی و مستطیلی دیده می‌شود. محوطه‌ی خرزن پشت در

مجموع از نظر حفاظتی در وضعیت نسبتاً خطرناکی قرار دارد.

● بیلاق تاریخی شهرگاه ماسوله‌خانی: بیلاق شهرگاه ماسوله‌خانی، در حدود ۸ کیلومتری جنوب غرب ماسال و بعد از روستای شالما در ۱ کیلومتری شمال غرب روستای ماسوله‌خانی قرار دارد و دارای چشم‌اندازی بسیار زیبا و دیدنی است.

● بیلاق تاریخی شاندرمین لار: بیلاق شاندرمین لار در حدود ۱۷ کیلومتری غرب و جنوب غرب از ماسال و در نواحی کوهستانی واقع شده، و راه دسترسی به آن از طریق مسیر آسفالتی ماسال - شالما است. فاصله‌ی این بیلاق تا شهر ماسال ۳۳ کیلومتر، از طریق جاده‌ی کوهستانی است. این بیلاق دارای گورستان باستانی و محوطه‌ی تاریخی است.

● سایر جاذبه‌ها: منطقه‌ی یادمانی مشهد میرزا (محل شهادت میرزا کوچک‌خان)، مناطق بیلاقی تاریخی سنگ لبت، غار اویشو و خشکه دریا.

کتاب‌نامه

- ابراهیم‌زاده، رفیه و کبری طارمی. «نگاهی به یکی از حمام‌های قدیمی رشت (حمام حاج آقا بزرگ)» فرهنگ اجتماعی، سال پنجم، شماره ۲۰-۱۹، ۱۳۸۲.
- ادیب عباسی، منصور. لاهیجان شهر من: نگرشی تاریخی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی. انتشارات شادمان، ۱۳۸۲.
- اصلاح عربانی، ابراهیم. گیلان در تقسیمات کشوری، در کتاب گیلان به کوشش گروه پژوهش‌گران ایران، جلد ۱ و ۲ و ۳، سال ۱۳۸۰.
- اصلاحی قاسم آبادیان، قاسم. پلهای تاریخی شرق گیلان. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۱ (پایان نامه).
- پور احمد جكتاجی، محمد. «بقاع متبرکه و اماکن مذهبی در گیلان». کتاب گیلان، به کوشش ابراهیم اصلاح عربانی، چاپ دوم، ۱۳۸۰.
- جهانی، ولی. شناسایی و بررسی تحلیلی بنای تاریخی اسپی مزگت رضوان شهر. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۳ (پایان نامه).
- جهانی، ولی. قلعه‌های گیلان، رشت، نشر فرهنگ ایلیا، ۱۳۸۵.
- جهانی، ولی. «مروری بر موزه‌های گیلان» فرهنگ گیلان، سال ششم، شماره ۲۴-۲۳، ۱۳۸۳.
- جهانی، ولی. «معرفی مساجد تاریخی رضوان شهر». خلاصه‌ی مقالات نخستین همایش علمی فرهنگ و تمدن تالش، ۱۳۸۳.
- جهانی، ولی. «نظری به آثار ثبت شده در شهرستان لنگرود». همایش لنگرودشناسی، به کوشش محمد حسن‌پور، اداره کل فرهنگ ارشاد اسلامی گیلان، ۱۳۸۲.
- حسین نیا، عبدالمجید و فاطمه اردستانی. «نگرشی به جغرافیای لنگرود و رانکسو». در: مجموعه مقالات فرهنگی و پژوهشی لنگرودشناسی، به کوشش محمد حسن‌پور، ۱۳۸۴.

- خلعتبری، محمدرضا. کاوش‌های باستان‌شناسی در محوطه‌های باستانی تالش. تهران، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری کشور، ۱۳۸۲.
- خلعتبری، محمدرضا. کاوش‌های باستان‌شناسی در محوطه‌های باستانی تول تالش. تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، پژوهشکده باستان‌شناسی، ۱۳۸۳.
- خلعتبری، محمدرضا. کاوش‌های باستان‌شناسی در محوطه‌های باستانی وسکه و میان‌رود. تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، پژوهشکده باستان‌شناسی، ۱۳۸۳.
- دایرةالمعارف بناهای تاریخی در دوره‌ی اسلامی (بناهای آرامگاهی). حوزه هنری پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی، سال ۱۳۷۷.
- راهنمای گردشگری استان گیلان. رشت، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گیلان، ۱۳۸۴.
- رامین، شهرام. کاوش در قلعه‌رودخان. آرشیو سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گیلان، ۱۳۸۳.
- روستایی، کوروش. بررسی آثار فرهنگی تاریخی شهرستان ماسال، آرشیو سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گیلان، ۱۳۸۴.
- زیدی، محسن. بررسی و شناسایی آثار تاریخی شهرستان صومعه سرا. آرشیو سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گیلان، ۱۳۸۱.
- ستوده، منوچهر. از آستارا تا استرآباد. تهران، ج ۱۹، انجمن آثار ملی.
- سیمای اقتصادی، اجتماعی، شهرستان‌های استان گیلان. رشت، سازمان برنامه و بودجه استان گیلان، ۱۳۷۷.
- سیمای میراث فرهنگی گیلان. تهران، اداره‌ی کل آموزش، انتشارات و تولیدات سازمان میراث فرهنگی و گردشگری کشور، ۱۳۸۰.
- شفیعی، بیژن. «گردشگری فرهنگی و جاذبه‌های آن در استان گیلان». فصل‌نامه پژوهشی فرهنگی و اجتماعی، شماره ۲۰ و ۱۹، ۱۳۸۲.
- عدالت، داود. «بررسی سوابق فرهنگی - تاریخی بناهای قدیمی شهرستان آستارا».

گیلهوا، ۱۳۸۳.

- فرهنگ گیلان، فصل‌نامه پژوهشی فرهنگی، اجتماعی اداره کل ارشاد اسلامی گیلان، شماره ۶ و ۵ - ۱۰ و ۱۵ - ۱۶ و ۱۹ - ۲۰ و ۲۴، ۱۳۸۱ - ۱۳۸۰.
- فصل‌نامه تحقیقات تالش، سال اول، شماره ۴ - تابستان ۱۳۸۱.
- فقیه محمدی جلالی، محمد مهدی. «سیمای کوچان». بررسی تاریخ جغرافیایی آستانه اشرفیه، ج ۱ و ۲، ۱۳۸۲.
- فلاحیان، یوسف. گزارش بورس شناسایی حوزه رودخانه شاهرود، به مرکزیت عمارلو. آرشیو، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گیلان، ۱۳۸۲.
- فلاحیان، یوسف. «مسجد و بقعه آقا سید حسین لنگرود». در: مسجد، سال دوازدهم، شماره ۶۸، ۱۳۸۲.
- فهیمی، حمید. فرهنگ عصر آهن در کرانه‌های جنوب غربی دریای خزر از دیدگاه باستان‌شناسی. تهران، انتشارات سمیرا، ۱۳۸۱.
- کاظمی، ثریا. کاشف‌السلطنه، پدر چای ایران. تهران، نشر سایه، ۱۳۷۲.
- کریمی تیمجانی، حسن. تاریخ رانکوه. انتشارات آن، سال ۱۳۸۲.
- کشاورز خالقی، فاطمه. «اسبی مزگت». اثر، شماره ۳۶ - ۳۷.
- کشاورز خالقی، فاطمه. «پل‌های بین شهری و پل‌های تاریخی». مجموعه مقالات دومین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران، ج ۴، ۱۳۷۸.
- گزارش‌های باستان‌شناسی، شماره ۲، ویراستار حمید فهیمی، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، پژوهشگاه، ۱۳۷۶.
- گزارش مربوط به ثبت بقعه‌ی امیر شهید، در فهرست آثار ملی کشور. تهیه تنظیم ولی جهانی، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گیلان، واحد بررسی شناسایی، ۱۳۸۴.
- گزارش مربوط به ثبت بقعه‌ی چهل ستون، در فهرست آثار ملی کشور. تهیه تنظیم ولی جهانی، علی هاشمی فر. آرشیو سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گیلان.
- گیلان سرزمین سبز؛ راهنمای گردشگری استان گیلان. سازمان میراث فرهنگی و

- گردشگری گیلان، ۱۳۸۴.
- مجموعه مقالات دومین کنگره تاریخی معماری و شهرسازی ایران. ج ۴، ارگ به، ۱۳۷۸.
- مخلصی، محمد علی. پلهای قدیمی ایران. تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه)، ۱۳۷۹.
- موسوی، محمود. «بناهای تاریخی گیلان». کتاب گیلان، ج ۱، ۱۳۸۰.
- موسوی، محمود و ولی جهانی. گزارش بررسی شناسایی آثار تاریخی شهرستان سیاهکل. رشت، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گیلان، ۱۳۸۴.
- موسوی، محمود و ولی جهانی. گزارش بررسی شناسایی آثار تاریخی شهرستان لاهیجان. رشت، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری گیلان، ۱۳۸۴.
- مهدیزاده، احمد. «معنای رشت در فرهنگ‌های لفت». سال پنجم، شماره ۲۰ - ۱۹.
- میر صالحی، میرمهدی. کاوش و گمانه‌زنی در حمام تاریخی دیلمان. آرشیو میراث فرهنگی و گردشگری گیلان، ۱۳۸۲.
- میر صالحی، میرمهدی. کاوش در قلعه لیسار. آرشیو میراث فرهنگی و گردشگری گیلان، ۱۳۸۲.
- نگهبان، عزت‌اله. ظروف فلزی مارلیک. تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، (پژوهشگاه)، ۱۳۶۸.
- نوکنده، جبرئیل و حمید فهیمی. «پژوهش‌های باستان‌شناسی هیأت مشترک ایران ژاپن در کرانه‌ی باختری سفیدرود». گزارش‌های باستان‌شناسی شماره «۲۲»، تهران، پژوهشکده باستان‌شناسی، ۱۳۸۲.
- ه. ل. رابینو. فرمان‌روایان گیلان. ترجمه‌ی م. پ. جکتاجی و رضا مدنی، رشت گیلکان، ۱۳۶۹.
- ه. ل. رابینو. ولايات دارالمرز ایران گیلان. ترجمه‌ی جعفر خمامی‌زاده، رشت طاعتی، ۱۳۷۴.
- یگانه چالکی. جغرافیای تاریخی اشکور. نشر تابان، ۱۳۸۱.

نمایه

استخر خورگام	۶۸	آتشکده ۲۹
اشکور سفلی	۸۰، ۷۴	آثار قدیمی در لشکرگاه شفت ۸۵
اگری بوجاق	۳۸	آرامگاه استاد محمد معین ۲۱
امام	۲۸، ۲۲	آرامگاه پورداود ۴۷
امامزادگان ملاط	۱۰۸	آرامگاه سید شرفشاه ۵۸
امامزاده آقا سید کاظم	۲۵	آرامگاه میرزا کوچک خان ۴۶
امامزاده ابراهیم	۸۳	آستانه ۱۷ - ۱۹
امامزاده ابراهیم کانروود	۱۹	آستانه‌ی اشرفیه ۲۰ - ۲۳
امامزاده اسحاق	۸۴	آفسرا ۴۹
امامزاده پانصد سو	۱۱۲	آقاجان لاھیجانی ۲۵
امامزاده تورار	۷۶	آقا سید ابوالقاسم ۸۳
امامزاده چسلی	۱۱۳	آق اویلر ۴۰، ۳۹، ۳۷
امامزاده حنیفه	۶۸	آق مسجد ۵۶
امامزاده شالما	۱۱۳	آیت‌الله ضیابری ۹۰
امامزاده شفیع	۱۱۴	آینه کاری ۵۰، ۴۸، ۲۰
امامزاده شمام	۶۸	اردو بازار ۹۹، ۹۷
امامزاده قاسم کانروود	۱۹	ارده ۵۹، ۵۷
امامزاده گاه شصتن رود	۱۱۲	اسپریسه ۱۱۵
امامزاده گیری	۷۴	اسپهبدان ۶۶
امامزاده مبین	۷۴	اسپی مزگت ۵۶
امامزاده معین	۷۴	استاد حاج احمد بنا ۲۲
امام سلطان محمود شاه دینوری	۳۷	استاد حسین تهرانی ۲۷
املش	۳۱ - ۲۴	استاد رضا ۲۵
امیر	۲۳	استادسرای ۵۱، ۴۲
امیرسازان گسکر	۸۷، ۵۸	استاد محمود همدانی ۳۳

بقعه‌ی آقا سید حسین ۱۰۸	امیر شمس الدین حسینی ۹۹
بقعه‌ی آقا سید حسین کشکلایه ۳۱	امیر شهید ۹۸، ۹۷
بقعه‌ی آقا سید ستون ۱۱۲	امیر هنده ۲۳
بقعه‌ی آقا سید سلیمان ۷۰	ایشتارمرز ۸۲
بقعه‌ی آقا سید محمد (آخوندزاده) ۲۳	باباجان دره ۲۵
بقعه‌ی آقا سید محمد پنجاه ۲۰	بابا کوه ۷۷
بقعه‌ی آقا سید محمد زیارتگاه ۷۶	بابا لحود ۲۹
بقعه‌ی آقا سید محمد صالح ۷۷	بابا ملهودی گور ۷۳
بقعه‌ی آقا محمد رضا (ساقی مزار) لشت نشا ۵۵	بازارچه‌ی سیزه میدان رشت ۴۷
بقعه‌ی امیرالسلطان ۶۰	باغ تاریخی چوکام ۵۱
بقعه‌ی امیر سلطان ۲۳	باغ تاریخی شلمان ۱۱۲
بقعه‌ی باباحسن ۱۹	باغچه سرا ۱۷
بقعه‌ی بابامرضی ۱۹	باغ محتمشم ۴۸
بقعه‌ی بی بی فاطمه ۸۶	بافت تاریخی روستای انبوه ۶۷
بقعه‌ی پیر علی ۱۰۶	بافت تاریخی روستای شیرچاک ۲۹
بقعه‌ی پیر قطب الدین ۱۷	بافت تاریخی روستای طالقان ۸۴
بقعه‌ی پیر محله ۶۹	بافت تاریخی روستای کجید ۳۰
بقعه‌ی تاریخی آقا سید علی اصغر ۷۴	بافت تاریخی روستای کمنی ۸۰
بقعه‌ی تاریخی آقا سید علی اکبر ۷۴	بالامحله ۲۳
بقعه‌ی خواهر امام ۵۵	برادران چینی چیان ۴۴
بقعه‌ی خیر النساء ۸۶	برج دیده بانی بندبن ۷۲
بقعه‌ی دیه گاه ۶	برج ساعت ۳۴
بقعه‌ی سرتربیت ۲۴	برج گرمماور ۷۹
بقعه‌ی سلطان حسین ۷۷	برهان جو، اسماعیل ۳۵، ۳۴
بقعه‌ی سید ابراهیم ۹۸	بقعه‌ی آقا سید ابراهیم ۱۰۶
بقعه‌ی سید ابو جعفر ثائری حسني ۷۴	بقعه‌ی آقا سید ابراهیم بن موسی کاظم ۷۶
بقعه‌ی سید احمد یمنی ۲۳	بقعه‌ی آقا سید احمد اشکیت ۳۱
بقعه‌ی سید جلال الدین اشرف ۲۰	بقعه‌ی آقا سید جعفر ۲۱

- پرده‌سر ۱۰۶، ۹۸، ۱۰۴
 پرده‌سر ۵۷
 پل آنبوه ۶۷
 پل تاریخی گوراب ۸۹
 پل خشته بلوردکان ۱۱۰
 پل خشته پونل ۵۹
 پل خشته تجن گوکه ۲۲
 پل خشته تمیجان ۷۱
 پل خشته چمارسرا ۵۵
 پل خشته دمرده ۵۵
 پل خشته لاهیجان ۱۰۴
 پل خشته لنگرود ۱۱۰
 پل خشته لوشان ۶۱
 پل خشته لیشاوندان ۵۵
 پل خشته مرغانه پرد ۵۵
 پل خشته نالکیا شهر ۱۰۵
 پل خشته نیا کو ۲۳
 پلرود ۷۲
 پل سیاه رود ۶۲
 پل غازیان ۳۳
 پل گازروبار ۸۹
 پناهگاه صخره‌ای خلوشت ۶۸
 پناهگاه یرشلمان ۸۲
 پورداود، ابراهیم ۴۷
 پونل ۵۹
 پیربازاری، محمدعلی ۴۵
 پیرسرا ۴۲
 پیرکوه ۷۶، ۸۲
 پیر محله ۶۹
 بقעה‌ی سید رضا داور کیا ۱۰۱
 بقעה‌ی سید علی غزنبوی ۲۳
 بقעה‌ی سید علی کیا ۱۰۶
 بقעה‌ی سید کریم شلمان ۱۱۲
 بقעה‌ی سیده بانو ۶۰
 بقעה‌ی شاه‌شهیدان ۶۸
 بقעה‌ی شاه میل لرزان ۳۷
 بقעה‌ی شیخ زاهد چابکسر ۷۴
 بقעה‌ی شیخ راهد گیلانی ۹۹
 بقעה‌ی شیخ محمد دوست ۱۹
 بقעה‌ی شیخ محمود خیوی ۱۷
 بقעה‌ی لسبوی ۷۴
 بقעה‌ی لشکان ۷۴
 بقעה‌ی محمدجان ۹۰
 بقעה‌ی ملا پیر شمس الدین ۱۰۲
 بقעה‌ی ملاط ۱۰۸
 بقעה‌ی میر شهید ۱۰۶
 بقעה‌ی نصیر علی کیا ۷۴
 بقעה‌ی نهزم ۸۳
 بلوار ساحلی انزلی ۳۶
 بنوردکان ۱۱۰
 بنای امامزاده ابوالحسن ۷۵
 بندبن ۷۲
 بندر انزلی ۳۲ - ۳۶
 بندرکیا شهر ۲۱
 بهزاد بیک حاکم ۷۱
 بی‌تم ۱۱۵
 بیشة‌القر ۹۱
 بیگلری، فریدون ۶۵

چینی خانه	۵۰	پیلاقلعه‌ی نصفی	۶۸
حاج جعفرخان	۱۰۴	تاج الدین ابراهیم گیلانی	۹۹
حاج علی اکبر	۱۰۳	تالار آینه	۵۰
حاج قاسم	۵۰	تالش	۳۷ - ۴۱
حاج میرزا اسماعیل	۵۰	تالش کوه	۷۴
حاج نعمت‌الله	۱۰۹	تپه‌ی باستانی خورگام	۶۸
حاج یحیی	۱۰۵	تپه‌ی باستانی کلورز	۶۳
حاجی عباس رمضانی	۳۴	تپه‌ی مارلیک	۶۳
حاجی محمد‌هادی تاجر میانجی	۶۱	تجن گوکه	۲۳، ۲۲
حاجی میرزا خلیل	۵۵	تکیه پیر علی	۱۰۱
حاجی یوسف کاشی کاری	۴۶	تالار تئاتر آوادیس	۵۴
حسن بن علی صالحی الجبلائی	۱۰۰	تول گیلان	۴۰
حسن بیک روملو	۴۵	تی تی سلطان	۱۰۰
حسین علی خان قراگوزلو	۵۱	تی تی کاروان سرا	۷۷
حسینیه‌ی پردسسر	۱۰۶	جام تول گیلان	۴
حمام پردسسر	۱۰۶	جشن انارخوران	۶۷
حمام حاج آقا بزرگ	۴۹	جلالیه	۶۳
حمام حاجی	۴۹	جلیسه	۷۶
حمام دیلمان	۲۸	جمعیت نشر معارف گیلان	۴۵
حمام کسما	۹۰	جورش	۵۳
حمام گلستان	۹۵	چاکرود	۳۰
حمام گلشن	۱۰۳	چراغعلی تپه	۶۳
حمام لسبو	۷۴	چلوند	۱۹
حمام مریان	۳۸	چله خانه	۴۷
حمام میربلوک	۲۸	چمارسرا	۴۲
حوریان	۵۶	چنه سر	۸۹
خانه‌های سفید	۴۰	چوبه	۸۹
خانه‌ی آیت‌الله ضیابری	۹۰	چهار اولیاء	۱۰۰
خانه‌ی آیت‌الله معصومی کیارشی	۷۴	چهاربرادران	۴۲

خشکه دریا	۱۱۶	خانه‌ی ابریشمی	۴۹
خطبه سرا	۳۷	خانه‌ی امیرالله خان ساسانی	۵۹
خلعتبری، محمد رضا	۶۴، ۴۰	خانه‌ی بهرام مخصوصی	۱۰۶
خمیران چهل تن	۴۲	خانه‌ی جواد نصری	۷۳
خمیران زاهدان	۴۲	خانه‌ی حاجی میرزا خلیل	۵۵
خمیران شریف	۴۲	خانه‌ی حسینیه‌ی تحویلداری	۱۰۹
خمیرکلایه	۹۷	خانه‌ی حسینیه‌ی ضیابری	۹۰
خواهر امام	۴۲	خانه‌ی خانم نعمتی	۲۷
خودزکو	۹۴	خانه‌ی خانه‌ای صوفی	۳۱
خورتاب خامی	۹۱	خانه‌ی داوودزاده	۳۵
خورکلایه	۹۷	خانه‌ی رحمت سمیعی	۵۵
خوری سو	۸۷	خانه‌ی سمعی ضوفی	۲۶
دارسرا	۵۸	خانه‌ی عبدالعلی خان صوفی	۲۶
داور کیا	۱۰۱	خانه‌ی قدیری	۵۰
دایی نمایشی	۴۶	خانه‌ی کیا موسوی اصمی	۱۰۶
دباغیان	۴۲	خانه‌ی گوهر تاج خانم	۲۷
درهت تاریخی روستای نوده	۹۰	خانه‌ی محمد تقی صوفی سیاوش	۲۵
دکتر حشمت	۴۷	خانه‌ی محمد صداقی	۱۰۵
دیلمان	۷۸	خانه‌ی محمد وزیری	۱۰۵
دیناچال	۵۶	خانه‌ی مسکونی زرکشوری	۷۴
رابینو	۸۴، ۶۱، ۴۲	خانه‌ی معتمد	۳۶
رامبد	۳۷	خانه‌ی منجم باشی	۱۱۱
رانکوه	۲۹، ۲۴	خانه‌ی میررضا	۱۱۱
رحیم آباد	۷۲، ۲۹، ۲۲	خانه‌ی میرزا کوچک خان	۵۱
رسنیم آباد	۶۳	خانه‌ی وارث صوفی	۳۱
رشت	۵۵ - ۴۲	خانه‌ی وراث رحیمی	۱۱۵
رضوان شهر -	۵۶ - ۶۰	خانه‌ی بیلاقی هادی خان صوفی	۳۱
رودبار	۶۸ - ۶۱	خسروخان	۶۱
رودسر	۷۴ - ۶۹	خسروخان گرجی	۳۴

سردابه‌ی تنیان	۹۰	روستای تاریخی اسپابزول	۶۷
سردار امجد	۳۷	روستای تاریخی امام	۲۷
سردار معتمد	۴۸	روستای تاریخی انبوه	۶۷
سردر اداره‌ی گمرک انزلی	۳۶	روستای تاریخی تندوین	۴۱
سرو هرزه‌ویل	۶۸	روستای تاریخی تول گیلان	۴۰
سلطان حسام الدین امیر دباج علاء الدین فومنی	۹۴	روستای تاریخی شاه شهیدان	۶۷
سلیمان‌داراب	۴۶	روستای کمسار	۸۴
سمام	۲۵	روستای متروکه‌ی ارده‌سامان	۸۱
سمیعی صوفی	۲۶	روشن، محمدعلی	۳۳
سیاکشان	۷۳	رینه	۵۷
سیاه‌رود	۶۲	زیارتگاه بی‌بی حوریه	۳۶
سیاه‌هکل	۸۲ - ۷۵	ساختمان ابوالقاسم پورلطفی	۸۵
سید احمد	۸۳	ساختمان ارفع‌زاده	۷۴
سید خرم کیا	۱۰۰	ساختمان بانک ملی انزلی	۳۶
سید رضا علی	۱۱۳	ساختمان دادگستری	۳۴
سید‌سرا بزرگوار	۲۴	ساختمان سرهنگ عضدی	۸۱
سی‌دشت	۶۴	ساختمان شهردای انزلی	۳۳
سید شرفشاه	۵۸، ۸۷	ساختمان میرفضل میررضا کیا کلایه	۱۱۲
سید محمدعلی	۱۱۳	ساختمان نشست سران جنگل	۹۰
شنبیل	۷۴	ساختمان نیکوکار	۱۱۲
شالما	۱۱۳	ساخمان موزیک	۳۴
شاه اسماعیل	۴۵	ساغری‌سازان	۴۹، ۴۲
شاهرود	۶۱	سبزه‌میدان رشت	۵۱، ۵۰، ۴۷، ۴۲
شاه صفی	۸۸، ۴۵	سرای قیصریه‌ی فخر	۴۳
شاه عباس	۷۱	سرتربت	۲۵، ۲۴
شاه میل لرzan	۳۷	سرچور	۳۱، ۲۶
شاهنشین	۶۲	سرخ‌بنده	۴۲
شرفی، فرهاد	۹۴	سردابه‌های منجیل	۶۸

على اکبرخان	۹۸	شعریافان	۹۷
على نجارتبریزی	۱۰۰	شفارود	۵۹
عمارت چوکام	۵۱	شفت	۸۳ - ۸۵
عمارت سیگارودی	۱۰۷	شمن	۱۰۹
عمارت قدیمی در اتفاقور	۱۱۲	شهید مرجا	۱۸
عمارت قدیمی سیگارودی شلمان	۱۱۲	شهید مزار	۲۱
عمارت کلاهفرنگی	۴۸	شیخانور	۹۹
عين شیخ	۷۹	شیخ تاج الدین محمد خیوی	۱۷
غار اسپهبدان	۶۶	شیخ زاهد محله‌ی چابکسر	۷۴
غار اویشو	۱۱۶	شیخ صفی الدین اردبیلی	۹۹
غار بوزخانه	۹۶	شیخ عبدالله صومعه	۸
غار تلابن دیارجان	۸۲	شیرچاک	۸۲، ۳۱، ۳۹
غار تلابن گورج	۳۰	شیرخان	۳۷
غار تنبیان	۹۰	شمیرود	۱۰۴، ۷۷، ۲۲
غار چپلک	۶۵	صادق اکبر محتشم‌الملک	۴۸
غار دیارجان	۸۲	صوفی سیاوش، محمد تقی	۲۶
غار فوشه	۹۶	صوفی، عبدالعلی خان	۲۶
غار لبارو	۱۱۲	صومعه سرا	۸۶ - ۹۰
غار وربن	۷۴	صیقلان	۵۵، ۴۹، ۴۲
غار ولی گورد	۶۸	طاقی بزرگ	۴۳
غارهای باستانی دریند	۶۴	طاقی سعادت	۴۳
غارهای هشت دری حشمت‌آباد	۶۶	طاقی کوچک	۴۳
غازیان	۳۳	طالقان	۸۴
غیریب‌نده	۶۰	طالقانی، محمدحسین	۱۰۸
فتحعلی شاه قاجار	۴۹	عار تاریخی تاویس لاس	۹۵
فرقه‌ی قادریه	۸۶	عباس‌قلی حکیم‌باشی طالقانی	۴۷
فرهاد میرزا معتمد‌الدوله	۶۱	عبدالکاتب خواجکی کرمانی	۱۰۰
فشكالی محله	۱۰۸	عبدالله	۱۰۸
فونم	۹۶ - ۹۱	عنوانچینی	۷۵

قلعه‌ی لیسار	۳۸	قبربابا ملهود	۳۱
قلعه‌ی لیما	۷۴	قرق کارگزاری	۴۷
قلعه‌ی هزار پله	۹۴	قللاکوتی خرکال	۳۱
کاخ رضاخان	۷۱	قللاکوتی کوهپس	۸۲
کاخ سردار امجد	۳۹	قلعه رودخان	۹۵
کاخ موزه‌ی انزلی	۳۲	قلعه کول	۱۱۴
کاخ‌های بیلاقی سردار امجد	۴۰	قلعه کول چوبیر شفت	۸۵
کاروان‌سراهای بازار رشت	۴۳	قلعه کول ماسال	۱۱۴
کاروان‌سرای چینی چیان	۴۴	قلعه گرماور	۷۹
کاروان‌سرای لات	۵۴	قلعه گورج	۳۱
کاروان‌سرای محتشم	۴۴	قلعه‌ی اسپهبدان	۶۲
کاشف‌السلطنه	۱۰۳	قلعه‌ی اگری بوجاق	۳۸
کاشی‌کاری	۲۰، ۲۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹	قلعه‌ی امیراعلم	۱۱۲
	۹۹، ۹۸، ۴۷، ۴۶	قلعه‌ی امیرساسان	۶۰
	۱۰۸، ۱۰۲	قلعه‌ی بزنو	۱۹
کافر قلعه‌ی ایشکوه	۸۲	قلعه‌ی تاسکوه	۱۱۴
کافر قلعه‌ی عین شیخ	۷۹	قلعه‌ی تویلا	۷۴
کاکرود	۷۰	قلعه‌ی تیلکان	۷۴
کانرود	۱۹	قلعه‌ی چیمارود	۶۲
کاروان‌سرای شاع عباسی	۵۴	قلعه‌ی حسامی	۹۴
کتابخانه‌ی ملی رشت	۴۵	قلعه‌ی دیزبن	۱۰۶
کجید	۳۰	قلعه‌ی سکسار	۹۴
کرگانرود	۴۰، ۳۹	قلعه‌ی صلصال	۳۸
کسمایی، میرزا حسین خان	۴۶	قلعه‌ی کتل شاه	۸۲
کلاک	۸۲	قلعه‌ی کلیشم	۶۸
کلورز	۶۳	قلعه‌ی کول دوگاهه	۶۸
کلیسا‌ی مریم مقدس	۳۵	قلعه‌ی کول رینه	۶۰
کلیشم	۸۰، ۷۴	قلعه‌ی گردن تول لات	۷۲
کمسار	۸۵، ۸۴	قلعه‌ی لمیر محله	۱۸
کوهستانک	۹۷		

گورستان مسیحیان انزلی	۳۶	کهنه گوراب	۷۱
گورستان‌های امام	۲۸	کهنه ماسوله	۹۲، ۹۱
گورستان‌های باستانی توکاس	۷۴	کیارستم	۲۰
گورستان‌های باستانی شیرچاک	۳۱	کیسم	۲۳
گورستان‌های قدیمی دای لاسر	۹۶	گابنه	۹۸، ۹۷
گورهای زغال روستای بیجارند	۹۰	گابنه	۱۰۵، ۱۰۱
گوهربود	۶۳، ۴۸	گازروبار	۸۹
گوهرشاد خانم	۲۰	گچبری	۲۵، ۲۶، ۳۳، ۳۵، ۳۷، ۴۵، ۵۰
لاشیدان	۱۰۲		۵۵
لاهیجان	۹۷ - ۱۰۶		۱۱۲، ۱۱۱، ۱۰۹، ۱۰۷، ۱۰۶، ۱۰۵، ۱۰۰
لشتنشاء	۵۳	گردکول	۷۵
لمش	۷۷	گرمابدشت	۲۷
لمير محله	۱۷	گرامور	۷۹
لنگرود	۱۱۲ - ۱۰۷	گره چینی	۱۰۰
لوندویل	۱۹	گسکر	۸۶
ماسال	۱۱۳ - ۱۱۶	گورج	۳۰
ماسالار	۹۱	گورستان بادی الله	۴۶
ماسوله	۹۱	گورستان باستانی ارباب گردن	۱۱۲
ماسوله‌خانی	۱۱۶	گورستان باستانی استانه کند	۲۹
ماسوله داغ	۹۳	گورستان باستانی ایشتامز کلاک	۸۲
مجموعه بناهای شیلات کیاشهر	۲۱	گورستان باستانی پشته سر الیارو	۱۱۲
مجموعه بناهای عبدالرزاق شفتی	۸۵	گورستان باستانی تول گیلان	۴۰
مجموعه بناهای میدان شهرداری رودسر	۷۰	گورستان باستانی شفت	۸۵
مجموعه بناهای میدان شهرداری رشت	۴۴	گورستان باستانی شیرچاک	۲۹
مجموعه امیربنده‌ی کلاچای	۶۹	گورستان باستانی عصر آهن بويه	۳۱
مجموعه‌ی تاریخی آقا سید حسین	۱۰۸	گورستان باستانی عصر آهن تماجان	۳۱
مجموعه‌ی فیروزکوه	۸۲	گورستان باستانی وسکه	۵۹
مجموعه‌ی میر شمس الدین	۹۹	گورستان باستانی بیلاقات آستارا	۱۹
محتشم کاشانی	۱۰۲، ۱۰۱	گورستان جهان‌گیریه	۶۰
		گورستان قدیمی تکامجان	۷۴

مسجد جامع لاھیجان	۱۰۲	محلات قدیمی شهر رشت	۴۲
مسجد جامع مجتبه‌د	۴۳	محلات قدیمی محلات	۹۷
مسجد سفید	۵۶	محله میدان	۱۰۲
مسجد شهیدیه	۴۵	محمد باقر میرزا	۴۵
مسجد صفائی	۴۵	محمد بن داود کیا	۱۰۰
مسجد عبداللہی ع	۵۶	محوطه و مرتع تاریخی بالمبر	۲۹
مسجد عبداللہی رینه	۵۷	محوطه‌ی باستانی آق‌اولر تالش	۳۹
مقابره چهار پادشاهان	۱۰۰	محوطه‌ی باستانی خرزن پشت	۱۱۵
مقبره‌ی خانوادگی منج‌باشی	۱۰۸	محوطه‌ی باستانی سیابیل	۶۰
مقبره‌ی خوری سو	۵۸	محوطه‌ی باستانی شهرکشان	۷۴
مقبره‌ی دکتر حشمت	۴۷	محوطه‌ی باستانی کهن‌سره تیکسولیل	۱۱۲
مقرنس کاری	۵۹	محوطه‌ی باستانی کیکاووس	۷۴
مقربی، علی‌اصغر	۹۴	محوطه‌ی پارینه سنگی قدیم گنج پر	۶۵
مناره بازار	۸۸	محوطه‌ی تاریخی لوطی مالگاه	۲۹
مناره‌ی آجری گسکر	۸۸	مدرسه‌ی حکیم نظامی	۱۸
مناره‌ی کلده	۹۶	مدرسه‌ی شاہپور	۵۵
مناره‌ی مسجد قائمیه	۳۲	مدرسه‌ی هورنادانیان	۵۴
مناطق بیلاقی تاریخی سنگ لبت	۱۱۶	مراتع تاریخی بالمبر	۳۱
مناطق بیلاقی شفت	۸۵	مربوب	۷۹
منزل دریابیگی	۱۱۱	مرتع تاریخی تیکاو	۹۶
منطقه‌ی یادمانی مشهد میرزا	۱۱۶	مرتع تاریخی دای لاسر	۹۶
منوچهرخان معتمدالدوله	۵۴	مرتع تاریخی قلعه کول	۹۶
موزه‌ی تاریخ چای ایران	۱۰۳	مرغانه پرد	۸۹
موزه‌ی جانورشناسی	۵۳	مسجد آق‌اولر	۳۷
موزه‌ی رشت	۵۲	مسجد اسپی مزگت	۵۶
موزه‌ی مردم‌شناسی ماسوله	۹۴	مسجد اکبریه	۹۸
موزه‌ی میراث روستایی گیلان	۵۲	مسجد بادی الله	۴۶
مهندس حاکمی	۶۳	مسجد جامع جورشیر لشتنشاء	۵۳
میرزا علی کیا	۲۴	مسجد جامع دیناچال	۵۶

نهزم	۸۳	میرزا علی میربلوک	۷۸
واویلا	۸۷	میل (برج) امام	۲۸
ورین	۷۴	میل لرzan	۳۷
وبرمونی	۱۸	میل های تاریخی لسبو	۷۲
هفت دغنان	۸۶	ناصرالملک	۵۱
هوردنادانیان، آوادیس	۵۴	نالکیا شهر	۱۰۵
هوردنادانیان، مگردیچ	۵۴	نصرالله خان سردار امجد	۳۸
هیلاش	۷۳	نصرالله خان	۳۹
یوشیج، نیما	۱۸	نصفی	۶۳
بیلاق تاریخی شاندرمین لار	۱۱۶	نقاشی دیواری	۲۱، ۲۵، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۸
بیلاق تاریخی شهرگاه ماسوله خانی	۱۱۶	نگهبان، عزت الله	۶۳

The Guilan's Historical Attractions

The historical monuments of each nation, are parts of the historical identity of that. Studying, researching and, ultimately, introducing of these monuments, is one of the main part of our cultural improvement and tourist attraction.

Considering the general incompatibility of the weather with the historical structures in Guilan, preserving and introducing of those perciouss remains, is our cultural duty.

The book of "Guilan's Historical Attractions, though brief, is a guide and introduction to these monuments.

از مجموعه کتاب‌های دانشنامه‌ی فرهنگ و تمدن گیلان

● منتشر شد

۱. قلعه‌های گیلان
۲. گاهشماری گیلانی
۳. جغرافیای طبیعی گیلان
۴. جشن‌ها و آیین‌های مردم گیلان (۱)
۵. تمدن مارلیک
۶. تاریخ ارمنیان گیلان
۷. نهضت جنگل (از آغاز تا فرجام)
۸. گیلان در سفرنامه‌های سیاحان ایرانی
۹. معماری خانه‌های گیلان
۱۰. زبان تالشی (توصیف گویش مرکزی)
۱۱. گیلان در سفرنامه‌های سیاحان خارجی
۱۲. دیلمیان
۱۳. زیارتگاه‌های گیلان
۱۴. باورهای عامیانه‌ی مردم گیلان
۱۵. زبان گیلکی

○ منتشر می‌شود

- قاسم غلامی
- امامزاده‌های گیلان
- تاریخ گیلان (پیش از اسلام)
- تاریخ گیلان (پس از اسلام)
- قربان فاخته
- قربان فاخته

The Guilan's Historical Attractions

Vali Jahani

Second edition 2008
Nashr-e Farhang-e Ilia
Vali Jahani 2008
Rasht P.O. Box 1357
E.mail: nashreilia @ yahoo.com
Printed in Iran